

ДЕТЕКТИВНІ ІСТОРІЇ
ОТЦЯ БРАВНА

ГІЛБЕРТ К. ЧЕСТЕРТОН

Гілберт К. ЧЕСТЕРТОН

Гілберт К. ЧЕСТЕРТОН

ХРЕСТ ІЗ САПФІРАМИ

Детективні історії
отця Бравна

Львів
Видавництво “Свічало”
2017

Титул оригіналу: G. K. Chesterton. The Innocence of Father Brown.

УДК 821.111-312.4

ББК 84(4ВЕЛ)-444

Ч 4-51

З англійської переклала

Ольга Мандрика

Обкладинка

Оксана Мазур

Видавництво спирається на
«Український правопис. Проект найновішої редакції»
Інституту української мови НАН України (1999).

Гілберт К. Честертон

Ч 4-51 Хрест із сапфірами: Детективні історії отця Бравна /
З англ. пер. О. Мандрика. — Львів: Свічадо, 2017. — 224 с.
ISBN 978-966-938-071-5

До уваги читачів — незвичайні детективні пригоди: непоказний, добродушний священик проти досвідчених злочинців. Здавалось би, їхні шанси нерівні. Але, як каже сам отець Бравн, людина, котра постійно слухає про чийсь гріхи, має бодай трохи знатися на людському злі. Завдяки цьому, а також надзвичайній кмітливості він розплутує неймовірні детективні історії. І — при нагоді дає добрі євангельські уроки як самим злочинцям, так і професійним детективам.

Для широкого кола читачів.

УДК 821.111-312.4

ББК 84(4ВЕЛ)-444

ISBN 978-966-938-071-5

© Видавництво «Свічадо»,
український переклад, 2009

ХРЕСТ ІЗ САПФІРАМИ

Між срібним пасмом ранкового неба та блискучим зеленим морем пароплав причалив до берегів Англії та випустив на сушу рій людей. Той, за ким прямуватимемо, не вирізнявся серед них, та й не прагнув цього. У ньому ніщо не привертало уваги, хіба що святкова чепурність одягу не зовсім пасувала до ділової стурбованости погляду. Легкий сірий сюртук, білий жилет та сріблястий солом'яний капелюх із сіро-блакитною стрічкою підкреслювали смуглявий колір обличчя та чорну еспаньйолку, до котрої більше пасували би бриджі елизаветинських часів. Прибулець курив сигару зі серйозністю нероби. Ніхто б і не подумав, що під сірим сюртуком — заряджений револьвер, під білим жилетом — посвідчення детектива, а під солом'яним капелюхом — одна з найрозумніших голів Європи. Це був сам Валантен, керівник паризького розшуку, найбільший детектив світу. А приїхав із Брюсселя для того, щоб упіймати найбільшого злочинця епохи.

Фламбо був в Англії. Поліція трьох країн врешті вистежила його, від Гента до Брюсселя, від Брюсселя до Хук ван Холланда, й вирішила, що він поїде в Лондон, — у ці дні туди зїхались католицькі священики й легко було загубитися в натовпі. Валантен ще не знав, кого він вдаватиме — дрібного церковного пішака або секретаря єпископа. Коли справа стосувалася Фламбо, ніхто нічого не знав.

Минуло багато літ відтоді, як цей геній крадіжок перестав тривожити світ і, як казали після смерти Роланда, на землі запанувала тиша. Та в кращі (тобто в гірші) часи Фламбо був відомий не менше, ніж кайзер. Лець не кожного

ранку газети сповіщали про те, що він уникнув відповідальності за скоєний злочин, тому що встиг здійснити новий, гірший від попереднього. Він був гасконцем, високим, сильним та сміливим. Про його жарти велетня розповідали легенди: якось він поставив слідчого сторчма, аби «прочистити йому мізки», іншого разу пробіг по Рю де Ріволі з двома поліцейськими під пахвою. Треба віддати йому належне — він застосовував свою силу лише для таких безкровних та принизливих для жертви справ. Фламбо ніколи не вбивав — лише крав, винахідливо та з розмахом. Кожна його крадіжка — тема для окремого оповідання. Це він заснував у Лондоні відому фірму «Тирольське молоко», в якій не було ні корів, ані доярок, ні бідонів, ані молока, зате були тисячі клієнтів. Він обслуговував їх дуже просто: переставляв під двері чужі бідони. Переважна більшість його афер була сміховинно проста. Кажуть, що якось уночі він перефарбував номери будинків на всій вулиці лише для того, щоб когось заманити в пастку. Саме він винайшов портативну поштову скриньку, котру вішав у тихих передмістях, у надії, що хтось кине туди пакунок або гроші. Він був прекрасним акробатом і, незважаючи на зріст, вискакував, як коник-стрибунець, і лазив по деревах не гірше за мавпу. Ось чому, розпочинаючи переслідування, Валантен чудово розумів, що в цьому випадку знайти злочинця — це ще не все.

Та як його бодай знайти? Ось над цим тепер і думав прославлений детектив.

Фламбо спритно маскувався, та він аж ніяк не зміг би приховати свого зросту. Якби пильний погляд Валантена зупинився на високій продавчині овочів, бравому гренадері або ж статній герцогині, він би негайно їх затримав. Та всі, кого зустрічав дорогою, були подібні на замаскованого Фламбо так само, як кіт на замасковану жирафу. Люди, котрі пливли з ним на пароплаві, не викликали підозр. А в поїзді з ним їхали лише шестеро — залізничник у службових справах, троє садівників середнього зросту, котрі сіли на другій станції, одна невисока вдова з есекського містечка й католицький священник низького зросту з есекського села. Коли детектив дійшов до нього, то ледь не розсміявся. Ма-

ленький священник відзеркалював саму сутність цих східних місцин: його обличчя було кругле й пухке, як норфолкські галушки, очі — порожні й безколірні, як Північне море; він мав декілька коричневих пакунків, котрі ніяк не міг позбирати до купи. Поза сумнівом, Євхаристійний конгрес розбудив від провінційної сплячки багатьох таких священників, сліпих і безпорадних, як викопані кроти. Валантен був скептиком, як і належить французу, і не любив священників. Однак він їх шкодував, а цей викликав би жаль у будь-кого. Його велика стара парасоля раз у раз падала на підлогу. Здавалося, що священник не має зеленого поняття, що робити з квитком, і з дурнуватою простотою пояснював усім і кожному, що мусить бути дуже обережним, тому що везе справжню срібну річ «із синіми камінцями» в одному зі своїх коричневих пакунків. Дивна суміш есеєкської простакуватости й святої простоти цілу дорогу потішала Валантена, а коли доїжджали до Тоттенгема, священник ледве позбирав усі свої пакунки, вийшов і відразу повернувся за парасолькою. Детектив добродушно порадив йому не розповідати всім про срібну річ, якщо справді хоче її вберегти. Та з ким би не говорив Валантен, поглядом він шукав іншу особу — уважно дивився на всіх, бідних і багатих, чоловіків і жінок, зріст котрих перевищував шість футів. Зріст Фламбо був шість футів і чотири дюйми.

В усякому випадку, вийшовши на Ліверпуль-стріт, Валантен був упевнений, що не прогавив злодія. Він зайшов у Скотленд-ярд, повідомив про прибуття й домовився про допомогу, якщо вона йому знадобиться, потім запалив сигарету й пішов блукати Лондоном. Прогулюючись вуличками й площами в околиці Вікторії, Валантен раптом зупинився. Це була дивна й тиха площа. Типова для Лондона, вона вражала своєю неспіваною тишею. Високі будинки довкола були багатими й водночас здавалися незаселеними, а в центрі зеленів газон, як острівець у Тихому океані. З одного боку площі будівлі були вищі, ніби своєрідний поміст. Рівний ряд будівлі по-лондонськи чарівно порушувала вітрина ресторану, котрий виглядав так, ніби добрів сюди із Сохо. Це був на диво привабливий заклад — і низькорослі декоративні дерева, й довгі біло-лимонні смугасті штори.

Як буває в Лондоні, до будинку вели високі сходи, котрі нагадували пожежну драбину. Валантен зупинився, закурив і довго розглядав біло-жовті штори.

У дивах найбільш дивне те, що вони все-таки бувають. Кілька хмаринок на небі збираються разом і утворюють контур людського ока. Дерево вигинається знаком запитання саме тоді, коли ви в складній ситуації й не знаєте, що робити. Нещодавно я бачив і одне, й інше. Нельсон гине в момент перемоги, а чоловік на ім'я Вільямс випадково вбиває чоловіка на ім'я Вільямсон (подібне на синовбивство!). Коротше кажучи, інколи в житті трапляється збіг обставин, та пересічні люди на це не зважають. Як колись сказав Едгар По, мудрість повинна опиратися на непередбачуване.

Арістид Валантен був незбагненим французом, а французький розум — це лише розум. Він не був «думаючим механізмом», тому що ці безглузді слова висловлюють сучасний фаталізм та матеріялізм. Механізм — це лише механізм, він не вміє мислити. А Валантен був людиною з ясным і тверезим мисленням. Своїми чудовими перемогами поліцейський завдячував важкій праці, а також чистому та простому французькому способу світосприймання. Французи запалюють світ не парадоксами, а банальностями. Французи втілюють їх у життя — згадайте Французьку революцію. Та саме тому, що Валантен знав, що таке розум, він усвідомлював його межі. Лише той, хто не розуміється на моторах, спробує їхати без бензину; лише той, хто нічого не знає про розум, намагатиметься мислити без сильної, беззаперечної основи. Зараз сильної основи у Валантена не було. Він прогавив Фламбо в Норвічі, а в Лондоні той міг прикинутися ким завгодно: від високого жебрака у Вімблдоні до тамади в готелі «Метрополь». Коли Валантен нічого не знав, він використовував свій метод.

У таких випадках вдавався до нетрадиційних дій. Тоді, коли не міг прямувати шляхом розуму, холодно й продумано діяв усупереч йому. Він ішов не туди, куди потрібно, — не в банки, не в поліцейські відділки, не в підозрілі місця. Він систематично йшов не туди, куди варто було би, — стукав у незаселені будинки, прямував у глухий кут, пхався в про-

вулки, закидані горами сміття, кружляв довкола знову й знову. Валантен пояснював свою дивакувату поведінку доволі логічно. Якщо у вас є ключ, то це хибний шлях, любив він казати, та якщо ключа немає — то це найкращий спосіб, тому що будь-яка випадковість або дивацтво, котре звернуло на себе увагу переслідувача, могло так само звернути увагу переслідуваного. З чогось потрібно почати, то чому ж не почати там, де хтось міг зупинитися? У високих сходах до ресторану, у тихому затишку ресторану було щось дивне, й інтуїція детектива підказала Валантену, що тут треба зупинитися. Він зайшов, сів за столик біля вікна й попросив чашку чорної кави.

Був пізній ранок, а він ще не снідав; залишки їжі на інших столах нагадали йому, що він зголоднів. Валантен замовив яйце-пашот, неуважно засолодив каву й продовжував думати про Фламбо. Пригадав, як Фламбо використовував для втечі манікюрні ножиці, пожежу, неоплачений лист без марки, а якось зібрав біля телескопа натовп, щоб подивитися на комету, котра нібито мала знищити світ. Вважав, що розум детектива не поступається розумові злочинця, і це була чиста правда. Та він чудово розумів незручність свого становища. «Злочинець — митець, детектив — критик», — сказав собі поліцейський з кривою посмішкою, повільно підніс чашку кави до уст і відразу ж швидко поставив на місце. Він усипав до кави сіль, а не цукор.

Детектив подивився на посудину, з котрої набирав цукор. Це, поза сумнівом, була цукорниця для цукру, так само, як пляшка для шампанського призначена саме для шампанського. Він здивувався, чому тут у цукорницях подають сіль. Детектив пошукав поглядом, чи на столі немає інших вазочок. Звичайно, стояли дві сільнички, наповнені по вінця. Може, це якась особлива приправа? Він спробував — це був цукор. Тоді Валантен зацікавлено дослідив поглядом увесь ресторан, щоб переконатися, чи на інших столиках також залишилися сліди дивного жартівника, котрий насипає цукор у сільнички й навпаки. Якщо не враховувати темної плями на білих шпалерах, усе було звичайно, охайно й при-

вітно. Валантен дзеленькнув дзвоником, щоб покликати офіціанта.

Коли розтріпаний і сонний офіціант поспішно підійшов, детектив (котрий не мав нічого проти простих жартів) попросив його скуштувати сіль і цукор та подивитися, чи вони відповідають високій репутації закладу. Офіціант позіхнув, покуштував і миттєво прокинувся.

— Ви кожного ранку влаштовуєте такі витончені жарти для ваших клієнтів? — поцікавився Валантен. — Вам це ще не набридло?

Офіціант, врешті зрозумівши, що відвідувач іронізує, сильно затинаючись, поспішив запевнити, що ані в нього, ані у власника закладу навіть у думках не було нічого такого, напевно, це просто помилка. Він узяв цукерницю й подивився на неї, потім узяв сільничку, також подивився на неї, і на його обличчі зростало здивування. Врешті він швидко вибачився, поспішно відійшов і через декілька секунд повернувся з власником закладу. Той також уважно дослідив цукерницю й сільничку і також здивувався.

І раптом офіціант почав швидко говорити, нерозбірливо вимовляючи слова.

— Я д-думаю, — заїкаючись, сказав він, — я д-думаю, що це ті двоє священиків.

— Які двоє священиків?

— Ті двоє, котрі юшку вилили на стіну.

— Юшку вилили на стіну? — повторив Валантен, спочатку думаючи, що це якась італійська метафора.

— Так, так, — схвильовано відповів офіціант і вказав на темну пляму на світлій стіні. — Взяли й вилили на стіну.

Валантен подивився на власника, і той пояснив усе детальніше.

— Так, сер, — сказав він, — так воно й було, та я не думаю, що це якось пов'язано з цукром і сіллю. Вранці, коли ми тільки встигли відслонити вікна, зайшли двоє священиків і замовили суп. Обоє виглядали спокійними, респектабельними людьми; один із них заплатив рахунок і вийшов, а інший, котрий виглядав повільним і незграбним, залишився ще на кілька хвилин, бо йому ніяк не вдавалося позбирати всі свої речі. Потім він

також попрямував до виходу, та не встиг переступити поріг, як раптом повернувся, схопив горнятко з юшкою й навмисно вилив на стіну. Я був у службовій кімнаті й відразу ж вибіг, дивлюся — на стіні пляма і нікого немає. Це невеликі збитки, але ж так не робиться... Я вибіг на вулицю, щоб наздогнати його. Та вони йшли набагато швидше за мене, я лише помітив, що повернули на Карстейрс-стріт.

Детектив піднявся, одягнув капелюх і стиснув ціпок. Він завжди так вирішував: у суцільній темряві треба прямувати туди, куди вказує перший знак, навіть якщо він дивний. А цей знак був дуже дивний. Ще не впали на стіл монети, ще не зачинилися за ним двері ресторану, а Валантен вже поспішав на іншу вулицю.

На щастя, навіть у такі гарячкові хвилини детектив не втрачав холонокровоної спритності. Коли пробігав повз якусь вітрину, щось видалося йому дивним, і він повернувся. Вітрина виявилася овочево-фруктовою, на ній були розкладені овочі, а на овочах — назви та цітники. В двох найбільших ящиках лежали горіхи й мандарини. Над горіхами виднівся картонний цітник, на котрому синіми літерами було написано: «Найкращі мандарини. Дві штуки на пенні». Над ящиком з мандаринами був цітник з написом: «Найкращі бразилійські горіхи. Чотири пенні за фунт». Валантен подивився на цітники й подумав, що подібні витівки йому недавно траплялися. Звернувся до червонощогого продавця, котрий похмуро дивився на вулицю, і зробив йому зауваження з приводу прикрої неточності в рекламі. Продавець нічого не сказав і відразу ж переставив цітники. Детектив, елегантно спершися на ціпок, продовжував досліджувати вітрину. Врешті він промовив:

— Шановний, пробачте, та хочу поставити вам одне запитання зі сфери експериментальної психології та асоціації ідей.

Червонощокій продавець погрозливо зиркнув на детектива, а той продовжував, похитуючи ціпком:

— Чому переставлені цітники в овочевому магазинчику нагадують нам про священика, котрий приїхав до Лондона на свято? Або, якщо я висловлююсь не надто зрозуміло, чому

горіхи, названі мандаринами, таємничо пов'язані з ідеєю про двох священиків, одного високого й іншого низького?

Очі продавця вилізли на лоба, як у слимака, здавалося, він ладен учепитися в співрозмовника. Врешті продавець обурено промовив:

— А вам що до того? Може, це ваші друзі? То ви їм прямо скажіть: пастирі вони чи ні, а ще раз розкидають мені яблука, то я дам їм доброго прочухана!

— Справді? — співчутливо запитав детектив. — Вони порозкидали ваші яблука?

— Один із них, — почав гарячкувати продавець, — яблука так і покотилися вулицею. Поки я збирав їх, він утік.

— Якою дорогою вони пішли? — запитав Валантен.

— Ліворуч, за другий поворот, і потім перейшли площу, — швидко пояснив продавець.

— Дякую, — сказав Валантен і зник, як чарівник.

За другим поворотом на площі він побачив поліцейського й сказав:

— Термінова справа, констебль, ви бачили десь неподалік двох священиків?

Поліцейський почав незгарбно пояснювати:

— Так, сер. І якщо ви вже питаєте, то один з них був п'аний. Він став посередині дороги і...

— Куди вони пішли? — різко запитав Валантен.

— Сіли в один із жовтих омнібусів, — відповів поліцейський. — В один із тих, котрі їдуть у Хемпстед.

Валантен вийняв свою візитку й дуже швидко промовив:

— Покличте двох або трьох поліцейських, нехай ідуть за мною, — і так енергійно побіг вулицею, що неповороткий поліцейський аж пожвавішав і поспішив виконувати наказ. Через півтори хвилини, коли детектив стояв на тротуарі з протилежного боку вулиці, до нього приєдналися поліцейський та чоловік у цивільному.

— Отож, сер, — почав поліцейський, значуще посміхаючись, — чим ми могли б...

Валантен різко підняв свій ціпок.

— Я відповім вам на он тому майданчику, — сказав і пірнув у гущу дорожнього руху.

Коли всі троє чоловіків, захекавшись, всілися на верхніх сидіннях жовтого омнібуса, інспектор сказав:

— На таксі ми б доїхали вчетверо швидше.

— Звичайно, — відповів Валантен, — якби ми знали, куди саме прямуємо.

— Гарзд, і куди ж ми прямуємо? — здивовано запитав інспектор.

Валантен похмуро палив цигарку, потім усе ж відізався:

— Якщо ви знаєте, що робить злочинець, забіжіть уперед. Та якщо ви лише здогадуєтесь, тоді прямуйте за ним. Блукайте там, де блукає він, зупиняйтеся там, де зупиняється він, прямуйте настільки ж повільно. Тоді побачите те, що побачив він, і зробите те, що зробив він. Ми можемо лише одне — помічати все, що видається дивним.

— Що саме ви маєте на увазі? — запитав інспектор.

— Усе, що видається дивним, — відповів Валантен і замовк.

Жовтий омнібус повз північною частиною Лондона, і здавалося, що минали години. Великий детектив нічого не пояснював, а його можливі асистенти мовчали й починали сумніватися в доцільності його доручення. Можливо, вони зголодніли — пора другого сніданку давно минула, а довгі дороги північної частини міста витягувалися одна за одною, ніби частини якогось пекельного телескопа. Це була одна з тих подорожей, коли видається, що от-от завидніє кінець світу, а видніє лише Тефнелл-Парк. Лондон зникав, розсіпався на брудні таверни, похмурі зарослі пустища й знову з'являвся у вигляді вогнів на широких вулицях і галасливих готелів. Здавалося, що вони їдуть через тринадцять різних міст, котрі майже злилися. Холодна імла ставала все щільнішою, а великий паризький детектив усе мовчав і пильно роздивлявся довкола. Коли Кемден-таун залишився позаду, поліцейський вже майже дрімав. Раптом усі стрепенулися, точніше, Валантен схопився перший, шарпнув їх за плечі й крикнув шоферу, щоб той зупинився.

Нічого не розуміючи, вони скотилися сходишками на до-рогу, оглянулися довкола й побачили, що Валантен пере-можно вказує на розбите вікно ліворуч від них. Це було ве-

лике вікно, воно прикрашало фасад великого й розкішного готелю; тут була кімната для обідів, про це можна здогадатися з таблички «Ресторан». Вікна були зроблені з матового візерунчастого скла, та посередині цього вікна була велика чорна діра, ніби зірка на льоду.

— Врешті ми знайшли натяк! — вигукнув Валантен, гойдаючи ціпком. — Ось це розбите вікно!

— Яке вікно? Який натяк? — роздратовано запитав головний помічник. — Як ви доведете, що це якось пов'язано з тим, що ми шукаємо?

Валантен розлютився й ледь не зламав свій бамбуковий ціпок.

— Доведу! — вигукнув він. — Милий Боже! Цей чоловік шукає доказів! Звичайно, ставлю двадцять до одного, що це ніяк не пов'язано. Та що нам ще робити? Невже ви не бачите, що нам потрібно хапатися за найменшу, навіть найбільш неймовірну випадковість або йти додому спати?

Він раптово попрямував у ресторан, помічники пішли за ним. Усі всілися за невеликий столик, почали свій пізній ланч і час від часу поглядали на дірку в вікні. Вона все одно мало що могла пояснити.

— Бачу, у вас вікно розбите, — сказав Валантен до офіціанта, коли платив за ланч.

— Так, сер, — відповів лакей, уважно перераховуючи гроші, — чайові були щедрі. Офіціант пожвавішав і навіть виструнчився.

— Так, сер, — сказав він. — Дуже дивно все це, сер.

— Справді? Може, й нам розкажете, — безтурботно промовив Валантен.

— Гарзд. Зайшли до нас двоє чоловіків у чорному, священики, — почав розповідати офіціант, — до міста тепер багато священиків приїхало, ви ж знаєте. Замовили дешевий сніданок, тихенько так, знаєте, поснідали, і один з них заплатив і вийшов. А інший щось ніяк не міг позбирати свої речі. Я дивлюся й нічого не розумію: сніданок був дешевий, а заплатили вчетверо більше. «Ви забагато заплатили», — кажу до того, хто був біля дверей. А він мені так спокійно відповідає: «Так?

Хіба?» «Так», — кажу, беру рахунок, ну, щоб йому показати, і... Я ледь не впав.

— А це ще чому? — запитав детектив.

— Ладен запрягтися на семи Бібліях, що в рахунок було написано чотири шилінги. А тут дивлюся — написано чотирнадцять, і все тут.

— Справді? — вигукнув Валантен, повільно встаючи. — А потім що було?

— А той священик стоїть собі коло дверей, так, знаєте, безтурботно, й каже: «Вибачте, я, певно, помилився, але відразу заплачу й за вікно». «Яке вікно?» — питаю. А він мені: «А те, котре зараз розіб'ю», — та гарать парасолькою по шибі.

Всі троє слухачів зойкнули. Інспектор тихо запитав:

— Ми переслідуюмо божевільного чи що?

А офіціант тим часом продовжував, насолоджуючись смішною історією:

— Я кілька секунд був приголомшений, нічого не міг зрозуміти. А священик догнав свого приятеля, вони звернули за ріг. Потім дуже швидко пішли по Баллок-стріт, мені не вдалося їх упіймати, хоча я біг за ними з усіх сил.

— Баллок-стріт, — сказав детектив і помчав вулицею так само енергійно, як і таємнича пара, котру він переслідував.

Тепер їхня подорож продовжувалася поміж голих цегляних стін, котрі нагадували тунель; на вулиці було мало ліхтарів і так само мало освітлених вікон, здавалося, що все і всі повернулися до них спиною. Сутеніло, й навіть лондонському поліцейському важко було здогадатися, куди саме вони прямують. Однак інспектор був упевнений в тому, що раніше чи пізніше вони вийдуть на вересовий Луг у Хемпстеді. Раптом у темно-синіх сутінках, ніби ліхтар, засвітилося одне з вікон. Валантен зупинився перед малим яскравим магазинчиком, де продавали солодощі. Після хвилиної нерішучості він зайшов усередину, підійшов до яскравої ляди й цілком серйозно вибрав тринадцять шоколадних сигар. Роздумував, як розпочати розмову, та це йому не знадобилося.

Кістлява й доволі молода жінка, котра виглядала набагато старшою, уважно роздивлялася елегантного клієнта, але

коли помітила біля дверей поліцейського в синьому мундирі, стрепенулася.

— О, — сказала вона, — якщо ви прийшли забрати пакунок, то я вже його відіслала.

— Пакунок? — повторив Валантен. Тепер настала його черга дивуватися.

— Я маю на увазі пакунок, котрий залишив той джентльмен, священник чи хто він там.

— Заради всього святого! — сказав Валантен і похилився вперед — його нетерплячість давалася взнаки. — Заради Бога, розкажіть детальніше.

— Ну, добре, — дещо невпевнено почала жінка, — священники зайшли сюди десь півгодини тому, купили м'ятних цукерок, побалакали трохи й пішли на Луг. Та буквально через мить один з них біжить назад і каже: «Я, здається, пакунок залишив!» Ну, я подивилася — нема ніде. А він каже: «Не переймайтеся, знайдете, то вишліть ось на цю адресу». І дав мені адресу та ще шилінг за роботу. Я ніби всюди дивилася, а тільки він вийшов, дивлюся ще раз — а пакунок лежить собі. От я й відіслала його, зараз адреси не пригадаю, десь у Вестмінстері. Та якщо в тому пакунку було щось важливе, то я й подумала, що поліція прийшла його забрати.

— Так воно і є, — коротко відповів Валантен. — Луг у Хемпстед недалеко звідси?

— Йдіть прямо хвилини з п'ятнадцять, — відповіла жінка, — і вийдете якраз до входу.

Валантен вискочив з магазинчика й побіг. Помічники неохоче підтюпцем попрямували за ним.

Вулиці, котрі вони минали, були вузькими й лежали в тіні будинків, тому, коли переслідувачі несподівано вибігли на велике пустище під відкритим небом, здивувалися, що вечірнє небо таке чисте й світле. Ідеальний купол синювато-зеленого неба відсвічував золотом поміж темних дерев і темно-фіолетової даліни. Зеленкаві сутінки густішали, а на небі, немов кришталеві цятки, засвітилися одна чи дві зірки. Останній промінчик денного світла мерехтів, ніби золото, на вершинах пагорбів Хемпстеда, котрі прийнято називати Долиною Здоров'я. Святково вдягнені відвідувачі місцини

ще не всі розійшлися — на лавках темніло кілька силуетів, а десь удалині було чути виски дівчат на гойдалках. Велич небес посилювала й затьмарювала велич людської вульгарності, і, дивлячись згори на цю місцину, Валантен урешті знайшов те, що шукав.

Серед груп, котрі в сутінках поволі розходилися, Валантен помітив одну пару, котра була чорніша від решти й трималася разом. Це були двоє чоловіків у сутанах. Вони виглядали такими малими, що нагадували якихось жуків, та навіть з такої віддалі Валантен помітив, що один із них набагато нижчий за іншого. Високий ішов покійно й трохи нахильцем, та було помітно, що його зріст не менше шести фунтів. Валантен стиснув зуби й кинувся вниз, нетерпляче розмахуючи ціпком. Коли відстань суттєво зменшилася й двох у чорному стало видно чітко, ніби в мікроскопі, детектив помітив ще одну деталь, котра його здивувала й котрої він водночас чекав. Ким би не був високий священик, низького він упізнав. Це був його знайомий з поїзда, приземкуватий священик з Ессекса, котрому він порадив ретельно пильнувати його коричневі пакунки.

Наразі все сходилося, деталі склалися в одне ціле. Валантена попередили, що вранці якийсь отець Бравн везтиме з Ессекса до Лондона срібний хрест, прикрашений сапфірами — дорогоцінну реліквію, котру мають намір показати іноземним священикам на конгресі. Без сумніву, це й була «срібна річ із синіми камінцями», а отець Бравн, без сумніву, був тим незграбним священиком з поїзда. Якщо все це знав Валантен, то про це міг дізнатися й Фламбо, тому що цей тип умів дізнаватися про все. Звичайно, не було нічого доброго в тому, що Фламбо почув про хрест, тому що він, напевно, вирішив украсти його — це ж найпростіше, що могло йому прийти в голову. І цілком зрозуміло, що Фламбо спокійно міг обдурити таку вівцю, як той священик з парасолькою й пакунками. Таку людину будь-хто міг затягнути навіть на Північний полюс, і нічого дивного, що такий актор, як Фламбо, переодягнений у священика, завів того отця Бравна саме сюди. Наразі в цьому злочині все виглядало досить зрозуміло. Детектив розмірковував про священи-

ка та його безпорадність і майже почав зневажати Фламбо, котрий опустився до такої легковірної жертви. Та коли Валантен почав думати про все, що трапилося того дня, про все, що довело вигадливого Фламбо до перемоги, його розум напружено шукав розумного пояснення цих подій... і не знаходив. Що спільного між викраденням хреста з сапфірами й розлитою юшкою на шпалерах? А до чого тут переставлені цінники на горіхах і мандаринах? Або плата за ще не розбите вікно? Він зрозумів кінець переслідування, та посередині щось-таки прогавив. Коли Валантен помилявся і йому не вдавалося схопити злочинця (хоча це траплялося рідко), він однаково знаходив ключ до розв'язки. А тепер ось він знайшов злочинця, але не міг знайти ключ.

Дві постаті, котрі здалеку нагадували чорних мух, поволі просувалися зеленим схилом пагорба. Очевидно, вони розмовляли й не помічали, куди йдуть, а йшли в найвіддаленіший, дикий і тихий закуток Лугу. Їхні переслідувачі, наче мисливці під час полювання на оленя, перебігали між деревами, підкрадалися й навіть повзли у високій траві. Завдяки цій винахідливості мисливці підійшли дуже близько до своєї мети й навіть чули голоси, та не могли розібрати слів, окрім слова «розум», котре часто повторював високий дитячий голос. Раптом вони побачили перед собою урвище, краї котрого заросли чагарником, і в ту ж мить згубили з поля зору два чорні силуети. Вони з десять хвилин не могли знову потрапити на слід, потім обійшли вигин круглого пагорба й у промінні вечірнього сонця побачили чарівну картину. Під деревом стояла стара й усіма забута дерев'яна лавка. На ній сиділи двоє священиків і поважно бесідували. Прекрасні зелені й золоті відтінки темного горизонту все ще зблискували, синьо-зелений купол неба набував темніших відтінків, а зорі сяяли, ніби великі діаманти. Зробивши безшумний знак своїм помічникам, Валантен підповз до великого гіллястого дерева і, стоячи там у повній тиші, врешті почув розмову двох дивних священиків.

Він з півтори хвилини послухав, і до нього підкрався біс сумніву. Може, він марно затягнув двох англійських поліцейських у нічний закуток лугу? Двоє священиків неквап-

ливо, мирно й благочестиво бесідували, як і належить священникам. Розмовляли про найбільш нематеріальні богословські загадки, які тільки можна собі уявити. Приземкуватий священник з Есекса говорив простіше, повернувши своє кругле обличчя до зірок, котрі світили все яскравіше. Його співрозмовник сидів з опущеною головою, так ніби вважав, що не гідний поглянути на них. Та більш невинну й духовну бесіду навряд чи почувеш у білому італійському монастирі чи іспанській катедрі.

Перше, що він почув, було завершення фрази отця Бравна:

— ...те, про що йшлося середньовічним схоластам, коли вони говорили про непохитність небес.

Високий священник кивнув схиленою головою й сказав:

— О так, ці сучасні безбожники закликають до розуму, та той, хто подивиться на ці мільйони світів у Всесвіті, відчує, що десь далеко понад нами можуть існувати світи, де розум буде цілком нерозумним.

— Ні, — відізався інший священник, — розум завжди розумний, навіть в останньому забутті, навіть у втраченому світі речей. Я знаю людей, котрі звинувачують Церкву в тому, що вона недооцінює розум, та в цьому випадку йдеться лише про інший шлях. Церква визнає вищість розуму й дотримується думки, що Бог є межею для розуму.

Високий священник підняв своє суворе обличчя до всіяного зорями неба й промовив:

— Та хто знає, чи в цьому безмежному Всесвіті...

— Він безмежний лише в фізичному значенні, — сказав низький священник і різко повернувся до співрозмовника, — але він не виходить поза межі закону істини.

Валантен мовчки сидів за деревом і копирсався в нігтях. Йому здавалося, що він чує, як англійські детективи кепкують з нього, бо це ж він зтягнув їх у таку далечінь лише для того, щоб послухати метафізичну балаканину двох підстаркуватих священників. Через власну нетерплячість детектив пропустив складну відповідь високого священника й коли знову почав прислухатися до розмови, почув голос отця Бравна:

— Розум і правосуддя панують навіть на найбільш віддаленій і пустельній зірці. Погляньте на ці зірки. Хіба вони не виглядають, як діаманти й сапфіри? Гаразд, уявіть собі будь-які екземпляри зі сфери біології або геології, ну, уявіть собі рослину або камінь. Подумайте про діамантовий ліс з діамантовим листям. Спробуйте уявити, що синій місяць — це велетенський сапфір. Та не уявляйте собі, що всю цю фантастичну астрономію може бодай якось змінити розум або правосуддя. На опалових рівнинах, під перловими кручами ви знайдете ту саму заповідь: «Не вкради».

Валантен якраз збирався піднятися, бо в цій незручній засідці в нього застрягло все тіло, й тихо відійти. Він уперше в житті повівся, як останній дурень. Та було щось дивне в мовчанні високого священика, й він вирішив зачекати, що ж той відповість. Коли високий врешті заговорив, то сказав зовсім просто, низько схиливши голову й склавши руки на колінах:

— Гаразд, я думаю, що інші світи можуть піднятися вище від нашого розуму. Таємниця небес — незвідана, і я можу лише схилити перед нею голову.

Потім, не піднімаючи голови й не змінюючи інтонації, він продовжив:

— А тепер віддавайте хрест із сапфірами. Ми тут самі, і я можу розтрясти вас, як солом'яну ляльку.

Напевно, тому, що він не змінював ані положення, ані інтонації, ці слова пролунали з дивною силою. Та охоронець реліквії лише ледь повернувся до співрозмовника. Його невиразне обличчя було звернене до зірок. Може, він не зрозумів. А може, зрозумів і заціпенів від страху.

— Так, — сказав високий священик, тихо й не ворушачись, — так, я — Фламбо.

Потім зробив павзу й додав:

— То що, ви дасте мені хрест?

— Ні, — сказав інший, і це коротке слово пролунало щонайменше дивно.

Фламбо раптово скинув зі себе вдавану благочестивість. Великий злодій сперся на спинку лавки й тихо засміявся.

— Ні! — вигукнув він, — ви не віддасте, ви ж — гордий прелат! Ви не віддасте, неодружений простак! Хочете, я скажу вам, чому ви не віддасте мені цей хрест? Тому що він давно-віки в моїй кишені!

У сутінках маленький священик з Ессекса повернув до співрозмовника своє здивоване обличчя й боязко сказав:

— Ви... ви впевнені?

Фламбо аж закричав від захоплення.

— Звичайно! Ви кращий, ніж театр! — кричав він. — Так, ви, стара ріпо, я впевнений! Я здогадався зробити дублікат потрібного пакунка, і тепер, шановний мій, ви тримаєте дублікат, а я — коштовності. Отче Бравн, це старий виверт, дуже старий виверт.

— Так, — сказав отець Бравн і несміливо пригладив волосся. — Так, я чув про нього раніше.

Гігант злочинного світу нахилився до малого сільського священика з раптовим зацікавленням.

— Ви чули про нього? — запитав він. — Де це ви чули про нього?

— Знаєте, я не маю права назвати вам його ім'я, звичайно, — просто відповів отець Бравн. — Розумієте, він кається. Він займався цим промислом років з двадцять, я маю на увазі, підміняв пакунки й пакети. І знаєте, коли я почав вас підозрювати, то згадав про того бідолаху.

— Почали мене підозрювати? — перепитав Фламбо, не приховуючи зацікавлення. — Ви що ж, справді зрозуміли, що я не просто так тягну вас в таку далечінь?

— Ні, ні, — ніби захищаючись, відповів отець Бравн, — розумієте, я запідозрив вас відразу, при першій зустрічі. У вас на зап'ясті шрами, я подумав, це від кайданок.

— Нічого собі! — закричав Фламбо, — А де це ви чули про шрами від кайданок?

— О, від парафіян! — відповів отець Бравн, покійрно піднімаючи брови. — Коли я був вікарієм у Хартлпулі, там у трьох були такі шрами від кайданок. От я й запідозрив вас і вирішив, що б не сталося, врятувати хрест. Знаєте, я за вами спостерігав. І врешті помітив, що ви поміняли пакунки.

І, коли ви не бачили, я поміняв їх знову. І справжній відіслав назад.

— Відіслав назад? — повторив Фламбо, і вперше за весь цей час у його голосі відчувалася не лише перемога.

— Так, виходить, що так, — спокійно сказав приземкуватий священник. — Я повернувся в магазинчик із солодощами й запитав, чи я, бува, не забув пакунок. І потім дав адресу, куди треба його відіслати, якщо він знайдеться. Звичайно, спочатку я його не залишав, а потім усе-таки залишив. А вони не побігли за мною, а відіслали пакет відразу у Вест-мінстер, до мого друга.

Після короткої павзи отець Бравн сумно продовжив:

— Цього я навчився також у того бідолахи з Хартлпул. Він так робив із сумками, котрі крав на вокзалах, та тепер він у монастирі. Знаєте, в житті по-різному буває, — закінчив він, винувато чухаючи голову. — А ми, священники, як можемо допомогти? Люди приходять до нас і, знаєте, розповідають про різне.

Фламбо вийняв коричневий пакунок із внутрішньої кишені й порвав його на шматки. В пакунку не було нічого, крім паперу й шматка свинцю. Він випрямився на весь велетенський зріст і закричав:

— Я вам не вірю! Я не вірю, що такий селяк, як ви, міг усе це зробити! Думаю, хрест у вас, і якщо ви не віддасте його мені, то мені не залишається нічого іншого, як забрати його силоміць! Ми тут з вами самі.

— Ні, — просто відповів отець Бравн і теж підвівся, — ви його не заберете силоміць. По-перше, тому що його справді тут немає. І, по-друге, ми тут не самі.

Фламбо остовпів.

— Там, за деревом, — сказав отець Бравн, — двоє сильних поліцейських і один із найкращих детективів. Ви запитаете, як вони сюди прийшли? Я їх привів, звичайно ж. Як я це зробив? Якщо хочете, розповім. Господи, коли працюєш зі злочинцями, доводиться знати багацько таких вивертів! Знаєте, я не був упевнений, що ви — злодій, і не хотів очорнювати свого співбрата-священника. І тому почав спостері-

гати й випробовувати вас. Якщо комусь подати солону каву, то він буде нервуватися; якщо ж людина ніяк не відреагує, значить, боїться звернути на себе увагу. Я підмінив цукор і сіль, і ви змовчали. Якщо рахунок за їжу втричі більший, це переважно викликає здивування. Якщо людина сплачує такий рахунок, значить, у неї є якісь на те причини. Я змінив рахунок, а ви заплатили.

Здавалося, Фламбо був ладен кинутися на отця Бравна, як тигр. Та він стояв, як зачарований. Він був приголомшений.

— От так, — продовжував отець Бравн, — ви не бажали залишати будь-яких слідів для поліції, а хтось мав це зробити. Де б ми не заходили, я робив щось таке, щоби про нас розмовляли цілий день. Я не робив великих збитків — облив юшкою стіну, розсипав яблука, розбив вікно, зате я врятував хрест. Він зараз у Вестмінстері. Дивуюся, що ви не застосували віслучий свисток.

— Чого я не застосував? — запитав Фламбо.

— Тішуся, що ви про це навіть не чули, — відповів отець Бравн, і його обличчя аж змінилося. — Це нечесна штука. Я був упевнений, що ви надто хороша людина, щоб застосувати віслучий свисток. Тут мені не допомогли би навіть плями, я не надто міцний в ногах.

— Про що ви говорите? — запитав Фламбо.

— Я думав, що про плями ви знаєте, — відповів священник, він був приємно здивований. — О! Та ви ще не зовсім зіпсований!

— А ви звідки знаєте про всю цю гидоту? — вигукнув Фламбо.

— Думаю, тому, що я — неодружений простак, як ви помітили. Ви ніколи не задумувалися, що людина, котра постійно слухає про чиїсь гріхи, повинна бодай трохи знатися на людському злі? Щоправда, не лише завдяки практиці, а й завдяки теорії я зрозумів, що ви — не священник.

— Як це? — запитав Фламбо.

— Ви атакували розум, — відповів отець Бравн, — а це поганеньке богослов'я.

І коли він повернувся, щоб позбирати свої пакунки, трое поліцейських вийшли з-за дерев. Фламбо був митцем і знав

правила гри. Він відступив назад і низько вклонився Валантену.

— Кланяйтесь не мені, топ аті*, — дзвінким голосом сказав Валантен. — Вклонімся обоє тому, хто може бути нашим учителем.

І вони стояли, без капелюхів, поки приземкуватий священник з Ессекса шукав свою парасолю.

* Мій друже (фр.)

ТАЄМНИЦЯ САДУ

Арістид Валантен, керівник паризької поліції, запізнився додому на урочистий обід, і гості почали з'їжджатися без нього. Їх люб'язно зустрічав довірений слуга Валантена Іван, старий чоловік із шрамом на обличчі, майже такому ж сірому, як і його сиві вуса. Він завжди сидів за столом у холі, суцільно завішаному зброєю. Мабуть, будинок Валантена був не менш своєрідний, ніж його господар. Це був старовинний особняк з високими стінами й високими тополями над самою Сеною, побудований доволі дивно, хоча саме це дивацтво було зручним для поліцейських — ніхто не міг потрапити до нього, проходячи повз парадний вхід, де постійно чергував Іван зі своїм арсеналом. Біля будинку розкинувся сад, великий та доглянутий, туди виходило безліч дверей, а від зовнішнього світу його наглухо відгороджувала висока, неприступна й шпильаста стіна. Такий сад якнайкраще пасував до людини, вбити котру клялася не одна сотня злочинців.

Як сказав Іван, господар зателефонував і повідомив, що затримається хвилин на десять. Зараз Валантен займався підготовкою до страт й іншими мерзенними справами. Він завжди пунктуально виконував ці обов'язки, хоча й для нього вони були огидні. Нещадність, з якою розшукував злочинців, у нього завжди змінювалася поблажливістю, коли йшлося про покарання. Оскільки він був найбільшим у Франції та й у всій Європі майстром пошукових методів, його величезний вплив відігравав благодійну роль, коли йшлося про пом'якшення вироку та покращення тюремного порядку. Поліцейський належав до когорта великих вільнодумців-гуманістів, котрими славилася Франція, а їм можна дорікну-

ти лише тим, що їхнє милосердя ще бездушніше, ніж сама справедливість.

Валантен приїхав у чорному фракку з яскраво-червоною розеткою (в поєднанні з темною бородою з першими сивими пасмами вони надавали йому доволі елегантного вигляду). Він пішов відразу до свого кабінету, двері якого виходили на садову галявинку. Ці двері були відкриті, і Валантен, ретельно замкнувши свій саквояж у службовому сейфі, кілька хвилин постояв біля них. Яскравий місяць боровся з лапатими хмарами, котрі стрімко летіли у височині, і Валантен дивився на небо зі смутком, не властивим для людей суто наукового типу. Однак, можливо, й такі люди можуть передчувати доленосні події свого життя. Як би там не було, він швидко впорався зі своїми потаємними переживаннями, бо знав, що запізнюється, і гості вже почали прибувати.

Втім, коли Валантен увійшов до вітальні, то відразу переконався в тому, що основного гостя наразі немає. Зате були всі інші зірки невеликої вечірки. Був англійський посол лорд Гелловвей, дратівливий старий з темним, схожим на зморщене яблуко обличчям та блакитною стрічкою ордену Підв'язки. Була леді Гелловвей — худа дама зі срібною головою та нервовим гордовитим обличчям. Була їхня донька леді Маргарет Грем — дівчина з блідим личком ельфа та мідним волоссям. Була герцогиня Мон-сен-Мішель, чорноока й пишна, та дві її доньки, також чорнооки та пишні. Був доктор Сімон, типовий французький учений, в окулярах та з гострою каштановою борідкою. Його лоб прорізали паралельні зморшки — розплата за зарозумілість, тому що вони утворюються через звичку піднімати брови. Був отець Бравн з Кобхоул у графстві Ессекс, Валантен познайомився з ним недавно в Англії. Господар помітив, можливо, з дещо більшою зацікавленістю, високого чоловіка в військовій формі, котрий вклонився Гелловвеям, які зустріли його не надто привітно, і тепер прямував до нього. Це був О'Брайєн, майор французького Іноземного легіону — худий чванливий чоловік, гладко поголений, темноволосий та блакитноокий, та, що природно для славного полку, відомого блискучими поразками, — водночас і зухвалий, і меланхолійний на виг-

ляд. Ірландський дворянин, він з дитинства був знайомий з родиною Гелловвейв, особливо з Маргарет Грем. Батьківщину він залишив після якоїсь історії з боргами й тепер демонстрував зневагу до англійського етикету, красуючись шаблею та шпорами. На його поклін леді та лорд Гелловвейв відповіли стриманим кивком, а леді Маргарет відвела очі.

Однак і самі ці люди, і їхні взаємини не надто зворушували Валантена. В кожному разі не заради них він організував урочистий обід. З особливою нетерпеливістю господар чекав на всесвітньо-відому людину, з котрою потоваришував під час однієї зі своїх тріумфальних поїздок у Сполучені Штати. Це був Джуліус К. Брейн, мультимільйонер, чий колосальні, інколи приголомшливі пожертви на користь малих релігійних спільнот не раз були нагодою для дотепности та славослів'я американських та англійських газетярів. Ніхто до ладу не розумів, чи Брейн атеїст чи мормон або ж прихильник християнської науки — він був готовий наповнити дзвінками монетами будь-який посуд, лишень аби цей посуд був новий. Між іншим, Брейн чекав, чи не з'явиться врешті в Америці свій Шекспір, чекав настільки терпеливо, наскільки й марно. Він захоплювався Волтоном Вітменом, але вважав, що Льюк Теннер з міста Парижа в Пенсильванії прогресивніший у порівнянні з ним. Йому подобалося все, що здавалося прогресивним. Таким вважав і Валантена. Та він помилявся.

Поява Джуліуса Брейна була грізною та вагомою, як дзвін обіднього гонга. В багатія була рідкісна якість — його присутність помічали не менше, аніж його відсутність. Це був великий чоловік, огрядний та високий, одягнений у фрак, суцільну чорноту котрого не порушували навіть ланцюжок для годинника або ж перстень. Сиве волосся було гладко зачесане назад, як у німця; його червоне обличчя, сердите та простодушне, здавалось би просто дитячим, якби не один-єдиний темний пучок під нижньою губою, в котрому було щось театральне й навіть мефістофельське. Втім, у вітальні недовго роздивлялися знаменитого американця. Запізнення господаря вже порушило хід вечора, і леді Гелловвейв, підхопивши Брейна під руку, відвела його без зволікання в їдальню.

Подружжя Гелловвей на все дивилося доволі благодушно й поблажливо, та вони мали причину для занепокоєння. Лорду дуже не хотілося, щоб його донька заговорила з цим пройдисвітом О'Браєном, однак вона пройшла в їдальню в товаристві доктора Сімона. І все-таки старий лорд відчував занепокоєння й поводився майже грубо. Під час обіду ще зберігав дипломатичну гідність. Та коли настав час для сигар і троє молодших чоловіків — доктор Сімон, священник Бравн та ненависний О'Брайєн, вигнанець в іноземному мундирі, — кудись зникли — чи то побалакати з дамами, чи то покурити в оранжереї, — британський дипломат почав поводитися цілком недипломатично. Йому не давала спокою думка, що, можливо, негідник О'Брайєн десь щось нашіптує Маргарет. Його, лорда Гелловвея, залишили пити каву в товаристві Брейна, янки, котрий втратив рештки розуму й вірить в усіх богів, і Валантена, сухаря-француза, котрий ні в що не вірить! Нехай би вже сперечалися між собою скільки влізе, та в нього немає з ними нічого спільного. Минув якийсь час, і коли «прогресивна» суперечка зайшла в глухий кут, лорд встав і пішов шукати вітальню. Він проблукав довгими коридорами хвилин шість, а може, й вісім, поки врешті не почув високий повчальний голос доктора, потім — нудний — священника, а після цього — загальний сміх. От і вони, подумав він і тихо вилаявся, і ці та кож сперечаються про «науку та релігію»... Та, відчинивши двері у вітальню, він помітив лише одне: там не було ні маїора О'Брайєна, ні леді Маргарет також не було.

Лорд мерщій вискочив з вітальні, помчав коридорами. Прагнення захистити доньку від ірландсько-алжирського авантюриста оволоділо ним, як маніяком. По дорозі в задню частину будинку, де розташований кабінет Валантена, він, на свій подив, побачив доньку, котра пробігла повз нього з презирливою гримаскою на блідому обличчі. Нова загадка! Якби вона була щойно з О'Брайєном, то куди він подівся? Якщо ж ні, то де вона була? Весь у полоні ревнивої старечої підозрілості, він навмання пробирався неосвітленими коридорами й урешті-решт натрапив на вихід, котрий був призначений для прислуги. Кривий ятаган місяця розірвав і

розметав клапті хмар. Сріблясте світло заливало всі закутки саду. Через галявинку, до входу в кабінет, великими кроками прямував високий чоловік у синьому. Відблиск місяця на розпізнавальних знаках мундира викрив у ньому майора О'Брайєна.

Він увійшов у будинок, залишивши водночас розлюченого та розгубленого лорда Гелловвея. Синьо-сріблястий сад, схожий на театральну сцену, дратував його крихкою чарівністю, нестерпною для грубуватої владности. Сила й грація цього ірландця бісили його, ніби він не батько Маргарет, а суперник офіцера. Місячне сяйво доводило до несамовитості. Лорда ніби з допомогою чарів заманили в сад трубадурів, у казкову країну Ватто, і, щоб потоком слів розвіяти ніжний дурман, він енергійно рушив услід за ворогом. При цьому спіткнувся чи то через дерево, чи то через камінь у траві й нахилився, спочатку з роздратуванням, потім — із зацікавленням. Ще через мить місяць і високі тополі стали свідками вражаючого видовища: підстаркуватий англійський дипломат щосили біг, стрясаючи повітря відчайдушними криками.

На хриплі грики в дверях кабінету з'явилося бліде обличчя лікаря Сімона — відблиск на скельцях окулярів, стрижена брова — і він почув перші членороздільні слова:

— В саду труп... увесь в крові! — вигукнув посол. О'Брайєн цілковито вилетів у нього з голови.

— Треба негайно повідомити Валантена, — сказав лікар, коли Гелловвей плутано розповів йому про все, що наважився роздивитися. — Добре ще, що він тут.

У цей момент, зацікавлений шумом, у кімнату ввійшов і сам знаменитий детектив.

Було потішно спостерігати, як він увесь змінився. Спочатку просто занепокоївся — як господар і джентльмен, що комусь із гостей чи слуг стало погано. Коли ж йому сказали про страшну знахідку, він з усією притаманною йому врівноваженістю миттєво перетворився на енергійного експерта, оскільки така подія, при всій її несподіваності й трагічності, була його професійною справою.

— Лишень подумати, — завважив він, коли всі поспішили на пошуки тіла, — я об'їздив увесь світ, розслідуючи злочи-

ни, а тепер хтось господарює у мене в саду. Однак, а де ж тіло?

Вони насилу перейшли галявинку — від річки піднімалася легка імла, — та з допомогою Гелловвея, котрий все ще не прийшов до тями, віднайшли мертве тіло у високій траві. Це був труп дуже високого та широкоплечого чоловіка. Нещасний лежав ниць, і вони побачили могутні плечі, чорний фрак і велику голову, зовсім лису, якщо не враховувати кількох пасем темного волосся, котрі прилипли до черепа, ніби мокрі водорості. З-під обличчя, котре було повернене до землі, повзла червона змійка криви.

— Ну, що ж, — якось дивно промовив Сімон, — в кожному разі це не хтось з нас.

— Лікарю, огляньте його, — доволі різко сказав Валантен, — можливо, він ще живий.

Лікар нахилився над трупом.

— Він ще не цілком холодний, та, боюся, цілком мертвий, — відповів він. — Ану допоможіть мені підняти його.

Вони обережно підняли мертвого на дюйм від землі, і відразу всі сумніви розсіялися найжахливішим чином: голова відпала від тіла. Той, хто перерізав невідомому горло, зумів перерубати й шию.

Це вразило навіть Валантена. «Сильний, як горила», — пробурмотів він. З деяким тремтінням, хоча він вже звик до анатомування трупів, доктор Сімон підняв мертву голову. На шиї та підборідді були помітні порізи, та в загальному обличчя залишилось непошкодженим. Грубе, жовтаве, з впадинами, з орлиним носом та важкими повіками — це було обличчя римського імператора або, радше, китайського мандарина. Всі присутні дивилися на це в цілковитому подиві. Ніщо більше не привертало їхньої уваги, хіба що, коли підняли тіло, в темноті забіліла сорочка, а на ній зачервоніла кров. Вбитий, як сказав лікар Сімон, справді не належав до їхньої компанії, та, можливо, мав намір долучитися до неї, оскільки явно був одягнений для такої нагоди.

Валантен став навколішки і з величезною професійною ретельністю дослідив траву й землю довкола тіла. З нього взяв приклад, хоча й не настільки вправно, доктор, а також —

вже зовсім повільно — і англійський посол. Їхні пошуки не увінчалися знахідками, якщо не враховувати обламаних або відрізаних гілочок, котрі Валантен підняв і, побіжно оглянувши, викинув геть.

— Так, — похмуро промовив він, — купка гілок і цілком чужа людина з відрубаною головою. Більше нічого.

Нависла нервова тиша, і тут Гелловвей, котрий вже цілком утратив самовладання, пронизливо скрикнув:

— Хто це он там? Біля огорожі?

В імлістій поволоці до них нерішуче наблизився чоловічок з недоладно-великою головою. Могло видатися, що це домовик, та він виявився звичайним священиком, котрого вони залишили у вітальні.

— От дивина, — покірно промовив він, — та ж тут немає ні хвіртки, ні воріт...

Валантен роздратовано насупив чорні брови, як завжди, коли бачив сутану. Та він був справедливий і тому погодився.

— Так, ви маєте рацію, — сказав він. — Перш ніж ми з'ясуємо, що це за вбивство, доведеться визначити, як він тут опинився. А тепер, панове, ось що. Якщо без упереджень сприймати мою посаду й обов'язок, то погодьтеся, що деяких високопоставлених осіб цілком можна й не залучати. Серед нас є дами та іноземний посол. Оскільки нам доводиться констатувати злочин, доведеться й розслідувати його відповідним чином. Та поки що я можу чинити лише на власний розсуд. Я — начальник поліції, особа настільки офіційна, що можу працювати приватно. Сподіваюся, що перш ніж я викличу своїх колег, то звільню від підозри всіх гостей до єдиного. Панове, під ваше чесне слово прошу не залишати будинок до завтрашнього полудня, спальні є для всіх. Сімоне, ви, напевно, знаєте, де знайти мого слугу Івана. Я довіряю йому в усьому. Перекажіть, щоб він залишив на своєму місці когось зі слуг і негайно йшов сюди. Лорде Гелловвей, ніхто краще від вас не зможе сповістити дамам про все, що трапалося, так, аби не почалася паніка. Їм також не можна буде виїжджати. Ми з отцем Бравном залишимось біля тіла.

Коли у Валантена промовляв командирський дух, йому підкорялися, як бойовій трубі. Доктор Сімон пішов до вес-

тибюля й прислав Івана — приватного детектива, котрий прислужував детективові державному. Гелловвей пройшов до вітальні й зумів сповістити про трагічні події настільки делікатно, що до того часу, коли всі там зібралися, дами встигли й жахнутися, й заспокоїтися. Тим часом вірний слуга Церкви та правовірний безбожник непорушно стояли біля голови й ніг трупа, ніби статуї, котрі уособлюють дві філософії смерти.

З будинку, як гарматне ядро, вилетів Іван, довірений слуга зі шрамом на обличчі та вусами, і через галявинку кинувся до господаря. Його сіра фізіономія аж сяяла від того, що в будинку розігрується кримінальний роман, і було щось відштовхуюче в тому похваленні, з яким він запитав, чи можна оглянути тіло.

— Ну, що ж, подивіться, якщо бажаєте, — сказав Валантен, — та поквартесья. Нам треба йти в будинок і дещо з'ясувати.

Іван підняв мертву голову, та ледь не впустив її.

— Господи! — роззявивши рота, видихнув він. — Те це ж... ні, не може бути! Ви знаєте, хто це?

— Ні, — байдуже відповів Валантен. — Досить, нам пора.

Удвох вони занесли тіло до кабінету, поклали його на диван і пішли до вітальні.

Детектив сів за письмовий стіл неквапливо й навіть якось нерішуче, та його погляд був твердий, як у судді. Він щось швидко записав на аркуші паперу, котрий лежав перед ним, а потім коротко запитав:

— Всі вже зібралися?

— Немає містера Брейна, — відповіла, оглядаючись, герцогиня Мон-сен-Мішель.

— Так-так, — різким, хриплим голосом додав лорд Гелловвей, — а ще немає містера Ніла О'Брайєна. А я бачив його в саду, коли труп ще не захолов.

— Іване, — розпорядився Валантен, — підіть і приведіть майора О'Брайєна й містера Брейна. Містер Брейн, напевно, сидить із сигарою в їдальні. А майор зараз прогулюється оранжереєю, хоча я не впевнений.

Його вірний зброєносець кинувся виконувати наказ, а Валантен продовжував у тому ж по-військовому скупому та рішучому тоні:

— Всі присутні знають, що в саду знайшли труп з відсіченою головою. Докторе Сімон, ви його оглядали. Чи, на вашу думку, вбивця повинен володіти великою силою? А може, вистачить мати дуже гострий ніж?

— Я би сказав, — відповів доктор, вже зовсім блідий, — що цього взагалі не можна зробити ножем.

— У такому випадку чи ви не знаєте, — продовжував Валантен, — яким знаряддям це можна зробити?

— З сучасних, гадаю, жодним, — відповів доктор, страдницьки вигинаючи брови. — Шию взагалі так просто не перерубаєш, а тут ще й зріз дуже гладкий, ніби діяли алебардою або старовинною сокирою ката, або ж дворучним мечем.

— Господи, Боже мій! — істерично вигукнула герцогиня. — Та звідки ж тут дворучні мечі?

Валантен все ще не відривався від аркуша, котрий лежав перед ним.

— Скажіть, — запитав він і продовжив квапливо, — а можна це зробити довгою шаблею французьких кавалеристів?

У двері тихо постукали, й у всіх присутніх schoлола кров, ніби від стуку в «Макбеті» Шекспіра. І в мертвій тиші доктор Сімон насилу вимовив:

— Шаблею, напевно, можна.

— Дякую вам, — сказав Валантен. — Зайдіть, Іване!

Іван відчинив двері та сповістив про прихід майора Ніла О'Брайєна. Слуга знайшов його, коли той знову бродив садом. Вигляд в офіцера був стурбований та роздратований.

— Що вам потрібно від мене? — вигукнув він.

— Сідайте, будь ласка, — спокійно й люб'язно сказав Валантен. — А що ж це ви без шаблі? Де вона?

— Залишив у бібліотеці на столі, — відповів О'Брайєн, в котрого від розгубленості знову почав проявлятися ірландський акцент. — Вона мені набридла і...

— Іване, — сказав Валантен, — будь ласка, підіть і принесіть з бібліотеки шаблю майора. — Потім, коли лакей зник,

він продовжив: — Лорд Гелловвей стверджує, що бачив, як ви вийшли з саду в дім, і відразу після цього там знайшли труп. Що ви робили в саду?

Майор гепнувся на крісло.

— А-а, — викрикнув він вже зовсім по-ірландськи, — милувався місяцем! Спілкувався з природою, оце і все.

На якийсь час зависла важка тиша, а потім знову почувся той самий буденний і моторошний стукіт у двері. Повернувся Іван, він приніс порожні сталеві піхви.

— Ото все, що було, — сказав він.

— Покладіть на стіл, — не піднімаючи голови, звелів Валантен.

Запанувала крижана тиша, схожа на ту, котра в залі суду приголомшує засудженого вбивцю. Давно затихли невідразні вигуки герцогині. Люта ненависть лорда Гелловвея торжествувала. І тут сталося несподіване.

— Я вам скажу, — вигукнула леді Маргарет тим дзвінким голосом, що буває в сміливих жінок, котрі наважуються виступати публічно, — я вам скажу, що робив у саду містер О'Брайен, оскільки він вимушений мовчати. Він пропонував мені стати його дружиною. Я відмовила — сказала, що за моїх сімейних обставин можу йому запропонувати лише повагу. Це його розсердило — напевно, моя повага йому не надто потрібна. Що ж, — додала вона з блідою посмішкою, — не знаю, чи тепер він буде її цінувати, та я й зараз скажу про мою повагу до нього. І поклянусь де завгодно, що цього злочину він не скоїв.

Лорд Гелловвей, схилившись до неї, намагався (як йому видавалося, тихо) напоумити доньку.

— Притримай язик, Меггі! — громоподібно зашепотів він. — Навіщо ти його захищаєш? Ти бодай подумай, де його шабля! Ця проклята...

Він замовк, відчувши дивний пильний погляд блискучих очей, котрий усіх вразив.

— Старий дурень! — тихо сказала вона без натяку на повагу. — Що ви хочете довести? Невже не зрозуміло, що він не вбивав, коли стояв поруч зі мною? А якби він убив, я все одно була б там. Хто ж, якщо не я, міг би це бачити або хоча

б знати про це? Невже ви так ненавидите Ніла, що підозрюєте власну доньку...

Леді Гелловвей пронизливо верескнула. Інші сиділи ніби в лихоманці, спостерігаючи жорстоку трагедію закоханих, котра, здавалося, могла трапитися лише в давнину. Горда й бліда шотландська аристократка та її коханий, ірландський авантюрист, ніби зійшли зі старих портретів у середньовічному замку. Принишклу кімнату надовго заповнили примарні тіні отруєних жінок та віроломних коханців.

І тоді серед похмурого мовчання пролунав простодушний голос:

— Скажіть, а що — це дуже довга сигара?

Питання було настільки несподіване, що всі повернулися, аби подивитися, хто ж це запитує.

— Я маю на увазі, — пояснив маленький отець Бравн зі свого кутка, — я маю на увазі сигару, котру докурює містер Брейн. Виглядає, що вона не менша від цівка.

Валантен підняв голову, і не зважаючи на недоречність репліки, на його обличчі була написана згода, щоправда, змішана зі знервуванням.

— А й справді, — різко відмітив він. — Іване, пошукайте ще раз містера Брейна й відразу ж приведіть його сюди.

Коли двері за слугою зачинилися, Валантен звернувся до дівчини з серйозністю, котра була викликана новим ходом справи:

— Леді Маргарет, ми всі вдячні вам і захоплюємося тим, що ви переступили псевдогордість і пояснили поведінку майора. Однак дещо залишилось нез'ясованим. Наскільки я розумію, лорд Гелловвей зустрів вас, коли ви йшли з кабінету до вітальні, потім вийшов у сад і побачив майора, але це сталося через декілька хвилин, чи не так?

— Ви, напевно, пам'ятаєте, — дещо іронічно відповіла Маргарет, — що я щойно відмовила йому, і тому ми не могли йти, тримаючись за руки. Все-таки він — джентльмен, він залишився в саду й тому потрапив під підозру.

— Але в ці декілька секунд, — вагомо заперечив Валантен, — він цілком міг би...

Знову почувся стукіт, і в дверях з'явилося понівечене щрамом обличчя.

— Пробачте, добродію, — сказав він, — та містер Брейн зник з будинку.

— Зник! — вигукнув Валантен і вперше за увесь цей час піднявся з-за столу.

— Втік. Щезнув. Випарувався, — продовжував Іван, кумедно вимовляючи французькі слова. — Його капелюх і пальто теж зникли. Та я вам скажу ще дещо цікаве. Я вискочив з будинку, щоб подивитися, чи він, бува, не залишив якихось слідів. І я знайшов — та ще й які!

— Що ж ви знайшли? — запитав Валантен.

— Зараз покажу, — сказав Іван. Наступної миті він знову з'явився з кавалерійською шаблею, її клинок був закритавлений. Присутні дивилися на неї так, ніби це блискавка несподівано влетіла до кімнати. А бувалий Іван незворушно продовжував:

— Ось що лежало в кущах, ярдів п'ятдесят звідси, як їхати в напрямі Парижа. Видно, наш поважний містер Брейн кинув там цю штуку, коли втік.

Знову зависла тиша, але вже інша. Валантен узяв шаблю, оглянув її, потім якийсь час напружено думав і врешті шанобливо звернувся до О'Брайєна:

— Майоре, ми впевнені, що ви в будь-який час надасте свою шаблю поліції, якщо це знадобиться для експертизи. А наразі, — додав він, енергійно вкладаючи клинок у піхви, — дозвольте повернути вам вашу зброю.

Всі, хто зрозумів військовий символізм цієї сцени, ледь стрималися, щоб не заплодувати.

Ця сцена все змінила в житті Ніла О'Брайєна. Коли він знову прогулювався ранковим садом, котрий все ще зберігав свою таємницю, в його серці вже не залишилося колишнього смутку. Тепер у нього були причини, щоб почуватися щасливим. Лорд Гелловвей, оскільки був джентльменом, вибачився перед ним. Леді Маргарет була не просто світською дамою — вона була жінкою, і під час ранкової прогулянки серед старих клумб, напевно, знайшла слова, котрі були більш втішні, ніж вибачення. Всі гості повеселіли та полагіднішали. Хоча кривава таємниця залишалася нерозга-

даною, та підозра нікого не обтяжувала, оскільки її переклали на таємничого мільйонера, котрий втік у Париж. Диявола вигнали з будинку, точніше, він сам себе вигнав.

І все-таки таємниця залишалася; тому, коли О'Брайєн присів на лавку біля доктора Сімона, цей учений хотів було заговорити про неї. Та молодий чоловік не був схильний до такої розмови, оскільки його полонили приємніші думки.

— Мене це мало цікавить, — відверто зізнався він, — тим паче, що справа більш-менш з'ясована. Напевно, Брейн чомусь ненавидів цього чоловіка, заманив його до саду і вбив мою шаблею. Потім утік до міста, а шаблю викинув по дорозі. До речі, Іван сказав мені, що в кишені вбитого знайшли американський долар. Отож він був співвітчизником Брейна. Все сходиться. По-моєму, для слідства вже немає жодних труднощів.

— Є п'ять труднощів, і доволі серйозних, — спокійно заперечив доктор, — вони утворюють цілий лабіринт. Зрозумійте мене правильно, я зовсім не сумніваюся в тому, що вбивство здійснив Брейн; на мою думку, це підтверджує його втеча. Та ось питання: як він його здійснив?! По-перше, навіщо вбивці брати велику шаблю, якщо можна вбити людину кишеньковим ножом, котрий легко сховати в кишені? По-друге, чому не було чути ніякого шуму чи криків? От хіба ви змовчите, якщо на вас накинуться з оголеною шаблею? По-третє, входні двері весь вечір були під наглядом слуги, в сад Валантена навіть миша не прошмигне. Тоді як проник сюди вбитий? По-четверте, яким чином Брейн залишив сад?

— А по-п'яте? — запитав молодий чоловік, очима слідкуючи, як доріжкою до них повільно наближався англійський священник.

— Це, звичайно, не так вже й важливо, однак доволі дивно. Коли я оглядав шию, то побачив, наскільки вона посічена, і подумав, що вбивця наніс кілька ударів. Та коли я докладно її дослідив, то помітив, що і зріз посічений ударами, що їх завдали, напевно, вже після того, як голову відрубали. Невже Брейн так люто ненавидів свого ворога, що при місячному світлі сік шаблею труп?

— Який жах! — здригнувся О'Брайєн.

Отець Бравн підійшов під час розмови й, зачекавши її завершення, з притаманною йому сором'язливістю, сказав:

— Вибачте, що перебиваю. Мене прислали повідомити вам новину.

— Новину? — нервово повторив Сімон, втупившись у нього поглядом крізь пенсне.

— Так, — ніби вибачаючись, сказав Бравн, — розумієте, виявили ще одне вбивство.

Обидва співрозмовники схопилися настільки різко, що лавка захиталася.

— І що особливо дивно, — продовжував священик, дивлячись похмурими очима на рододендрони*, — знову відрубана голова. В річці, неподалік від будинку, по дорозі в Париж, знайшли другу голову, котра ще кровоточила. Так що припускають...

— Праведний Боже! — вигукнув О'Брайен. — То що ж, Брейн — маніяк?

— В Америці існує кривава помста, — байдуже завважив священик, а потім додав: — Вас просять відразу ж іти до бібліотеки, щоб оглянути сьогоднішню знахідку.

Майор О'Брайен, котрий прямував за іншими до бібліотеки, де вже починалось дізнання, відчув напад нудоти. Він, солдат, гидився цієї таємничої різни. Де кінець цього ланцюга усікновень, котрий ні на що не подібний? Відрубали одну голову, тепер ось ще одну. «Ось тут вже не скажеш, — гірко подумав він, — одна голова добре, а дві — краще».

В кабінеті Валантена, через котрий треба було пройти, на нього чекало нове потрясіння: на столі він побачив ще одну закривавлену голову, цим разом — самого господаря. Це була кольорова ілюстрація в журналі націоналістів «Гільотина», де кожного тижня друкували малюнок, на котрому було зображено когось з політичних опонентів з виряченими очима та спотвореним обличчям, ніби після страти; а Валантен був показним діячем антиклерикального напрямку. Та ірландець О'Брайен навіть у падінні був здатен зберігати чистоту, і все його єство обурилось проти такого інтелек-

* Рододендрони — декоративні дерева або кущі з пахучими квітками (прим. перекл.).

туального свинства, котре можна зустріти лише у Франції. Весь Париж видавався йому однаковим — від чудернацьких кам'яних статуй на середньовічних храмах до грубих карикатур у газетах. Йому згадалися страшні насмішки часів Великої революції. Це місто було скупченням жорстокої сили — від кровожерної ілюстрації у Валантена на столі до собору Нотр-Дам, з вершини котрого з-над готичних чудовиськ шкритись сам сатана.

Бібліотека була подовгаста, низька та темна; лише з-під опущених штор зовні пробивалося ранкове світло. Валантен та його слуга Іван чекали на всіх, стоячи біля верхнього кінця довгого та трохи похиленого столу, на якому лежали страшні рештки, котрі в напівтемряві видавалися зловісними. Велике чорне тіло й жовте обличчя чоловіка, знайденого в саду, були такими ж, як і вчора. Друга голова, котру ранком виловили в річковому очереті, лежала поруч, з неї ще стікала вода. Люди Валантена все ще шукали тіло, котре, напевно, плавало десь неподалік. Отець Бравн, котрий видавався не настільки чутливим, як О'Брайен, підійшов до другої голови й уважно обдивився її, примружуючись, як завжди. Грива мокрого білого волосся завдяки рожевому рівномірному ранковому світлу ставала схожою на срібний ореол; обличчя, потворне, багряне й ніби злочинне, було понівечене у воді ударами до дерев або каміння.

— Доброго ранку, майоре О'Брайен! — сказав Валантен зі спокійною привітністю. — Припускаю, що ви вже чули про останній подвиг цього вбивці?

Отець Бравн, котрий все ще стояв над сивою головою, не піднімаючи очей, сказав:

— Цю голову, безперечно, також відрубав Брейн.

— З погляду здорового глузду — так, — відповів Валантен, котрий стояв, тримаючи руки в кишенях. — Вбивство скоєне так само, як попереднє. Голову знайшли неподалік від першого тіла. І її відрубали тією ж зброєю, котру, як ми знаємо, він забрав із собою.

— Так, так, я знаю, — покірно відізвався священник. — Але, розумієте, я сумніваюся в тому, що Брейн міг відрубати цю голову.

— Чому ні? — запитав доктор Сімон, уважно дивлячись на священика.

— Гаразд, докторе, — отець Бравн, моргаючи, підвів очі, — як ви думаєте, може людина сама собі відрубати голову? Я не знаю.

О'Брайєну здалося, що божевільний світ з гуркотом руйнується, а доктор схопився й відкинув з мертвого лиця вологе сиве волосся.

— О, це, безсумнівно, Брейн, — спокійно сказав священик, — у нього був точнісінько такий самий знак на лівому вусі.

Детектив прискіпливо дивився на священика блискучими очима, відкрив міцно стиснені губи і їдко запитав:

— Ви, напевно, про нього багато знаєте, отче Бравне?

— Так, — просто відповів невисокий священик. — Яюсь ми з ним зустрічалися кілька тижнів поспіль. Він задумувався над тим, чи не приєднатися до нашої Церкви.

В очах Валантена спалахнув фанатичний блиск. Він стиснув кулаки й підійшов до священика.

— Можливо, він ще задумав залишити вашій Церкві всі свої гроші? — вигукнув із ненавистю.

— Можливо, й задумав, — флегматично відповів отець Бравн. — Цілком можливо.

— В такому разі, — Валантен погрозово посміхнувся, — ви, напевно, багато знаєте про нього. І про його життя, і про його...

Майор О'Брайєн поклав руку на плече Валантена.

— Залиште ці наклепницькі дурниці, — сказав він, — в іншому разі шаблі знову підуть в рух.

Та Валантен під спокійним і покірним поглядом священика взяв себе в руки.

— Гаразд, — коротко сказав він, — почекаємо з приватними думками. Панове, ви все ще зв'язані обіцянкою залишатися на місці. Пам'ятайте про це й нагадайте іншим. Якщо матимете якісь питання, Іван зможе відповісти на них. Я змушений зайнятися справами й написати протокол. Ми більше не можемо замовчувати всього, що трапалося. Якщо буде щось нове, можете мене знайти в кабінеті.

— Іване, чи є щось нове? — запитав доктор Сімон, коли шеф поліції залишив кімнату.

— Лише одне, сер, — Іван зморщив своє сіре старече обличчя, — та це важливо. Оцей старий гевал, котрого ви знайшли в саду, — і він без найменшої поваги тицьнув пальцем у бік великого тіла з жовтою головою, — одним словом, ми знаємо, хто це.

— Та невже! — вигукнув здивований доктор. — І хто ж це?

— Його ім'я — Арнольд Беккер, — відповів заступник детектива, — хоча в нього було багато різних псевдонімів. Цей пройдисвіт — справжній мандрівник, і він бував в Америці, напевно, Брейн там з ним щось не поділив. Ми ним мало займалися, він переважно працював у Німеччині. Ми, звичайно ж, мали зв'язок з німецькою поліцією. Але, що досить дивно, був брат-близнюк на ім'я Луїс Беккер, а з ним у нас було надзвичайно багато клопотів. І ось учора ми якраз відправили його на гільйотину. І от химера, джентльмени, коли я побачив на галявині цього чоловіка, це було найбільше потрясіння в моєму житті. Якби я на власні очі не бачив, як стратили цього Беккера, я б запрягнувся, що це він лежить на траві. Потім я, звичайно ж, згадав про його брата в Німеччині, і все зрозумів...

Іван замовк, тому що його вже ніхто не слухав. Майор і доктор дивилися на отця Бравна, котрий раптом дивакувато піднявся на ноги і стиснув скроні, так ніби йому докучав раптовий і сильний біль.

— Стійте, стійте, стійте! — закричав він. — Замовкніть на хвилинку, бо я вже майже бачу. Боже, додай мені сили! Якщо мій мозок ще трохи попрацює, я все зрозумію. Сили небесні, допоможіть мені! Я ж завжди непогано мізкую. Бувало, я міг переказати будь-яку сторінку з Томи Аквінського. Або моя голова розколеться, або я зрозумію. Я вже майже зрозумів, майже!

Він закрив руками обличчя й стояв, немовби в роздумах або молитві, поки інші чекали на останнє диво цих бурхливих дванадцяти годин.

Коли отець Бравн забрав руки від обличчя, воно було ясним і серйозним, немов у дитини. Він глибоко зітхнув і сказав:

— Давайте швидко розставимо всі крапки над «і». І ось що ми зробимо, аби ви швидше переконалися в тому, що було насправді, — він звернувся до доктора Сімона:

— Докторе Сімон, ви добре мислите, сьогодні вранці я чув, як ви перераховували п'ять складних питань стосовно цієї події. Отож запитуйте, і я зможу вам відповісти.

У доктора Сімона від сумніву й здивування сповзло з носа пенсне, та він все ж відізався:

— Гаразд, по-перше, ви знаєте, чому для вбивства треба було скористатися громіздкою шаблею, коли можна було обійтися й шилом?

— Людину не можна обезголовити з допомогою шила, — спокійно відповів отець Бравн, — а для цього вбивства обезголовлення було просто необхідне.

— Чому? — зацікавлено запитав О'Брайєн.

— Будь ласка, наступне запитання, — сказав отець Бравн.

— Чому жертва не почала кричати або що? — запитав доктор, — переважно садами не розгулюють з оголеними шаблями.

— Зламані гілки, — понуро відповів священник і повернувся до вікна, котре виходило на місце злочину. — Чому вони лежали на галявині, де поблизу немає жодного дерева? Вони не відламані — вони відрубані. Вбивця розважав супротивника якимись трюками з шаблею, може, показував, як можна в повітрі розрубати гілку або ще щось. Потім, коли його супротивник нагнувся подивитися, тихо відрубав голову.

— Ну, що ж, — повільно відповів доктор, — це виглядає правдоподібно. Та мої наступні два запитання можуть спантеличити навіть вас.

Священник критично дивився у вікно й чекав.

— Ви знаєте, що увесь сад щільно відгороджений від світу, ніби герметична камера, — продовжував доктор. — І як тоді хтось чужий міг проникнути в сад?

Не обертаючись, низький священник відповів:

— А в саду не було нікого чужого.

Запанувала тиша, котру раптом порушив майже дитячий сміх. Безглузде завваження отця Бравна викликало в Івана насмішки.

— Та що ви таке кажете! Може, ми й того товстуна вчора не притягнули до будинку? А може, він узагалі не заходив у сад?

— Чи він заходив у сад? — замислено повторив отець Бравн. — Ні, повністю — ні.

— Людина або заходить в сад, або — ні! — закричав доктор Сімон.

— Не обов'язково, — з ледь помітною посмішкою відповів священник. — Будь ласка, наступне запитання, докторе.

— Мені здається, ви не зовсім здоровий, — гостро завважив доктор, — та якщо хочете, я поставлю наступне запитання. Як Брейн зумів вийти з саду?

— А він не виходив із саду, — відповів священник, все ще дивлячись у вікно.

— Як це він не вийшов з саду?! — вибухнув доктор Сімон.

— Не повністю, — відізався священник.

Сімон затряс кулаками — таке безумство не вкладалося в його французьку логіку.

— Людина або виходить з саду, або ні! — закричав він.

— Не завжди, — сказав отець Бравн.

Доктор Сімон нетерпляче підвівся.

— Я не маю часу на пусті балачки! — розгнівано крикнув він. — Якщо ви не розумієте, що людина може бути або з одного боку огорожі, або з іншого, то я не буду вас більше турбувати.

— Докторе, — дуже м'яко сказав священник, — ми з вами завжди добре розумілися. Зачекайте бодай заради старої дружби й поставте п'яте запитання.

Нетерплячий доктор сів на крісло біля дверей і коротко сказав:

— Голова й тіло порізані якимось дивно. Можливо, навіть після смерті.

— Так, — відповів священник, котрий так і не зрушив з місця. — Так воно й було. Вас хотіли обдурити, і доволі майстерно. Ви ж навіть не засумнівалися в тому, що бачите тіло й голову однієї людини.

Та частина мозку, де з'являються чудовиська, раптом ожила в голові О'Брайена. Він відчув хаотичну присутність усіх найдивніших створінь і неправдоподібних химер. Йому

видавалося, що він чує голос того, хто старший від всіх прашурів: «Стережися саду чудовиськ, де росте дерево з подвійним плодом. Стережися диявольського саду, де помер чоловік з двома головами». І знову ганебні символічні форми проходили крізь дзеркало його ірландської душі, та сфранцужений розум був дуже пильний, і він слідкував за старим священиком не менш уважно й недовіжливо, ніж решта присутніх.

Отець Бравн врешті повернувся до всіх і став навпроти вікна так, що його обличчя залишалось в тіні. Та навіть у цій тіні вони могли побачити, що воно бліде, як у мерця. Однак він висловлювався доволі розсудливо, так ніби на землі й не було цих кельтських душ.

— Джентльмени, — сказав він. — В саду знайшли тіло не якогось невідомого Беккера. І взагалі там не було нікого чужого. Всупереч раціоналізму доктора Сімона я повинен ствердити, що Беккер був у саду лише частково. Подивіться сюди! — і він вказав на таємниче тіло. — Цього чоловіка ви ніколи не бачили.

Він швидко відсунув лисувату голову з залишками жовтого волосся, а на її місце поклав сиву голову. Поза всякими сумнівами, у всій повноті й завершеності вони побачили Джуліуса К. Брейна.

Тимчасом отець Бравн спокійно продовжував:

— Вбивця обезголовив свого ворога й кинув шаблю далеко за стіну. Він був достатньо розумний і не обмежився цим. Голову він також перекинув через стіну. Залишалось лише прикласти до тіла іншу голову, і всі вирішили (а вбивця наполегливо переконував вас у цьому на приватному дізнанні), що перед вами труп іншого чоловіка.

— Прикласти іншу голову! — витріщився О'Брайен. — Яку іншу голову? Вони що, ростуть на кущах, чи що?

— Ні, — хрипло відповів отець Бравн, дивлячись на своє взуття. — Є лише одне місце, де вони ростуть. Вони ростуть в кошику під гільйотиною, біля котрої менш ніж годину до вбивства стояв шеф поліції Арістид Валантен. О, мої друзі, послухайте мене ще хвилину, перш ніж розірвати на шматки. Валантен — чесна людина, хоча божевілля — це спірна

основа для чесності. Хіба ви ніколи не бачили божевілля в цих холодних сірих очах? Він зробив би все що завгодно, аби знищити те, що вважає християнськими забобонами. Він боровся за це, прагнув цього й ось тепер убив заради цього. До цих пір скажені мільйони Брейна розпорозувалися між багатьма дрібними сектами і порядок речей не порушувався. Та Валантен десь почув, що Брейн, як і інші легковірні скептики, схиляється до нашої Церкви, а це вже зовсім інша річ. Брейн міг допомагати збіднілій, але войовничій Церкві у Франції; він міг підтримувати навіть шість таких журналів, як «Гільйотина». Все висіло на волоску, і ризик подіяв на фаната, як полум'я. Він вирішив знищити мільйонера, і зробив це саме так, як міг здійснити свій єдиний злочин найвідоміший детектив. Він вилучив відрубану голову Беккера нібито для якихось кримінологічних досліджень і відвіз її додому. Потім відбулася остання суперечка з Брейном, котру лорд Гелловвей не дослухав до кінця. Після поразки в суперечці Валантен повів Брейна в свій таємничий сад, почав мову про фехтування, показав якийсь прийом з гілками і...

Переляканий Іван аж підскочив.

— Та ви божевільний! — верещав він. — Я вже йду до шефа, та я вас...

— Я й сам збирався піти до нього, — важко промовив отець Бравн. — Я мушу просити його, аби він зізнався в усьому.

Пропустивши пригніченого отця Бравна вперед, ніби супроводжуючи заручника або жертву, вони поспішили до кабінету Валантена.

Великий детектив сидів за столом, напевно, надто зайнятий своїми справами, і не помітив появи гостей. Вони чекали якусь мить, та щось в елегантній фігурі, котра була повернена до них спиною, змусило доктора кинутися вперед. Вистачило одного погляду й дотику, щоб помітити біля ліктя Валантена коробочку з таблетками й переконатися в тому, що він мертвий. На погаслому обличчі самовбивці була гордина Катона.

ДИВНІ КРОКИ

Якщо ви зустрінете члена особливого клубу «Дванадцять справжніх рибалок», котрий заходить до Вернон-готелю на щорічний урочистий обід, то, коли він зніматиме пальто, помітите, що його вечірне вбрання зеленого, а не чорного кольору. Якщо у вас вистачить нахабства звернутися до нього і ви запитаете у нього про це, то він, можливо, відповість, що одягається так, аби його не вважали офіціантом. Ви відійдете, схопивши облизня. Та ніколи не розгадаєте таємницю, про котру варто розповісти.

Якщо (продовжуючи неймовірні припущення) колись ви зустрінете лагідного й працелюбного маленького священика на ім'я Бравн і запитаете його, що він вважає найбільшою удачею свого життя, то, можливо, він вам відповість, що найбільш вдалим був випадок у Вернон-готелі. Саме там він запобіг скоєнню злочину і, можливо, врятував грішну душу лише тому, що прислухався до кроків у коридорі. Можливо, він навіть трохи гордиться своєю здогадливістю й умінням робити припущення і буде посилатися саме на них. Та оскільки це дуже малоймовірно, що коли-небудь вам пощастить зустрітися у вищому світі з кимось із «Дванадцяти справжніх рибалок» або опуститися до світу вбогости та криміналу, щоб знайти там отця Бравна, то я побоююсь, що ви ніколи не почуете цієї історії, якщо я не розкажу її вам.

Вернон-готель, де «Дванадцять справжніх рибалок» збиралися на свій щорічний урочистий обід, був однією з тих установ, котрі можуть існувати лише в суспільстві олігархів, де здоровий глузд замінюють гарні манери. Це був єдиний готель, котрий приносив прибуток, відлякуючи, а не

зацікавлюючи людей. У серці плутократії торгаші виявили більшу кмітливість і перехитрили своїх клієнтів. Вони створили стільки перепон, що їхні багаті й утомлені клієнти могли витрачати гроші й дипломатичні вміння, аби їх долати. Якби в Лондоні був такий фешенебельний готель, куди б не пускали людей, зріст котрих менше шести футів*, то вище товариство покірно б улаштувало там обіди для велетнів. Якби існував дорогий ресторан, котрий з примхи власника працював би лише у вівторок увечері, то саме цього дня він був би завжди переповнений. Вернон-готель ніби випадково був розташований на розі площі в Бельгравії. Він був малий і не надто комфортабельний. Та його некомфортабельність розцінювали як достоїнство, котре захищає вибраних. З усіх незручностей особливо цінувалося те, що в готелі одночасно могло обідати не більше ніж двадцять чотири особи. Єдиний обідній стіл стояв на терасі, котра виходила на один із найбільш витончених старих садів Лондона. Таким чином навіть цими обідніми місцями можна було скористатися лише в гарну погоду; це утруднювало задоволення й водночас робило готель особливо атракційним. Власник готелю, єврей на ім'я Левер, заробив майже мільйон на тому, що ускладнив доступ до готелю. Зрозуміло, що він уміло поєднав обмежений доступ у готель з найбільш бездоганним обслуговуванням. Вино й кухня справді були одними з найкращих в Європі, а поведінка обслуги — віддзеркаленням настроїв у вищому світі. Господар знав офіціантів як свої п'ять пальців, їх було лише п'ятнадцять. Простіше було стати членом парламенту, аніж офіціантом у цьому готелі. Кожний з них пройшов курс мовчання й улесливості та був ніби слуга справжнього джентльмена.

Клуб «Дванадцять справжніх рибалок» не погодився б обідати в жодному іншому ресторані, тому що йому була необхідна розкішна приватність і кожен з його членів почувався б вельми стурбованим, якби довідався, що якесь інше товариство обідає з ними в тому ж приміщенні. Під час свого щорічного урочистого обіду риболови звикли показувати всі свої скарби, так ніби вони були в приватному будинку, особ-

* Шість футів — 183 см (прим. перекладача).

ливо був помітний святковий набір ножів та виделок, своєрідна реліквія клубу. Срібні виделки та ножі були зроблені у формі риб, і кожне руків'я прикрашала велика перлина. Цей набір подавали до рибних страв, а рибна страва була найважливішим елементом цієї розкішної трапези. Товариство дотримувалося багатьох церемоній та ритуалів, але не мало ані історії, ані мети. І це було вищим ступенем його аристократичності. Для того, щоб стати одним із дванадцяти рибалок, не потрібно було нічого робити, та якщо ви не належите до певного кола осіб, ніколи навіть не почувете про нього. Клуб існував ось вже двадцять років. Його президентом був містер Одлі. Віце-президентом — герцог Честерський.

Якщо мені принаймні трохи вдалося передати атмосферу цього жахливого готелю, то читач зможе відчутти природне здивування, звідки я все це знаю і яким чином така звичайна особа, як мій друг отець Бравн, опинилася в такому вишуканому товаристві. Моя історія може видатися простою й навіть вульгарною. В світі є один древній бунтівник і демагог, котрий вривається до вас із жахливою інформацією про те, що всі люди — брати, і де б він не з'явився на білому коні, отець Бравн слідує за ним. Одного з офіціантів, італійця, паралізувало саме того дня, коли мав відбуватися обід, і його працедавець, єврей, дивовижно м'яко сприйняв такий забобон, як покликати католицького священика. Ми не довідаємося, в чому цей офіціант зізнався отцеві, тому що духівник зберігає таємницю мовчання, та відомо, що офіціант попросив отця потурбуватися про написання листа з якимось зізнанням або ж усвідомленням скоєної помилки. Тому отець Бравн з притаманною йому покірною наполегливістю, котру виявив би навіть у Буккенгемському палаці, попросив, щоб йому дали кімнату та письмове приладдя. Містер Левер роздирався навпіл. Він був доброю людиною, але йому також був притаманний інший бік цієї якості — він не любив якихось труднощів або ж скандалів. Цього вечора присутність сторонньої людини в готелі можна було порівняти з брудною плямою на чомусь, що щойно випуцували. У Вернон-готелі не було ані суміжних кімнат, ані приймальні, ані відвідува-

чів, котрі очікували б у холі, чи випадкових клієнтів. Було п'ятнадцять офіціантів. І дванадцять гостей. Зустріти цього вечора когось чужого означало б те саме, що познайомитися під час сніданку з кимось зі своєї сім'ї. Крім того, зовнішність священника була більш ніж ординарна, а його одяг — надто брудний; лише один погляд на цього отця міг бути причиною кризи в клубі. Врешті, містер Левер знайшов сякий-такий вихід. Якщо ви проникнете у Вернон-готель (хоча вам це ніколи й не вдасться), то спочатку вам доведеться минути короткий коридор, прикрашений кількома темними, але напевно цінними картинами, потім — основний вестибюль, звідки один прохід веде праворуч, до віталень, а другий — ліворуч, до кухні та контори. Безпосередньо з лівого боку вестибюля стоїть кутова скляна будка, ніби будинок у будинку, подібна на старий готельний бар.

У цій конторі тепер господарює помічник містера Левера (в цьому готелі ніхто й ніколи не з'являвся на очі без особливої необхідності), а позаду контори, по дорозі до приміщення для прислуги, розташована чоловіча гардеробна, останній кордон володінь джентльменів. А між конторою та гардеробною є ще одна маленька кімнатка без виходу в коридор, котру господар інколи використовує для делікатних та важливих справ — наприклад, дає в борг тисячу фунтів якомусь герцогу або ж відмовляється позичити йому шість пенсів. Містер Левер проявив найбільшу толерантність, коли дозволив звичайному священнику осквернити це священне місце своєю присутністю й нашкрябати листа. Те, що писав отець Бравн, напевно, було набагато цікавіше порівняно з цією розповіддю, та про це ніхто не дізнається. Я можу лише ствердити, що розповідь була не коротша порівняно з моєю, а останні дві або три сторінки були не такі цікаві, як попередні.

Коли отець Бравн узявся за них, то його думки відволіклися від роботи, а відчуття загострилися. Сутеніло, наближався час обіду. В малій кімнаті було майже темно, і можливо, що саме темнота, як це інколи буває, загострила його слух. Коли отець Бравн дописував останню сторінку цього документа, він зловив себе на тому, що пише в такт

звуків, котрі чути з коридору, як, буває, хтось у поїзді думає про щось у такт стукоту коліс. Коли він зрозумів це й прислухався, то переконався в тому, що чує кроки, а це в готелі — звичайнісіньке явище. Та все ж, він утупився в стемнілу стелю й слухав ці звуки. Згодом на кілька секунд розслабився, ніби мріючи про щось, і знову напружив увагу, схиливши голову набік. Потім він сів і, підперши голову, знову слухав і роздумував.

Почути кроки в коридорі готелю — це звичайна справа, та ці кроки видавалися доволі дивними. Не було чути жодних інших кроків. Це був дивовижно тихий готель: кілька близьких гостей відразу ж розходились до своїх кімнат, а витренувані офіціанти були майже невидимими, поки їх не покличуть. У цьому готелі найменше можна було очікувати чогось дивного. Та ці кроки видавалися настільки дивними, що важко було вирішити, як їх називати — «звичайні» чи «незвичайні». Отець Бравн ніби йшов услід за ними, постукуючи пальцями по краю столу, як піяніст, котрий учить п'єсу для фортепіано.

Спочатку було чути швидкі малі кроки, ніби якийсь малий чоловік брав участь у змаганнях із ходьби. Однак вони не переходили в біг. Раптом кроки зупинялися й перетворювалися в повільне, статечне похитування, котре було майже в чотири рази повільніше за попередні звуки. Коли стихав останній повільний крок, то відразу ж було чути часті й посліпні крочки, а потім — знову сповільнений крок важкої ходи. Це, звичайно ж, була та сама пара взуття, особлива тому, що (як він казав) не було чути жодних інших кроків, а це взуття специфічно скрипіло. Отець Бравн не належав до людей, котрі постійно мучать себе запитаннями, але зараз його голова просто розколювалася. Він бачив, як можна розбігатися, щоб скочити. Він бачив, як можна розбігатися, щоб поковзатися на льоду. Але навіщо розбігатися, щоб перейти на сповільнений крок? І навіщо йти, щоб потім розбігатися? Та ці невидимі ноги витинали саме такі штучки. Їхній власник дуже швидко проходив половину коридору, щоб потім повільно пройти іншою; або ж повільно йшов до половини коридору, щоб потім швидко пробігти ін-

шою. Жодне з цих припущень не мало найменшого змісту. В мозку отця Бравна робилося все темніше й темніше, як у цій кімнаті.

Однак коли він зосередився, темінь кімнати ніби ожила його думки й він уявив ці фантастичні ноги в найбільш дивацьких чи символічних положеннях. Може, це якийсь ритуальний танок? А може, якась нова гімнастична вправа? Отець Бравн уперто роздумував над тим, що ж могли означати ці кроки. Повільні кроки, зрозуміло, не могли належати господареві. Люди такого типу ходять швидко й діловито або ж не рухаються з місця. Ці кроки також не могли належати офіціанту або ж посильному, котрий очікує на розпорядження. В олігархічному суспільстві біднота, особливо коли напідпитку, інколи ходить перевалуючись, та переважно, і особливо в такому прекрасному місці, люди цього типу сковано стоять або сидять. Ні, цей важкий, однак пружний, не надто голосний крок, у котрому відчувалася деяка безтурботність, міг належати лише одній істоті на земній кулі. Це був джентльмен із західної Європи, один із тих, котрі ніколи не заробляють собі на життя.

Саме тоді, коли отець Бравн зробив цей важливий висновок, крок знову змінився і хтось швидко пробіг повз двері, ніби пацюк. Хоча кроки стали швидшими, шуму майже не було чути, так ніби людина бігла навшпиньки. Отець Бравн не міг зрозуміти, що саме, та в цих кроках було ще щось таємниче, про що він ніяк не міг згадати. Це дратувало його, видавалося, що від нього можна збожеволіти. Він був переконаний у тому, що десь уже чув цю дивну швидку ходу. Раптом у його голові промайнула нова ідея. Він підвівся й попрямував до дверей. Його кімната не була сполучена з коридором: одні двері вели до зашкленої контори, інші — до гардеробної кімнати. Отець Бравн перевірів двері до контори — вони були замкнені. Він подивився у вікно, котре в темряві виділялося виразним чотирикутником, наповненим фіолетовими хмарами, і йому подумалося, що він відчуває зло так, як собака відчуває щура.

Розумне начало (не знаю, мудре чи ні) все ж перемогло. Він згадав, що господар замкнув двері, коли казав, що при-

йде пізніше й випустить його. Отець переконував себе в тому, що існує двадцять різних причин, котрі так і не спали йому на думку, але можуть пояснювати ці дивні звуки ззовні; він нагадав собі про незавершену роботу і про те, що навряд чи встигне дописати листа, поки зовсім не стемніло. Він пересів ближче до вікна й знову заглибився в писання. Писав хвилин двадцять, нахилиючись все нижче й нижче над папером, у міру згасання світла, потім раптово випрямився. Він знову почув дивні кроки.

Тепер у них була ще одна особливість. Спочатку незнайомиць ходив легковажно й швидко, але все ж ходив. Тепер він бігав. У коридорі було чути легкі швидкі кроки, подібні на біг м'яких лап пантери. Це був дуже сильний, активний чоловік, котрий стримував своє хвилювання. Та лишень він устиг добігти до контори, знову почувлися повільні чванливі кроки.

Отець Бравн відклав листа і, знаючи, що двері до контори зачинені, пройшов до гардеробу. Чергового не було, напевно, тому, що всі гості вже були за столом. Пройшовши крізь сірий ліс із верхнього одягу, священник побачив, що темну гардеробну від освітленого коридору відділяє прилавок, через котрий звично подають парасольки й отримують номерки. Саме над напівкруглою аркою горіло світло. Ця мала ілюмінація освітлювала отця Бравна, і на фоні вікна, в котрому було видно захід сонця, він вимальювувся темним контуром. Та майже все світло було спрямоване на чоловіка, котрий стояв у коридорі.

Це був елегантний чоловік у дуже простому вечірньому вбранні, високий і добре збудований, здавалося, що там, де він ковзне, наче тінь, чоловіки меншого зросту будуть помітніші. Його обличчя, якраз добре освітлене, було смагляве й жваве, це було обличчя чужоземця. З гарною тілобудовою, він поведився невимушено та впевнено; суворий критик міг би помітити, що його фрак не зовсім пасував до стрункої постави та манер, був трохи мішкуватий і дивно випинався. Як тільки цей чоловік помітив темний силует отця Бравна, кинув на прилавок номерок і сказав владно й люб'язно:

— Подайте, будь ласка, моє пальто й капелюх. Я виходжу.
Отець Бравн мовчки взяв номерок і пішов шукати одяг, це була не перша чорна робота, котру він виконував у своєму житті. Він знайшов одяг і поклав на прилавок, тим часом незнайомиць, котрий шукав щось у кишені свого жилета, посміхаючись, сказав:

— У мене немає срібла, візьміть ось це.

Він кинув соверен і взявся за пальто.

Отець Бравн стояв у темноті, і раптом він утратив голову. Його голова завжди була ціннішою, коли він її утрачав. У такі моменти, додаючи два і два, він отримував чотири мільйони. Католицька Церква (віддана здоровому глузду) не завжди підтримувала це. Та він і сам не завжди це підтримував. А інколи на нього находило істинне натхнення, дуже важливе під час кризи, адже той, хто втрачає голову, має віднайти її.

— Сер, мені видається, — ввічливо сказав він, — у вас в кишені все ж є срібло.

Високий джентльмен втупився в нього.

— Що за дурня! — закричав він. — Я даю вам золотий, вам немає на що скаржитися.

— Інколи срібло буває дорожчим від золота, — скромно сказав священник. — Особливо коли його багато.

Незнайомиць уважно глянув на нього. Потім ще уважніше подивився вздовж коридору. Знову перевів погляд на отця Бравна, на вікно, котре було позаду священника. Врешті він зрозумів. Однією рукою сперся на бар'єр, перескочив через нього, ніби акробат, нагнувся до низького священника й величезною рукою схопив його за комір.

— Стійте нерухомо, — сказав він пошепки. — Я не хочу вам погрожувати, та...

— Я буду вам погрожувати, — сказав отець Бравн, і його голос став схожий на удари барабана. — Я погрожуватиму вам невмирущим хробаком і незгасним вогнем.

— Ви — химерний черговий, — відповів незнайомиць.

— Я — священник, мсьє Фламбо, — сказав отець Бравн. — І готовий вислухати вашу сповідь.

Перші дві зміни страв під час обіду «Дванадцяти справж-

ніх рибалок» минули успішно й без перешкод. У мене немає копії меню, та навіть якби вона у мене була, ніхто нічого б не зрозумів. Меню було написане супер-французькою мовою кухарів, котрої не розуміли навіть французи. Згідно з традицією клубу закуски були різноманітні й складні до божевілля. Їх сприйняли серйозно, тому що вони були загально-визнаним непотрібним додатком, так само, як цей обід і цей клуб. Згідно з цією ж традицією подали легкий і простенький суп, все це було лише прелюдією до рибного банкету. Обід супроводжувався тією дивною легкою бесідою, котра вершить долі Британської імперії, вона була настільки переповнена натяками, що навіть якби звичайний освічений англієць підслухав її, то нічого б не зрозумів. Членів уряду називали на ім'я, і робили це з якоюсь лінивою прихильністю. Радикального міністра фінансів, котрого вся партія торі, як подейкували, проклинала через його здирицтво, тут хвалили за його посередні вірші або ж поставу в сидлі під час полювання. Лідера торі, котрого всі ліберали мали б ненавидіти, як тирана, трохи критикували, але говорили про нього доволі доброзичливо, так ніби йшлося про ліберала. Видавалося, що політики — дуже важливі особи. І водночас для них було важливо все, окрім їхньої політики. Містер Одлі, голова клубу, був доброзичливим літнім чоловіком, котрий все ще носив комірці часів Гладстона; він був ніби символ цього примарного, але стійкого суспільства. Нічого не зробив у житті — ані доброго, ані поганого. Не був легковажний чи особливо багатий. Він просто був обізнаний у всьому. Жодна партія не могла його обійти, і якби він надумав стати членом уряду, то його, безумовно, взяли б туди. Герцог Честерський, віце-президент клубу, був молодий і пробивний політик. Іншими словами, це був приємний молодий чоловік з пригладженим руським волоссям і веснянкуватим обличчям. Його вирізняли помірні інтелектуальні здібності й велетенський маєток. Коли згадував якийсь жарт, то використовував його, і результат був блискучим. Коли не міг згадати жарту, то казав, що зараз не час на жарти, і його називали здібним. У приватному житті, в клубі, у своєму оточенні, він був вельми

простий і відвертий, і наївний, наче школяр. Містер Одлі, котрий ніколи не займався політикою, ставився до неї більш ніж серйозно. Інколи він навіть бентежив товариство, натякаючи на те, що існує деяка відмінність між лібералами та консерваторами. Особисто він був консерватором навіть у приватному житті. У нього було довге сиве волосся, котре ззаду прикривало комірець, як у старомодних державних мужів, і якщо дивитися на нього зі спини, то складалося враження, що саме такі чоловіки необхідні імперії. Якщо ж дивитися на його обличчя, то він здавався тихим, поблажливим до себе холостяком, котрий винаймає кімнату в Олбені, — саме таким він і був.

Як ми вже згадували, за столом на терасі було двадцять чотири місця і там сиділи лише дванадцять членів клубу. Вони всі якнайзручніше розсілися з одного боку столу й без перешкод могли бачити увесь сад, кольори котрого все ще були яскравими, хоча вечір завершувався доволі похмуро як на цю пору року. Голова клубу сидів посередині, а віцепрезидент — праворуч. Коли дванадцять рибалок підходили до своїх місць, усі п'ятнадцять лакеїв повинні були (згідно з неписаним звичаєм) стояти вздовж стіни, ніби солдати, котрі зустрічають короля. Товстий господар повинен стояти й сяяти від несподіванки, так ніби він ніколи про них навіть і не чув. Та після першого ж дзенькоту ножів і виделок уся ця армія слуг зникала, залишаючи лише одного або двох, котрі стрімко та безшумно подавали й збирали тарілки. Містер Левер, господар, також зникав, звиваючись у конвульсіях ввічливості. Це було би перебільшенням, навіть нечемністю, якби припустити, що він може з'явитися ще раз. Так, коли подавали основну, рибну страву, то — як би це краще висловитися — тоді видавалося, що десь ширяє жива тіль або відображення господаря. Священна рибна страва (для невтоємниченею ока) була подібна на велетенський пудинг, котрий формою й розмірами нагадував весільний торт. У ньому була незчисленна кількість різновидів риби, котрі врешті втратили ту форму, котру дав їм Бог. «Дванадцять справжніх рибалок» брали оздоблені рибами ножі й виделки й розпочинали трапезу, серйозно, ніби кожен шматочок

пудингу коштував стільки, скільки срібні ножі й виделки, котрими вони їли. І, наскільки мені відомо, саме так воно й було. Цю страву поглинали мовчки й завзято. І лише коли його тарілка спорожніла, молодий герцог зробив звичне зауваження:

— Лише тут уміють готувати цю страву так, як належить.

— Лише тут, — глибоким басом відізався містер Одлі, повертаючись до нього й похитуючи своєю поважною головою. — Лише тут, і більше ніде. Щоправда, мені казали, що в кафе «Аngle»...

Та в цю мить його перебили, і на якусь секунду він навіть був стурбований зникненням своєї тарілки, та все ж устиг схопити нитку своїх цінних роздумів:

— Мені казали, — продовжував він, — що цю страву могли б приготувати й у кафе «Аngle». Нічого подібного, сер, — він безжалісно похитав головою, ніби суддя. — Нічого подібного.

— Переоцінюють це місце, — впевнено сказав полковник Павнд. Він виглядав так, ніби відкрив рот уперше за кілька місяців.

— Ну, я не знаю, — відізався герцог Цестерський, котрий був оптимістом. — У певному сенсі це доволі приємне місце. Їм не можна відмовити в...

До кімнати безшумно увійшов офіціант і зупинився, ніби мертвий. Він зробив це цілком тихо, та всі ці в'ялі й доброзичливі джентльмени, котрі звикли до того, що невидима машина, котра обслуговує їх і підтримує їхнє життя, працює бездоганно, були збентежені несподіваною поведінкою офіціанта. Вони відчували те саме, що відчували б ми, коли нежива природа раптом ожила б, наприклад, коли крісло почало б утікати від вас.

Кілька секунд офіціант стояв нерухомо, і кожного з присутніх у кімнаті охоплював дивний сором, типовий для нашого часу, коли всі торочать про гуманність, а жахлива прірва між бідними й багатими постійно росте. Справжній аристократ міг би кидати в офіціанта всім, що потрапить під руку, починаючи з порожніх пляшок і, цілком ймовірно, завершуючи грішми. Справжній демократ запитав би, якого біса він тут

стовбичить. Та ці новітні плутократи не могли стерпіти поруч із собою бідняка — ні як раба, ні як друга. Те, що з офіціантом трапилося щось дивне, було для них лише нудною, неприємною перешкодою. Вони не хотіли бути брутальними й водночас боялися бути доброзичливими. Вони хотіли лише одного — щоб усе це закінчилося. Офіціант, після того, як непохитно простояв кілька секунд, як у заціпенінні, раптом розвернувся й прожогом вибіг з кімнати.

Коли він знову повернувся на веранду, точніше, з'явився в дверях у супроводі іншого офіціанта, то щось шепотів йому на вухо й жестикулював із суто італійською жвавистю. Потім перший офіціант знову вийшов, залишивши біля дверей другого, і знову з'явився з третім офіціантом. Коли до них приєднався й четвертий офіціант, то містер Одлі відчув, що мовчанку необхідно порушити хоча би в ім'я тактовності. Оскільки у нього не було молотка, котрим зазвичай користуються головуючі, він голосно кашлянув і сказав:

— А молодий Мучер чудово працює в Бірмі. Яка нація в світі могла б...

У цю мить до нього підбіг п'ятий офіціант і зашепотів на вухо:

— Вибачте, сер. Важлива справа. Чи міг би господар porozмовляти з вами?

Голова клубу розгублено повернувся й побачив містера Левера, котрий наближався до нього своєю звичайною пірнаючою ходою. Та лице поважного господаря ніхто не зміг би назвати звичним. Завжди воно було сяюче й мідно-червоне, а зараз стало хворобливо-жовтуватим.

— Даруйте мені, містере Одлі, — промовив він, ніби задихаючись, — сталася жахлива неприємність. Скажіть, будь ласка, ваші тарілки забрали разом з виделками й ножами?

— Сподіваюся, так, — трохи роздратовано промовив головуючий.

— Ви бачили його? — продовжував господар. — Чи ви бачили офіціанта, котрий їх забрав? Ви б змогли його впізнати?

— Впізнати офіціанта? — обурено перепитав містер Одлі. — Звичайно, що ні.

У розпачі містер Левер розвів руками.

— Я його не посилав, — застогнав він. — Я не знаю, звідки він з'явився й навіщо. А коли я послав свого офіціанта зібрати тарілки, то він побачив, що їх вже немає.

Безперечно, містер Одлі надто розгубився, як на людину, котра необхідна імперії. Та й ніхто інший з присутніх не знав, що сказати. Лише грубуватий полковник Павнд раптом ніби повернувся до життя. Він піднявся з крісла, вставив ув око монокль і промовив сипло, так ніби відвик користуватися своїм голосом:

— Ви хочете сказати, що хтось украв наші срібні виделки й ножі для риби?

Господар знову розвів руками, і в цю ж мить усі присутні зірвалися на ноги.

— Де офіціанти? — низьким і глухим голосом запитав полковник. — Вони всі тут?

— Так, усі, я це встиг помітити, — вигукнув молодий герцог, пропихаючись у центр групи. — Я завжди рахую їх, коли заходжу. Вони так смішно шикуються вздовж стіни.

— Так, але складно впевнено ствердити... — спробував заперечити містер Одлі.

— Я ж кажу вам, я чудово пам'ятаю, — збуджено повторив герцог, — тут ніколи не було більше ніж п'ятнадцять офіціантів і якраз стільки було й сьогодні вранці. Ні більше, ані менше.

Господар повернувся до нього, все його тіло тремтіло.

— Ви говорите... ви стверджуєте... — заїкався він, — що ви бачили п'ятнадцять офіціантів?

— Як і завжди, — підтвердив герцог, — а що в цьому особливого?

— Нічого, — сказав Лєвер, — та ви не могли бачити всіх офіціантів. Один із них помер і лежить нагорі.

На якусь мить в кімнаті запанувала гнітюча тиша. Можливо, надприродне слово «смерть» вразило їх настільки, що кожен із цих нероб у цей момент зазирнув у свою душу й побачив, наскільки вона маленька, ніби зморщена горошина. Хтось, здається, герцог, сказав з ідіотським співчуттям багатія:

— Чи ми би могли чимось допомогти?

— У нього був священик, — відповів стурбований господар.

І, так ніби пролунала труба Страшного суду, всі вони подумали про таємничі відвідини. Кілька дуже неприємних секунд усім видавалося, що п'ятнадцятим офіціантом була примара мертвяка. Їм зробилося неприємно тому, що примари були для них такою ж перешкодою, як і бідні. Та думка про срібло звільнила їх від заціпеніння. Полковник відштовхнув ногою стілець і попрямував до дверей.

— Друзі мої, якщо тут був п'ятнадцятий офіціант, — сказав він, — то це означає, що саме він і був злодієм. Потрібно негайно замкнути парадний і чорний входи. Ось тоді ми й поговоримо. Двадцять чотири перлини клубу вартують того, щоб через них пометушитися.

Містер Одлі знову ніби засумнівався в тому, чи джентльмен повинен виявляти поспіх. Та, поглянувши, як герцог побіг униз сходами із завзяттям молодика, він попрямував за ним, хоча й більш поважно.

У цю мить на веранду вбіг шостий офіціант і сказав, що знайшов купу тарілок з-під риби без будь-яких слідів виделок та ножів. Увесь натовп гостей та слуг разом збігли сходами й розділилися на два загони. Більшість рибалок попрямували за господарем у вестибюль. Полковник Павнд разом із головоючим, віце-президентом та двома-трьома членами клубу кинулись у коридор, котрий вів до кімнати офіціантів, — правдоподібно, злодій біг саме так. Коли вони минали напівтемну гардеробну, то побачили в глибині низенький чорний силует, котрий ховався в тіні.

— Ей, послухайте, — крикнув герцог, — тут хтось проходив?

Низький чоловік не відповів прямо, а просто сказав:

— Можливо, я маю те, що ви шукаєте, джентльмени?

Вони здивовано й нерішуче зупинилися, а він сховався в темряві гардеробної й потім знову з'явився, тримаючи в обох руках блискучі срібні ножі та виделки, котрі виклав на прилавок цілком спокійно, ніби прикажчик, котрий показує зразки.

— Ви... Ви... — спробував, було, почати цілком розгублений полковник. Потім, звикнувши до темряви, він помітив дві речі: по-перше, низький чоловічок був у чорній сутані

й не надто скидався на слугу і, по-друге, вікно в гардеробній було розбите, так ніби хтось поспіхом вистрибнув через нього.

— Надто цінна річ, щоб зберігати її в гардеробній, — завважив священик.

— То це ви... ви... то це ви вкрали срібло? — затинаючись, запитав містер Одлі, здивовано поглядаючи на священика.

— Якщо й украв, то, як бачите, все повертаю, — ввічливо відповів отець Бравн.

— Але вкрали не ви? — завважив полковник, вдивляючись у розбите скло.

— Правду кажучи, я його не крав, — сказав священик дещо гумористичним тоном і спокійно вмовився на стільці.

— Але ви знаєте, хто це зробив? — запитав полковник.

— Його справжнього імени я не знаю, — незворушно відповів священик. — Та я дещо знаю про його силу й дуже багато про його душевні сумніви. Його силу я відчув на собі, коли він намагався мене задушити, а про його моральні якості я дізнався, коли він покаявся.

— Покаявся, теж мені! — із зарозумілим сміхом вигукнув герцог Честерський.

Отець Бравн підвівся й закрив руки за спину.

— На вашу думку, це, напевно, дивно, — сказав він, — що злодій і гультіпака покаявся, тоді як багато заможних людей заціпеніли в мирській суєті й ніхто не має з цього ніякої користі? Якщо ви сумніваєтеся в практичній користі покаяння, то ось вам ваші ножі й виделки. Ви — «Дванадцять справжніх рибалок», і ось ваші срібні риби. Бачите, ви все ж зловили їх. А я — ловець людей.

— То ви спіймали злодія? — насупившись, запитав полковник.

Отець Бравн пильно подивився на його невдоволене суворе обличчя.

— Так, я спіймав його, — сказав він, — спіймав на невидимий гачок на невидимій волосіні, настільки довгій, що він може піти на кінець світу і все одно повернеться, якщо я смикну.

Запанувала тиша. Потім джентльмени повернулися на

веранду, забравши срібло й обговорюючи з господарем дивну подію. А похмурий полковник залишився сидіти на бар'єрі, покусуючи кінчики темних вусів і похитуючи своїми довгими худими ногами. Врешті він спокійно звернувся до священника.

— Злодій був недурний, та, думаю, я знаю розумнішу людину.

— Так, він — розумна людина, — відповів отець Бравн, — та я не розумію, кого ви вважаєте розумнішим.

— Вас, — сказав полковник і засміявся. — Не хвилюйтеся, я не маю наміру ув'язнити злодія. Та я б віддав купу срібних виделок за те, щоб зрозуміти, як ви вплуталися в цю аферу і як вам вдалося відібрати у нього срібло. Я вважаю, що ви — найбільший сучасний хитрун у нашому сьогоднішньому товаристві.

Священнику сподобалася похмура щирість військового.

— Звичайно, полковнику, — відповів він, посміхаючись, — я нічого не можу розповісти вам про цю людину та про його приватні справи. Та я не бачу перешкод, щоб розповісти вам перебіг подій, так, як я їх зрозумів.

З несподіваною легкістю він перестрибнув через бар'єр, всівся поруч із полковником Павндом, хитаючи своїми короткими ногами, як хлопчисько на плоті. Він почав свою розповідь настільки просто й невимушено, ніби розмовляв зі старим другом біля різдвяного вогню.

— Розумієте, полковнику, — сказав він, — мене зачинили в тій маленькій кімнаті, щоб я міг дещо написати, і я почув, як у коридорі пара ніг відтанцьовує такий дивний танець, котрий нагадує танок смерти. Спочатку було чути смішні дрібні кроки, ніби хтось ходив навшпиньки, потім було чути повільні впевнені кроки, кроки солідної людини, котра прогулюється з сигарою в роті. Та я готовий поклястися, що це були одні й ті ж ноги: вони йшли легко, потім важкувато, потім знову легко. Спочатку я прислухався з цікавості, навіть до одній людині знадобилося використовувати дві ходи. Одну ходу я знав, вона була подібна до вашої, полковнику. Це була хода джентльмена, котрий ситно поїв і прогулюється не тому, що чимось схвильований, а радше тому, що він —

нетерплячий. Я подумав, що знаю й іншу ходу, лише ніяк не міг пригадати, кому вона може належати. Що ж це за таке створіння, знайоме мені з моїх подорожей, котре бігає навшпиньки в такому екстраординарному стилі? Потім я почув дзенькіт тарілок, і відповідь була ясна, ніби від св. Петра. Це була хода офіціанта, коли він, схилений уперед, з опущеними очима кулею летить накривати на стіл. Потім я понад хвилину роздумував. І мені здалося, що я побачив спосіб злочину, настільки чітко, ніби це я збирався його здійснити.

Полковник Павнд уважно подивився на священника, та безтурботний й задумливий погляд співрозмовника був спрямований на стелю.

— Злочин, — повільно сказав він, — подібний до витвору мистецтва. Не дивіться так здивовано, злочин — це зовсім не єдиний витвір мистецтва, котре виходить з пекельних майстерень. Та кожний істинний витвір мистецтва, божественний або ж диявольський, має одну незмінну особливість — його основа завжди проста, наскільки складним не було б виконання. Ось, наприклад, у «Гамлеті» постаті могильників, квіти божевільної дівчини, фантастичне вбрання Йорика, блідість примар і усмішка черепа — все це сплетене вінком для похмурої людини в чорному. Ось і в цій історії, — додав він, посміхаючись і злізаючи з бар'єра, — теж трагедія людини в чорному. В ній, так само, як і в «Гамлеті», багато різних нашарувань, наприклад, ваш клуб. Є мертвий офіціант, котрий був там, де не міг бути. Є невидима рука, котра збрала з вашого стола срібло й розчинилася в повітрі. Та кожен продуманий злочин, врешті-решт, базується на якомусь простому факті, в котрому немає нічого таємничого. Таємничість з'являється пізніше, щоб вести людину хибним шляхом. Це була велика, делікатна і (на перший погляд) прибуткова справа, побудована на тому простому факті, що вечірній одяг джентльмена нагадує одяг офіціанта — обидва носять чорний фрак. Решта — лише гра, і надзвичайно майстерна.

— Все-таки, — сказав полковник, спускаючись вниз і похмуро розглядаючи своє взуття, — я не впевнений, що зрозумів вас.

— Полковнику, — сказав отець Бравн, — мало того, я скажу вам, що цей архангел нахабства, котрий украв ваші виделки, прогулювався коридором разів двадцять під світлом усіх ламп, у всіх перед очима. Він не ховався по закутках, де його могли би запідозрити. Він постійно рухався освітленим коридором і, здавалося, всюди перебував, маючи на це право. Не питайте мене, як він виглядав — цієї ночі ви бачили його шість-сім разів. Ви з іншими достойними людьми чекали на обід у вітальні, в кінці коридору, біля самої веранди. І от, коли він проходив біля вас, джентльменів, він був офіціантом, з опущеною головою, серветкою в руці, котрий стрімголов біжить виконувати свою роботу. Вибігав на веранду, поправляв щось на столі й поспішав назад, у напрямку контори й кімнати для офіціантів. Та коли потрапляв на очі якомусь готельному клеркові або офіціантові, то відразу і виглядом, і манерами перетворювався на іншу людину. Він прогулювався поміж слугами з тією відчуженою зухвалістю, котру вони звикли бачити у своїх патронів. Для них це не було новизною, що елегантний гість під час обіду проходить по всьому будинку, ніби звір у зоопарку. Вони знали, що саме звичка прогулюватися де заманеться вирізняє багатіїв з-посеред інших. Коли йому надокучала прогулянка коридором, він повертався й знову проходив повз контору. В тіні гардеробної арки він, ніби з допомогою чарівної палички, змінювався й знову, вже як улесливий офіціант, біг до «Дванадцяти справжніх рибалок». Хіба джентльмен звертатиме увагу на офіціанта? І хіба може прислуга запідозрити джентльмена, котрий прогулюється коридором? Раз чи два він зробив ще кращий фокус. Біля контори попросив сифон зі свіжою водою, тому що йому хочеться пити. Далі він геніяльно сказав, що візьме сифон зі собою, і так зробив — швидко та спритно проніс сифон поміж вами, гістьми, вдаючи офіціанта, котрий виконує звичне доручення. Звичайно, це не могло продовжуватися надто довго, та йому треба було лише дочекатися, коли подаватимуть рибну страву. Найнебезпечнішим для нього був початок обіду, коли всі офіціанти шикувалися в ряд, та й тут він ухитрився спертися об стіну якраз за кутом, так що офіціанти вважали його джентльме-

ном, а джентльмени — офіціантом. Далі все відбувалося без перешкод. Коли якийсь офіціант помічав його біля столу, то бачив у ньому млявого аристократа. За дві хвилини до того, як завершилося споживання рибної страви, він знову перетворився в спритного слугу й швиденько зібрав тарілки. Посуд залишив на полиці, срібло запхав у бокову кишеню, котра випнулася, і, як заець, побіг коридором до гардеробної. Тут він знову перетворився у плутократа, котрого терміново викликають у справах. Йому залишалося лише віддати черговому свій номерок і піти настільки невимушено, як на початку вечора. Тільки сталося так, що черговим був я.

— Що ви з ним зробили? — закричав полковник з не звичною для нього експресією. — Що він сказав вам?

— Даруйте, — незворушно відповів священник, — тут моя розповідь завершується.

— І починається найцікавіше, — пробурмотів полковник. — Думаю, я розумію його професійні фокуси. Але ваші фокуси — для мене загадка.

— Мені час іти, — промовив отець Бравн.

Разом вони дійшли до передпокою, де побачили веснянкувате життєрадісне обличчя герцога Цестерського, котрий саме біг їх шукати.

— Ходімо, полковнику, — кричав він, задихаючись. — Я всюди вас шукаю. Обід триває, ніби нічого й не трапилося, і старий Одлі хоче виголосити промову на честь врятованих виделок. Ми б хотіли створити нову церемонію, щоб увіковічнити цю подію. Срібло знову в нас. Може, ви щось запропонуєте?

— Чому б і ні, — сказав полковник, з деяким сарказмом розглядаючи герцога, — я пропоную, щоб надалі ми носили зелені фраки замість чорних. Ніхто не знає, що може трапитись, коли хтось одягнений так, як офіціант.

— Вигляд — це все, — сказав герцог, — джентльмен ніколи не виглядає так, як офіціант.

— А офіціант не може виглядати так, як джентльмен? — відповів полковник Павнд з посмішкою. — Преподобний отче, — звернувся він до священника, — тоді ваш приятель

мусить бути дуже вправний, якщо він зумів виглядати так, як джентльмен.

Отець Бравн застібнув своє простеньке пальто на всі гудзики, бо ніч була вітряна, і взяв у руки простеньку парасольку.

— Так, — сказав він, — це дуже важка праця — бути джентльменом. Та інколи мені видається, що бути офіціантом — це теж нелегка праця.

І промовивши: «Доброго вечора», він штовхнув важкі двері палацу насолод. Золоті ворота відразу ж зачинилися за ним, і він пішов вологою темною вулицею в пошуках омнібуса.

ЛІТАЮЧІ ЗІРКИ

«Найкрасивіший злочин у моїй біографії, — полюбляв розповідати Фламбо в роки своєї благочестивої старости, — водночас був за простим збігом обставин моїм останнім злочином. Я здійснив його якраз на Різдво. Як справжній митець у своїй справі, намагався надавати злочинам відповідності стосовно пори року або пейзажу. І підшукував для цього відповідне місце, наприклад, веранду або сад, так ніби йшлося про скульптурну композицію. Ось, наприклад, сквайрів найкраще обдурювати в довгих кімнатах з дубовими панелями, а от євреїв, навпаки, ліпше несподівано залишати без копійки в освітленому й строкатому оточенні кафе «Річ»*. Таким чином, коли в Англії у мене з'являлося бажання визволити настоятеля від його багатства (а це не так легко, як вам може видаватися), то мені хотілося бачити свою жертву в рамці, якщо можна так висловитися, із зелених луків і сірих веж із катедральними дзвонами. Подібно у Франції, забираючи трохи грошей у багатого й злого селянина (а це майже неможливо), я почувався задоволеним, як помічав його обурене обличчя навпроти сірої лінії підстрижених тополь і величних галльських рівнин, котрі надзвичайно душевно описав Мілле.

Отож мій останній злочин я скоїв на Різдво. Це був радісний, затишний англійський злочин середнього класу, злочин у стилі Чарльза Діккенса. Я скоїв його в одному доброму старовинному домі неподалік Путні — з півкруглим під'їздом для екіпажів, з конюшнею, із назвою на обох воротах та

* Riche (англ.) — багатий.

аравкарією*. Досить, ви вже можете уявити собі деталі. Я й справді думав доволі спритно й літературно відтворити стиль Діккенса. Шкода, що покаявся саме цього вечора».

Фламбо почав розповідати цю історію з погляду одного з персонажів, та навіть так вона видавалася дивною. А для сторонньої особи ця історія була цілком незбагненна. І саме у такому викладі вона — до уваги читача. Отож драма почалася, коли двері будинку з конюшнею відчинилися в сад з аравкарією й молода дівчина вийшла, тримаючи хліб, щоб погодувати птахів. Це було на другий день Різдва. У неї було гарненьке личко й рішучі карі очі, а от про її фігуру можемо лише здогадуватися, тому що була настільки закутана в коричневе хутро, що важко було сказати, де хутро, а де її волосся. Якби не привабливе обличчя, її можна було би сплутати зі смішним ведмежем.

Зимовий день наближався до вечора, і освітлення поступово набувало червонуватого відтінку; рубінові відблиски на оголених клумбах нагадували зів'ялі троянди. З одного боку будинку була конюшня, з іншого — алея, або ж крита аркада з лаврового листя. Юна леді накришила птахам трохи хліба (четвертий або п'ятий раз упродовж дня, тому що його з'їдав пес) й поволі пішла вниз алеєю, туди, де мерехтіло листя вічнозелених дерев. І тут вона скрикнула від здивування, справжнього, а може, вданого — на високому плоті, ніби вершник у фантастичній позі, виднілась якась постать

— Ой, будьте обережні, містере Крук, — закричала вона, і в її голосі вчувалася стривоженість, — тут надто високо.

Особа, котра осідлала пліт, ніби повітряного коня, виявилася високим незграбним молодиком, з темним волоссям, інтелігентним обличчям з приємними рисами. Мав жовтуватий колір шкіри і скидався на іноземця. Цей відтінок був ще помітніший, оскільки на хлопцеві червоніла краватка — єдина частина його костюма, котру він обдумав і про котру потурбувався. Можливо, це був якийсь символ. Він не прислухався до благання дівчини, а стрибнув, ніби коник-стрибунець, на землю біля неї, ризикуючи зламати собі ноги.

*Аравкарія — хвойне дерево, використовують як декоративну рослину (прим. перекл.).

— Думаю, я мав би стати грабіжником, — спокійно сказав він, — і не сумніваюся, що саме так і сталося б, якби не народився в цьому милому будинку неподалік. У всякому разі я не бачу в цьому ніякої шкоди.

— Як ви можете говорити щось подібне? — запротестувала дівчина.

— Гаразд, — сказав молодий чоловік, — якщо ти народився не з того боку плота, де потрібно, то я не бачу нічого поганого в тому, щоб перелізти через нього.

— Я ніколи не знаю, що ви скажете або зробите наступної миті, — сказала вона.

— Я й сам часто цього не знаю, — відповів містер Крук, — та зараз я з того боку плота, де потрібно.

— І де ж вам потрібно бути? — посміхаючись, запитала юна леді.

— З того боку, що й ви, — відповів молодий чоловік на ім'я Крук.

І вони пішли разом лавровою алеєю. Раптом почувся звук мотора. Це наближався автомобіль. Він був надзвичайно елегантний, світло-зеленого кольору. Підлетів до під'їзду, ніби птах, і, тріпочучи, зупинився.

— Ось, прошу! — сказав молодий чоловік у червоній краватці, — ось хто народився з того боку плота, де й належить. Я не знав, міс Адамс, що у вас настільки сучасний Санта Клаус.

— Це мій хресний, сер Леопольд Фішер. Він завжди приїздить до нас на Різдво.

І після невинної павзи, котра зраджувала нестачу оптимізму, Рубі Адамс додала:

— Він дуже добрий.

Джон Крук, журналіст, багато чув про сера Леопольда Фішера, цього визначного магната з Сіті. І якщо магнат із Сіті нічого не чув про Джона Крука, то в цьому не було вини журналіста, тому що він сміливо й суворо писав у «Сурмі» і «Новому віці» про сера Леопольда. Та Крук нічого не сказав і похмуро спостерігав за тим, як розвантажують автомобіль, а це була довга процедура. Кремезний охайний шофер у зеленому одязі відчинив передні двері й вийшов з машини,

потім ідчинилися задні двері і вийшов низький елегантний слуга в сірому вбранні. Вони разом внесли сера Леопольда на поріг будинку й почали розпаковувати його, ніби особливо цінний пакет. Під коцями, котрих було стільки, що їх вистачило б на цілий базар, хутрами всіх лісових звірів і шаликами всіх кольорів веселки врешті знайшлося щось, що нагадувало людські форми. Це щось виглядало доволі привітно, хоча й було подібне на іноземця. Насправді це був джентльмен похилого віку, з сірою цапиною борідкою та осяйною посмішкою, котрий почав потирати руки у величезних хутряних рукавицях.

Та задовго до цього «одкровення» подвійні двері веранди відчинилися і вийшов полковник Адамс (батько юної леді в пухнастій шубці), щоб зустріти визначного гостя й провести всередину. Це був високий засмаглий і дуже мовчазний чоловік, котрий носив червону шапку, схожу на феску, що надавала йому схожості з англійським сардаром або єгипетським пашею. Разом з ним вийшов його швагер, котрий нещодавно приїхав з Канади, високий і дуже емоційний молодий фермер із жовтою борідкою на ім'я Джеймс Блавнт. З ним також була ще одна доволі скромна особа. Це священик із сусідньої парафії. Покійна дружина полковника була католичкою, і дітей, як переважно буває в таких випадках, виховували в католицькій традиції. Священик нічим особливим не вирізнявся, навіть його прізвище Бравн звучало просто й звичайно. Та полковник товаришував з ним і часто запрошував на родинні зустрічі.

У великому передпокої будинку було достатньо кімнат навіть для сера Леопольда та його обгортки. Веранда й вестибюль були непропорційно великі для такого будинку. З одного кінця двері вели на вулицю, а з іншого — сходи на другий поверх. Перед каміном, над котрим висіла шпага полковника, завершили процес розкутування гостя, і всю компанію, разом з похмурим Круком, представили серу Леопольду Фішеру. Та поважний фінансист усе ще продовжував звільнятися від свого вбрання. Потім він довго щось шукав у внутрішній кишені свого фрака й врешті вийняв чорну подовгасту коробку. Із сяючим виглядом пояснив, що

це — різдвяний подарунок для його похресниці. З неприхованою пихатістю, котра обеззброювала, він підняв коробку так, щоб усі її побачили, потім легким дотиком відчинив — і всі завмерли. Перед їхніми очима явився фонтан кристалізованого сяйва. На помаранчевому оксамиті, ніби три яйця, лежали три чисті та яскраві діаманти. Здавалося, що від цього сяйва загорілося навіть повітря. Фішер стояв, сяючи доброзичливістю і впиваючись подивом і екстазом дівчини, похмурим захопленням і грубуватою вдячністю полковника, здивуванням усієї групи.

— Наразі я залишу їх у себе, дорогенька, — сказав Фішер, кладучи коробку в кишеню. — Мені довелося бути дуже обережним, коли я їхав сюди. Це три великі африканські діаманти, їх називають «літаючими зірками», тому що їх часто викрадали. Всі великі злочинці полюють за ними, та й звичайні люди на вулиці або в готелі теж хотіли би їх здобути. Я міг утратити їх, коли їхав сюди. Це було цілком можливо.

— Я би сказав, доволі природно, — пробурмотів молодик у червоній краватці. — І я нікого б не звинувачував, якби хтось їх украв. Коли люди просять хліба, а ви не даєте їм навіть каменя, то, думаю, вони самі можуть узяти цей камінь.

— Я не хочу, щоб ви говорили щось подібне, — вигукнула дівчина з дивним запалом. — Ви так говорите з тих пір, коли стали цим жахливим, як вас там... Ви розумієте, що я маю на увазі? Як називають людину, котра ладна обійматися із сажотрусом?

— Святим, — сказав отець Бравн.

— Думаю, — сказав сер Леопольд з гордовитою посмішкою, — що Рубі має на увазі соціялістів.

— Радикал — це не той, хто вириває редиску, — трохи роздратовано завважив Крук, — а консерватор зовсім не консервує джеми. Також, смію вас запевнити, що соціяліст зовсім не прагне обніматися із сажотрусами. Соціяліст — це людина, котра хоче, щоб усі димарі були вичищені та щоби всім сажотрусам платили за роботу.

— І котра вирішує, — тихо додав священник, — що ваша сажа вам не належить.

Крук глянув на нього із зацікавленням і навіть повагою.

— Навіщо вам ваша сажа? — запитав він.

— Може, комусь і потрібна, — ніби роздумуючи, відповів отець Бравн. — Я чув, що її використовують садівники. А я якось на Різдво, коли не прийшов фокусник, подарував немало радості шістьом дітям виключно з допомогою сажі, котру використав у своїх трюках.

— Ой, як чудово, — вигукнула Рубі. — А може, ви повторили б це для нашої компанії?

Емоційний канадієць, містер Блаунт, котрий почав говорити ще голосніше, оплесками підтримав пропозицію Рубі, а здивований фінансист намагався висловити рішуче нехвалення, коли у вхідні двері хтось постукав. Священик відчинив, і присутні знову потрапили в сад із вічнозеленими деревами й аравкарією, що виглядали доволі похмуро на фоні прекрасного фіолетового заходу сонця. Ця сцена, ніби вставлена в рамку дверей, була настільки кольорова й дивовижна, що видавалася театральною декорацією, і всі на якусь мить забули про невисокого чоловіка, котрий стояв на порозі. Це, очевидно, був посильний, заפורшений і в обтріпаному одязі.

— Джентльмени, хто з вас — містер Блаунт? — запитав він, простягаючи листа.

Містер Блаунт стримав свій радісний вигук. Він розірвав конверт і з видимим здивуванням почав читати лист. Його обличчя спочатку трохи спохмурніло, потім прояснилося, і він повернувся до свого швагра й господаря.

— Мені неприємно створювати вам якісь труднощі, — сказав він із бадьорістю колоністів, — та чи я не зловживатиму вашою гостинністю, якщо сьогодні увечері один мій знайомий зайде сюди в справах? Йдеться про Флоріана, відомого французького акробата й коміка. Я познайомився з ним багато років тому на Заході (у нього французько-канадійське походження), і тепер він має якусь справу до мене, хоча я й не знаю, яку саме.

— Звичайно, звичайно, — безтурботно відповів полковник. — Мій хлопче, ви можете запрошувати кого завгодно. Безсумнівно, він буде тут якраз доречним гостем.

— Він замастить сажею своє обличчя, якщо вам про це йдеться, — і, не сумніваюся, наставить усім синців під очима. Я не проти, я не надто вишуканий. І мені подобаються старі веселі пантоміми, де чоловік сідає на свій циліндр.

— Будь ласка, тільки не на мій, — з гідністю сказав сер Леопольд Фішер.

— Гаразд, гаразд, — з легкістю завважив Крук, — давайте не будемо сваритися. Це аматор-жартівник, якщо він сидить на своєму циліндрі.

Неприянь до молодого чоловіка в червоній краватці, котра зародилася через його гострі думки й очевидне упадання за гарненькою похресницею, спонукала Фішера саркастично і владно сказати:

— Я не сумніваюся, що ви знаєте й більш аматорські жарти, ніж людина на циліндрі. Можна попросити бодай про один?

— Дозволити циліндрові сидіти на вашій голові, — відповів соціяліст.

— Годі, годі, годі, — вигукнув канадійський фермер з доброзичливістю варвара. — Не треба псувати святковий вечір. Ось що я скажу: давайте сьогодні зробимо щось для компанії. Не будемо замащувати обличчя сажею чи сидіти на капелюхах, якщо вам це не подобається, а придумаємо щось у тому ж дусі. Чому би нам не зіграти стару англійську пантоміму — з клоуном, колумбіною й іншими? Я бачив щось подібне, коли мені було дванадцять років і я покинув Англію. З тих пір у мене залишилися яскраві спогади, котрі можна порівняти хіба що з багаттям. Тепер не грають нічого, окрім плаксивих казок. Я б хотів побачити гарячу кочергу й поліцейського, з котрого роблять сосиски, а інші приносять мені принцес, котрі моралізують при місячному сяїві, синіх птахів і таке інше. Синя Борода — це мені більше пасує, та навіть він мені подобається, коли переодягнений у панталони.

— Я повністю підтримую пропозицію зробити сосиски з поліцейського, — сказав Джон Крук. — Це краще визначення соціялізму, ніж те, що ми чули. Та, поза сумнівом, зробити щось подібне — це складна справа.

— Та ні, — вигукнув Блавнт, цілковито захоплений новою ідеєю. — Ми можемо зробити арлекінеаду з двох причин. По-перше, можна говорити різні дурниці і, по-друге, ми можемо використати все з домашніх речей — стіл, рушники й кошик на прання, і так далі.

— Це правда, — визнав Крук, похитуючи головою й походяючи по кімнаті. — Та я боюся, що не зможу знайти поліцейський мундир. Останнім часом я не вбивав поліцейських.

Блавнт на мить похмуро задумався й потім лягнув себе по стегні.

— Так, ми зможемо! — вигукнув він. — Я маю в листі адресу Флоріяна, а він знає всіх костюмерів у Лондоні. Я задзвоню до нього й попрошу взяти зі собою костюм поліцейського.

І він побіг до телефону.

— Хресний, це просто чудово! — вигукнула Рубі, майже танцюючи. — Я можу бути Колумбіною, а ви — Панталоне.

Міліонер випростався й завмер з деякою язичеською урочистістю.

— Думаю, дороженька, — відізався він, — вам краще пошукати когось іншого на роль Панталоне.

— Я можу бути Панталоне, — вперше і востаннє встряв у розмову полковник Адамс, вийнявши з рота сигару.

— Вам за це повинні поставити пам'ятник, — вигукнув канадієць, котрий повернувся від телефона з сяючим виразом обличчя. — От ми й усе влаштували. Містер Крук буде клоуном, він — журналіст і знає всі застарілі жарти. Я можу бути арлекіном, для цього лише потрібно мати довгі ноги і вміти стрибати. Мій друг Флоріян сказав мені в телефонній розмові, що забезпечить нам костюм поліцейського й відразу переодягнеться в нього. Ми можемо зробити виставу в цьому холі, глядачів посадимо на широкі сходинок сходов, ряд за рядом. Вхідні двері будуть задньою частиною сцени, інші — зачинені або відчинені. Якщо двері будуть зачинені, в нас буде інтер'єр англійського будинку, якщо ж відчинені, то матимемо сад, заповнений місячним світлом. Все буде, ніби зачароване.

Вихопивши з кишені кавальчик крейди, котру він виніс із більярдної, канадієць намалював на підлозі впоперек холу лінію, котра відділяла вхідні двері й сходи, тобто уявну сцену.

Як за такий короткий час їм удалося підготувати таку нісенітницю, залишається загадкою. Та вони взялися за справу з тією сумішшю відчайдушности й ретельности, котра з'являється тоді, коли в домі живе юність. А юність того вечора жила в цьому домі, хоча не всі відрізнали ті два обличчя й серця, де вона полум'яніла. Як буває в таких випадках, задум ставав усе безглуздішим і навіть неприборканим, не дивлячись на буржуазну згідливість, з якою він створювався. Коломбіна виглядала просто чарівно в широкій і настовбурченій спідниці й дивно нагадувала великий абажур з вітальні. Клоун і Панталоне посипали себе мукою, котру взяли на кухні, і нафарбували щоки рум'янами, що їх роздобули у когось із домашніх, когось, хто побажав залишитися (як і належить християнському благодійникові) анонімним. Арлекіна, котрий одягнувся в шати із срібного паперу, що його вийняли з коробок із сигарами, ледве вдалося зупинити, щоб він не розбив старий канделябр у вікторіянському стилі, щоб прикрасити свій одяг блискучими кристалами. Він здійснив би свій задум, якби Рубі не роздобула для нього кілька старих фальшивих діамантів, котрі колись прикрашали костюм Королеви Діамантів. Справді, її дядько, Джеймс Блавнт, настільки захопився, що ніхто не міг стримати його збудження, він нагадував школяра-бешкетника. Він одягнув на отця Бравна віслучу голову, а священник сприйняв це доволі терпляче й навіть знайшов спосіб, щоб рухати вухами. Блавнт навіть зробив спробу причепити паперовий віслучий хвіст до фракка сера Леопольда Фішера. Однак той спохмурнів і не погодився.

— Дядько поводитьися надто безглуздо! — вигукнула Рубі до Крука, коли із серйозним виразом обличчя вішала йому на шию низку сосисок. — Що це з ним?

— Він — Арлекін для вашої Колумбіни, — сказав Крук. — А я — лише клоун, котрий повторює старі жарти.

— Я б хотіла, щоб це ви були Арлекіном, — сказала вона й залишила низку сосисок, що погойдувалися, у нього на шії.

Отець Бравн, котрий хоча й знав усі деталі, що відбувалися позаду сцени і навіть устиг викликати аплодисменти, оскільки зумів майстерно перетворити подушку в іграшкове немовля, приєднався до глядачів і сів між ними з виразом святкового очікування, ніби дитина, котра вперше потрапила на виставу. Глядачів було небагато — родичі, кілька сусідів і слуги. Сер Леопольд сів на одне з перших місць і своїм хутряним коміром геть загородив сцену перед маленьким священиком, котрий сидів позаду нього. Та мистецтвознавці ніколи не довідаються, чи священик щось утратив на цьому. Пантоміма була вкрай хаотична, та все ж не виглядала посміховиськом; її пожвавлювало бажання імпровізувати, котре головним чином виходило від клоуна Крука. Зазвичай він був розумним чоловіком, а цього вечора його надихало всезнання, безумна мудрість, котра приходить до молодого чоловіка тоді, коли він побачить бодай на мить особливий вираз на особливому обличчі. На загальну думку, він виконував роль клоуна, та насправді він був ще й автором (якщо тут узагалі може бути автор), суфлером, декоратором, помічником і, окрім усього цього, оркестром. Під час раптових перерв, котрі порушували виставу, він кидався у всіх своїх шатах клоуна до фортепіано й вистукував фрагменти популярних музичних вставок, котрі були й недоречними, і водночас відповідними.

Кульмінаційною точкою цієї вистави, як і всього іншого, був момент, коли відчинилися двері на задньому плані сцени й присутні побачили сад, заповнений місячним сяйвом, а також відомого гостя-професіонала — великого Флоріяна, перевдягненого в поліцейського. Клоун зіграв на фортепіано хор поліцейських з «Піратів з Пензасу», та звуки музики загубилися в оглушливих аплодисментах, тому що великий комік чудово відтворював поставу та манери поліцейських. Арлекін підскочив до нього і вдарив по голові (піяніст тим часом заграв «Де ти взяв цей капелюх?»), а поліцейський лише озирався довкола, чудово вдаючи здивування. Арлекін знову підстрибнув до нього і вдарив (піяніст швиденько заграв кілька тактів з пісеньки «Потім ми це зробимо ще раз»).

Потім Арлекін кинувся просто в обійми поліцейського й перекинув його на підлогу, викликаючи бурю аплодисментів. Ось тоді дивний актор вдало зімітував мертвого чоловіка, саме цей номер зробив його популярним в околицях Путні. Він був настільки безвольний, що неможливо було повірити в те, що це жива людина.

Спортивний Арлекін погойдував ним, ніби мішком, або крутив чи кидав його, ніби індіянську палицю; й увесь цей час звучали божевільні чудернацькі звуки фортепіано. Коли Арлекінові ледве вдалося підняти поліцейського з землі, клоун заграв «Я пробудився від мрій про тебе». Коли він перекинув поліцейського через спину, почулося «З вузлом на плечі», і коли Арлекін врешті кинув поліцейського з дуже переконливим відголосом, божевільний за фортепіано почав відстукувати мотив на такі слова (принаймні так всі переконані до сьогодні): «Я вислав лист до моєї коханої і дорогою кинув».

Коли анархія на сцені досягла останньої межі, отець Бравн перестав що-небудь бачити, тому що магнат з Сіті став перед ним у повен ріст, встромляючи руки у всі можливі кишені свого одягу. Потім він нервово сів, усе ще нишпорячи по кишенях, і знову підвівся. Він наполегливо хотів перестрибнути через рампу, та лише кинув спопеляючий погляд на клоуна, котрий грав на фортепіано, і мовчки кулею вилетів з кімнати.

Упродовж кількох наступних хвилин священик міг спостерігати за безглуздим танцем, котрий все ж мав ознаки деякої витонченості, аматора-Арлекіна над прекрасно-нерухомим тілом ворога. Зі справжнім, хоча й грубуватим умінням Арлекін повільно танцював, прямуючи до дверей, котрі були відчинені, і поволі віддалявся в сад, наповнений місячним сяйвом і тишею. Його картатий одяг, склеєний зі сріблястого паперу, яскраво сяяв у світлі рампи й видавався все магичнішим, в міру того, як він, танцюючи, віддалявся в місячному сяйві. Глядачі схопилися з місць, почувся водоспад оплесків. У цей час отець Бравн відчув, як хтось раптом до-

торкнувся до його руки й пошепки попросив пройти до кабінету полковника.

Священик попрямував за викликом із тривожними думками, які зовсім не розсіялися, коли, увійшовши до кабінету, він побачив урочисто-комічну сцену. Полковник Адамс, усе ще одягнений в костюм Панталоне, сидів і похитував китовим вусом над своєю бровою, та в його згаслих очах був смуток, котрий зміг би протверезити навіть вакханалію. Сер Леопольд Фішер, важко дихаючи, сперся на камін і виглядав доволі стривожено.

— Це дуже неприємна справа, отче Бравн, — сказав Адамс. Правда така, що ті діаманти, котрі ми всі сьогодні бачили, зникли із задньої кишені мого друга. А оскільки ви...

— Оскільки я, — продовжив отець Бравн, посміхаючись, — сидів позаду нього...

— Нічого подібного, на що ви натякаєте, — сказав полковник Адамс, уважно глянувши на Фішера, і це наводило на думку, що щось подібне тут уже прозвучало раніше. — Я лише просив би вас як джентльмена надати нам деяку допомогу.

— І вивернути мої кишені, — сказав отець Бравн і зробив це, вийнявши сім шилінгів і шість пенсів, зворотний квиток, мале срібне розп'яття, малий молитовник і плитку шоколаду.

Якийсь час полковник дивився на нього і врешті відізався:

— Знаєте, я більше би хотів побачити вміст вашої голови, аніж уміст ваших кишень. Моя донька належить до вашої громади, і останнім часом вона... — і він замовк.

— Останнім часом вона, — закричав старий Фішер, — відчинила батьківський дім для горлоріза-соціяліста, котрий стверджує, що завжди готовий щось украсти в багатій людині. І ось вам результат. Тут є багатий чоловік, проте вже не багатий.

— Якщо ви хочете знати про вміст моєї голови, то можу вам допомогти, — втомлено сказав отець Бравн. — А чи має це якусь цінність, вирішите самі. Ось що насамперед я знаходжу в цій невживаній кишені: люди, які мають намір

украсти діаманти, не проповідують соціалізм. Вони радше, — додав він скромно, — засуджують його.

Обидва його співрозмовники різко заворушилися, а священник продовжував далі:

— Бачите, ми знаємо цих людей. Соціаліст, про котрого йдеться, спроможний украсти діаманти не більше, аніж єгипетську піраміду. Ми зараз повинні звернути увагу на когось, кого ми ще не знаємо. На того, хто грав поліцейського, тобто Флоріяна. Мені-от цікаво, а де він перебуває в цей момент?

Панталоне зірвався з місця і вийшов з кімнати. Настала перерва, під час котрої мільйонер дивився на священника, а священник — у свій молитовник. Потім Панталоне повернувся й уривчасто промовив:

— Поліцейський все ще лежить на сцені. Завісу піднімали й опускали вже зо шість разів, а він усе лежить.

Отець Бравн опустил книгу, став і заціпенів. Та поволі його сірі очі проясніли й ожили, і він не зовсім доречно запитав:

— Полковнику, нагадайте мені, коли померла ваша дружина?

— Дружина?! — повторив вражений військовий. — вона померла два місяці тому. Її брат Джеймс запізнівся якраз на тиждень і не побачив її.

Малий священник підскочив, ніби підстрелений кролик.

— Ходімо! — вигукнув він із не властивим для нього хвилюванням. — Ходімо швидше! Ми повинні піти й подивитися на цього поліцейського.

Вони кинулися під завісу, ледь не перекинувши Колумбіну й клоуна (котрі радісно перешіптувалися), і отець Бравн нахилився над розпростертим кумедним поліцейським.

— Хлороформ, — сказав він, випроставшись. — Це наразі лише припушення.

Запанувала вражаюча тиша. Потім полковник повільно промовив:

— Будь ласка, скажіть до ладу, що ви про все це думаєте.

Отець Бравн несподівано розреготався, потім зупинився і, все ще стримуючи напади сміху, промовив:

— Джентльмени, — він задихався від сміху, — зараз не час на розмови. Я повинен бігти за злочинцем. Та цей великий французький актор, котрий виконував роль поліцейського, цей здібний труп, з котрим вальсував Арлекін і підкидав його, і кидав у всі боки, це був... — він не закінчив і вже було намагався бігти.

— Хто це? — допитувався Фішер.

— Справжній поліцейський, — сказав отець Бравн і побіг у темряву.

В саду лаврові дерева та інші вічнозелені кущі на фоні нічного сапфірового неба посеред зими нагадували теплі кольори півдня. Яскраво-зелені лаври, котрі коливалися від вітру, багата фіолетово-синя глибина неба, місяць, подібний на величезний кристал, — уся ця картина була наповнена легковажною романтикою. А вгорі гілками дерев лазила дивна постать, котра виглядала не стільки романтично, як неправдоподібно. Ця постать іскрилася з голови до п'ят, ніби загорнена в шати з десяти мільйонів місяців. Відблиск справжнього місяця робив її дуже рухливою, і на ній ніби загоралися нові вогники. Ця постать коливалася, спалахувала й успішно перейшла з короткого дерева в цьому саду на високе, розлоге дерево в сусідньому й затрималася там лише тому, що в цей момент під мале дерево ковзнула чиясь тінь і чийсь голос явно покликав саме її.

— Гарзд, Фламбо, — промовив голос, — ви й справді виглядаєте, як літаюча зірка, та ця літаюча зірка буде останньою.

Срібна іскриста постать нахиляється вниз у гілках лаврового дерева й продовжує слухати малого чоловіка.

— Ви ніколи не робили нічого кращого, Фламбо. Це було розумно — приїхати з Канади (здогадуюсь, що з квитком з Парижа) через тиждень після смерти міссіс Адамс, коли ніхто не схильний до розпитувань. Ще розумніше було вистежити «літаючі зірки» й дізнатися точний день приїзду Фішера. А в тому, що було далі, відчувається не лише обдарованість, а геніяльність. Викрасти камінці, як я здогадуюся, не було для вас складно. З притаманною вам спритністю рук ви мог-

ли б і не чіпляти паперового віслучого хвоста до одягу Фішера. А в усьому іншому ви затьмарили самого себе.

Срібна постать у зеленому гіллі здається повільною, ніби загінотизованою, хоча втекти доволі просто; постать вдивляється у чоловіка внизу.

— Так, так, — говорить чоловік унизу, — я про це все знаю. Я знаю, що ви не лише змусили всіх до цієї пантоміми, а ще й зуміли отримати від неї подвійну користь. Спочатку ви мали намір украсти ці камінці тихо, та один із ваших спільників дав вам знати, що вас вистежили й цієї ночі досвідчений поліцейський має вас схопити на гарячому. Звичайний злодій подякував би за попередження і втік, та ви — поет. Вам відразу прийшла розумна думка сховати діаманти посеред блиску бутафорних діамантів і коштовностей. Ви зрозуміли, що якщо одягнетесь в справжній одяг Арлекіна, то появу поліцейського сприймуть як належне. Досвідчений офіцер поліції вийшов із поліцейської дільниці в Путні, щоб спіймати вас, і сам потрапив у незвичну пастку, котрій немає рівних у світі. Коли вхідні двері відчинилися, він увійшов і потрапив на сцену, де відбувалася різдвяна пантоміма і де ви в ролі Арлекіна штовхали, били його ногами й палицею, оглушили і ввели в стан сну, і все це на очах респектабельних мешканців Путні, котрі вам аплодували. О, ви ніколи не придумаете нічого кращого. А тепер, до речі, можете мені повернути ці діаманти.

Зелена гілка, на котрій погойдується блискуча постать, шелестить так, ніби здивована, а голос продовжує:

— Фламбо, я хочу, щоб ви повернули їх мені; і я хочу, щоб ви облишили таке життя. Ви все ще молоді, й у вас є честь і гумор, та з такими заняттями вони скоро закінчатся. Можна втриматися на якомусь рівні добра, та ще нікому не вдалося втриматися на одному й тому ж рівні зла. Цей шлях веде лише вниз. Добра людина пиячить і стає жорстокою, щира людина вбиває й починає брехати. Я знав багато людей, котрі розпочинали так само, як ви — добрими розбійниками, радісними грабіжниками багатіїв, та вони завершували свій шлях у багнюці. Моріс Блюм починав як переконаний анархіст, батько бідних і знедолених, а закінчив як брудний шпи-

гун і донощик, котрого обидві сторони використовували й зневажали. Гаррі Берк, що розпочав справу із зайвими грішми, котрих має вистачити для всіх, тепер живе на утриманні своєї напівголодної сестри й пропиває її останні гроші. Лорд Амбер пішов на дно як мандрівний лицар, а тепер платить найгіршим лондонським негідникам, тому що вони його шантажують. Капітан Бейрілон, у щасливому минулому відомий джентльмен-апаш, помер у божевільні, він з'їхав з глузду, тому що жахливо боявся «стукачів» і скупників краденого, котрі його зрадили й отравили. Я знаю, Фламбо, що ліс позаду вас видається вільним і привабливим. Я знаю, що ви можете зникнути там, ніби мавпа. Та котрогось дня, Фламбо, ви перетворитеся на сиву мавпу. Ви сидітимете у вашому вільному лісі, у вас на серці буде холодно, смерть наблизитиметься, а верхівки дерев будуть зовсім голі.

Наверху було все ще тихо, здавалося, що малий чоловічок тримає свого співрозмовника на довгій і невидимій прив'язі. Він продовжував:

— Ви вже зробили перші кроки вниз. Раніше ви вихвалялися, що ніколи не здійснюєте підлих учинків, та сьогодні здійснили свій перший підлий учинок. Через вас запідозрили чесного юнака, проти котрого й так багато хто налаштований. Ви розлучаєте його з дівчиною, котру він кохає й котра кохає його. Та ви зробите ще й не такі підлости, перш ніж помрете.

Три діаманти, виблискуючи, впали з дерева на дерен. Маленький чоловік нагнувся, щоб підняти їх, а коли він випрямився й знову глянув угору, то побачив, що срібного птаха вже не було в зеленій клітці.

Віднайдення коштовних каменів (котрі, на думку загалу, випадково знайшов отець Бравн) зустріли гучним святкуванням. І сер Леопольд, з висоти своєї доброзичливості, навіть сказав священику, що хоча він особисто притримується значно ширших поглядів, та все ж готовий поважати тих, чий переконання, на його думку, обмежені у пізнанні цього світу.

ЛЮДИНА-НЕВИДИМКА

У холодній блакиті сутінків кондитерська на розі двох покручених вулиць в Кемден-таун світилася в темноті, як кінчик сигари. Можна навіть сказати, що вона світилася, як цілий феєрверк, тому що численні вогні різних відтінків розбивалися в багатьох дзеркалах і танцювали на золотих і весело розмальованих тортах та цукерках. До цієї яскравої палахкотливої вітрини прилипли носами безпритульники — їх вабили барвисті обгортки шоколаду, а величезний білий весільний торт у вікні був настільки недоступний і спокусливий, ніби весь Північний полюс перетворився в цей смаколик. Зрозуміло, що такі райдужні спокуси збирали сусідських дітлахів віком від десяти до ...надцяти років. Та цей кут також був привабливий і для старшої вікової категорії: молодий чоловік, котрому було не менше двадцяти чотирьох років, вдивлявся у вітрину. Кондитерська і для нього була полум'яним чаром, та його цікавили не лише шоколадки, хоча він і не був проти їх скуштувати.

Це був високий, міцний і рудоволосий молодий чоловік з рішучим виразом обличчя та в'ялими манерами. Під пахвою ніс плаский сірий портфель із чорно-білими ескізами, котрі продавав з більшим чи меншим успіхом видавцям, після того, як рідний дядько (котрий був адміралом) позбавив його спадку нібито через соціалістичні погляди. А все це через лекцію, в котрій молодий чоловік насправді висловлювався проти соціалістичної економічної теорії. Його звали Джон Тернбул Енгус.

Коли він врешті зайшов до кондитерської, то попрямував до задньої кімнати, де було своєрідне кафе. Трохи підняв свій

капелюх, вітаючись з юною леді-офіціанткою. Це була смаглява елегантна дівчина в чорному одязі з виразними темними очима. Зачекавши, скільки належить, вона підійшла до юнака, щоб прийняти його замовлення.

Воно, очевидно, було таким, як і завжди.

— Дайте, будь ласка, — сказав він діловито, — одну булочку й мале горнятко чорної кави.

І, перш ніж дівчина встигла відійти, додав:

— І ще я прошу: вийдіть за мене заміж.

Молода леді раптом напружилася й сказала:

— Я не люблю таких жартів.

Рудоволосий юнак підняв сірі очі, в котрих була несподівана серйозність.

— Справді, — сказав він, — це настільки ж серйозно, як і ця булочка за півпенса. Це так само коштує, як і ця булочка, за це треба платити. Це так само важкостравне, як ця булочка. Це шкідливо.

Смаглява леді довго не зводила з нього очей і, здавалося, вивчала його з якоюсь трагічною точністю. На завершення цього дослідження на її обличчі з'явився натяк на посмішку, і вона сіла.

— Вам не видається, — неухважно промовив Енгус, — що це доволі жорстоко — їсти оці півпенсові булочки? Вони могли б здорожчати до пенса. Я залишу цей огидний спорт, як тільки ми одружимося.

Юна леді піднялася з крісла й підійшла до вікна. Вона задумалася, та в цих роздумах не було неприязни до молодого чоловіка. Коли вона врешті обернулася, щоб повідомити своє рішення, то помітила, що молодий чоловік обережно розкладає на столі різні предмети з вітрини. Тут була і піраміда з яскравих кольорових цукерок, кілька тарелів із сандвічами, і дві карафки з таємничими трунками, портвейном і хересом, незамінними в кондитерській справі. Посередині всього цього охайного аранжування він обережно поставив велетенський торт з білосніжною поливкою, котрий і був найбільшою прикрасою вітрини.

— Що ви витворяєте? — запитала вона.

— Те, що й належить, моя дорога Лавро, — почав було він.

— О, заради Бога, зачекайте хвилинку, — вигукнула дівчина, — і не розмовляйте так зі мною. Я питаю, що все це означає?

— Урочистий бенкет, міс Хоуп.

— А це що? — запитала вона, вказуючи на зацукровану гору.

— Весільний торт, міссіс Енгус, — відповів рудоволосий.

Дівчина підійшла до торта, не надто обережно взяла його й поставила на вітрину, потім повернулася, сперлася своїми витонченими руками на стіл, уважно й доволі роздратовано (хоча в цьому погляді вчувалася деяка прихильність) подивилася на молодого чоловіка й промовила:

— Ви навіть не даєте мені часу на роздуми.

— Я не настільки дурний, — відповів він, — таке вже моє уявлення про християнську смиренність.

Вона уважно дивилася на юнака, і її обличчя ставало все серйозніше, хоча вона й продовжувала посміхатися.

— Містере Енгус, — непохитно промовила вона, — перш ніж ви знову зробите якусь нісенітницю, я хочу коротко розповісти вам про себе.

— Я в захваті, — серйозно відповів Енгус. — Якщо ви хочете розповісти про себе, то відразу розкажіть і про мене.

— Ой, притримайте свій язик і послухайте врешті, — сказала вона. — Мені немає чого соромитися і навіть немає про що особливо шкодувати. Та що ви скажете, коли дізнаєтеся, що зі мною трапилося щось, що мене не надто цікавить, але переслідує, ніби нічне жахіття.

— У такому разі, — серйозно відповів чоловік, — я принесу назад цей торт.

— Ви спочатку вислухайте мене, — наполягала Лавра. — Треба почати з того, що мій батько був власником готелю «Червона риба» в Ладбері, а я працювала в барі.

— А я стільки разів дивувався, — сказав він, — чому в цій кондитерській панує такий християнський дух*.

— Ладбері — це сонна, дрімуча діра в одному зі східних графств, і в «Червону рибу» приїжджали лише комівоя-

* Натяк на те, що риба є одним із символів раннього християнства (прим. перекл.).

жери, а ще заходили відпочити найогидніші люди, яких ви тільки можете уявити, та навряд чи зможете. Я маю на увазі малих лінивих людців, котрі ще мають на що жити, нічого не роблять, лише тринькають гроші в барах або роблять ставки на перегонах, вони погано одягнені, хоча справжній бідняк набагато кращий за них. Та навіть ці нещасні молоді негідники не надто часто відвідували наш дім. Двоє з них, котрі з'являлися частіше, були ще гірші за решту. Обое грошовиті, в обох завжди ледачо-стомлений вигляд і розкішний одяг. Та я все ж шкодувала їх — мені видавалося, що вони внадилися до нашого малого невибагливого бару, тому що кожен з них мав невелику ваду, одну з тих, над котрими любить посміятися кожен селюк. Це навіть були не вади, а радше дивацтва. Один з них був на диво низький, чимось схожий на карлика або найменшого жокея. Зрештою, не мав нічого спільного з жокеєм, у нього була чорна голова, добре підстрижена борідка, яскраві очі, ніби у птаха, він дзвенів монетами в кишенях, подзенькував золотим ланцюжком від годинника й завжди надто старанно одягався — як джентльмен, щоб видаватися таким. Та його не можна назвати дурним — він був нероба і мав здібності до тих штучок, з котрих немає ніякої користі. Це були своєрідні фокуси: наприклад, робив феєрверк із п'ятнадцяти сірників, котрі запалювалися один за одним, або вирізав з банана кілька ляльок, що ніби танцювали. Його звали Ізидор Смайз, і я ніби зараз бачу його темне обличчя, так ніби він підходить до стійки й робить кенгуру з п'яти сигар.

Інший був мовчазніший і звичайніший за Смайза, та чомусь лякав мене більше, ніж він. Цей був дуже високий, худий і світловолосий, мав високе перенісся, його навіть можна було б назвати гарним, якби не був схожий на примару: у нього була настільки жажлива косоокість, що подібною я ніколи ані не бачила, ані навіть не чула про таку. Коли дивився просто на вас, то ви ніколи не знали, куди він насправді дивиться й що бачить. Ця потворність озлобила бідного хлопця. На відміну від Смайза, котрий завжди був готовий до своїх мавпячих фокусів, Джеймс Велкін (а так звали цього

косоокого дивака) лише попивав біля нашої барної стійки й прогулювався по пласкій сірій околиці. Я думаю, Смайз теж трохи переймався своїм низьким зростом, хоча він тримався краще. І от якось вони обоє мене здивували й навіть злякали — того самого тижня обоє попросили моєї руки.

Тепер я розумію, що тоді зробила дурницю. Та опісля ці химери були ніби моїми друзями, і я боялася, щоб вони не подумали, що відмовляю їм через їхню жажливу потворність. І тоді я, щоб замилити їм очі, сказала, що ніколи не вийду заміж за когось, хто неспроможний самотійно пробити собі дорогу в житті. Я сказала, що це мій принцип і я не можу жити за гроші, котрі хтось отримав у спадок. Через два дні після того, як я сказала все це, маючи найкращі наміри, почалися неприємності. Спочатку я довідалася, що вони обоє вирушили шукати щастя, ніби в якійсь дурній казочці.

І от з того часу я ніколи не бачила нікого з них. Але отримала два листи від малого Смайза, і вони були хвилюючі.

— А про іншого ви щось чули? — запитав Енгус.

— Ні, він ніколи не писав, — відповіла дівчина, трохи за-сумнівавшись, — у першому листі Смайз лише писав, що він пішки вирушив з Велкіном до Лондона, та Велкін був добрим ходаком і малий Смайз ніяк не встигав за ним, тому вирішив відпочити біля дороги. На щастя, його підбрали мандрівні артисти й частково тому, що був карликом, частково тому, що справді був нещасний і малий, доволі швидко залучили до своєї справи. Його взяли в «Акваріум» показувати якісь фокуси, не пам'ятаю, які саме. Ось це було в першому листі. Його другий лист був ще більш приголомшливий. Я отримала його минулого тижня.

Чоловік на ім'я Енгус допив свою каву й уважно подивився на дівчину своїми м'якими й терпеливими очима. Її вуста спромоглися на спробу посмішки, і вона продовжила:

— Думаю, ви бачили рекламні вивіски про «Безмовну прислугу Смайза»? Якщо ні, то ви — єдина особа, котра цього не бачила. Я не надто багато про це знаю, це якісь механізми, котрі виконують усяку домашню роботу. Знаєте, щось типу: «Натисніть на кнопку — і ось вам непитущий дворецький», «Покрутіть ручку — і маєте десять благочестивих по-

коївок». Ви мусили бачити цю рекламу. Отож якими б ці механізми не були, та це справжній горщик з грішми і всім цим керує малий шибеник, котрого я знала в Ландбері. Мені, звичайно, приємно, що бідний малий врешті став на ноги, та правда така, що я страшенно боюся: ану ж він з'явиться сюди в будь-яку хвилину й скаже, що пробив собі дорогу в світі, і так воно й є.

— А що ж той інший? — запитав Енгус з упертою терпеливістю.

Лавра Хоуп несподівано піднялася.

— Мій друже, — сказала вона. — Мені видається, що ви — чаклун. Так, ви абсолютно маєте рацію. Від іншого я не отримувала ані рядка, і я й гадки не маю, чи він живий, чи мертвий і де він узагалі. Та саме через нього мене охоплює страх. Саме він постійно переслідує мене. Саме він доводить мене до божевілля. Мені навіть здається, що я вже збожеволіла: інколи відчуваю його присутність там, де його просто не може бути, і чую його голос, хоча він не може зі мною розмовляти.

— Гарзд, люба, — весело відіззався молодий чоловік, — навіть якщо в ньому перебуває сам сатана, він — бита карта, тому що ви про нього розповіли. Божеволіють лише самотні, старі панни. А коли вам видавалося, що ви відчуваєте присутність і чуєте голос вашого косоокого приятеля?

— Я чула сміх Джеймса Велкіна настільки ж виразно, наскільки чую вас, — переконливо відповіла дівчина. — У той час поруч нікого не було, я стояла на розі, ззовні кондитерської, і водночас могла бачити обидві вулиці. Я вже й забула, як він сміється, хоча його сміх настільки ж химерний, як і його косоокість. Я не згадувала про нього майже рік. І це свята правда, що не минуло й кількох секунд, як отримала перший лист від його суперника.

— А може, вам удалося витягнути з цієї примари бодай якийсь звук? — зацікавлено запитав Енгус.

Лавра раптом здригнулася, але відповіла спокійно:

— Так. Як тільки дочитала другий лист від Ізидора Смайза, де він сповіщав про свої успіхи. Відразу після цього я почула, як Велкін сказав: «Однак він ніколи не отримає вас». Про-

мовив це настільки чітко, ніби був у цій кімнаті. Це просто жах. Я, напевно, вже збожеволіла.

— Якби ви й справді збожеволіли, — сказав молодий чоловік, — ви б думали, що ви цілком нормальна. Зрештою, в історії про цього невидимого джентльмена й справді є щось трохи химерне. Але одна голова — добре, а дві — краще. З огляду на вашу скромність я не згадуватиму про інші частини тіла. Якщо ви дозволите мені, здоровому практичному чоловікові, знову принести з вітрини весільний торт...

Він ще говорив, а в цей момент з вулиці почулося вищання гальм авта, що мчало на диявольській швидкості. Через мить малий чоловічок у блискучому циліндрі вже був на порозі.

Енгус, котрий до цих пір тримався доволі весело й просто, аби не псувати власні нерви, занепокоївся через цей раптовий скрип і вийшов із внутрішньої кімнати назустріч новому відвідувачеві. Вистачило погляду, щоб підтвердилися найжахливіші здогадки закоханого. Цей ошатний, але малорослий силует зі шпичастою чорною борідкою, котра зухвало стирчала, розумні схвильовані очі, охайні пальці, що нервово тремтіли, — це був саме той чоловік, котрого йому щойно описала Лавра, Ізидор Смайз. Той самий, котрий колись виробляв фігурки з бананової шкірки й сірникових коробок, Ізидор Смайз, котрий тепер робив мільйони на металевих непитущих дворецьких і благочестивих покоївках. Обоє чоловіків відразу інстинктивно відчули дух володіння й дивилися один на одного з тією холодною допитливою шляхетністю, котра і є душею суперництва.

Однак містер Смайз нічого не сказав про суть цього протистояння, а лише запально промовив:

— Місс Хоуп бачила цю річ на вікні?

— На вікні? — перепитав здивований Енгус.

— Зараз у мене немає часу щось обговорювати, — сказав мільйонер-коротун. — Тут відбувається якась дурня, котру треба з'ясувати.

Він указав своїм полірованим щічком у бік вітрини, котру містер Енгус недавно спустошив для весільних приготувань. Останній здивовано помітив, що на вікні з боку вулиці при-

клеєна довга смуга паперу, котрої точно не було кілька хвилин тому, коли він її споглядав. Услід за енергійним Смайзом він вийшов на вулицю й помітив цю смугу завдовжки в півтора ярди, старанно приклеєну до вікна, на ній було з розмахом написано: «Якщо ви вийдете заміж за Смайза, йому — кінець».

— Лавро, — сказав Енгус, пропихаючи свою велику червону голову до магазину, — ви — не божевільна.

— Це витівки того дивака, Велкіна, — грубувато сказав Смайз. — Я вже кілька років не бачив його, та він постійно докучає мені. За останні два тижні п'ять разів підкидав листи до мого помешкання, і я навіть не можу з'ясувати, хто ж їх залишає, хіба що особисто Велкін. Швейцар присягається, що не бачив нікого підозрілого, а тепер ось цей дивак приклеює ледь не некролог на вітрині кондитерської, в той час, коли всередині є люди...

— Цілком правильно, — скромно відповів Енгус, — коли люди в кондитерській сидять і п'ють чай. Гаразд, сер, я запевняю вас, що ціную ваш здоровий глузд, з яким ви перейшли до суті справи. Про інше ми зможемо поговорити згодом. Цей бовдур не міг утекти надто далеко. Присягаюся, що цього паперу тут не було, коли я востаннє підходив до вітрини, а це було десять чи п'ятнадцять хвилин тому. З іншого боку нам не вдасться його наздогнати, тому що ми не знаємо, в якому напрямку його шукати. Якщо ви послухаєте моєї поради, містере Смайз, то якнайшвидше віддасте цю справу в руки якогось детектива, найкраще приватного. Я знаю одного надзвичайно спритного приятеля, котрий візьметься за цю справу. Якщо їхати автом, то будемо в нього хвилин через п'ять. Його звати Фламбо, і хоча його молодість була трохи неспокійна, тепер він абсолютно чесний чоловік, а його мозок — на вагу золота. Він живе на Лакнав-Меншинз, в Хемпстед.

— Це дивовижно, — сказав малий чоловічок, вигинаючи свої чорні брови. — Я живу на Гімалая-Меншинз, за рогом. Можливо, ви б могли поїхати разом зі мною? Я зайду до свого помешкання й заберу ці дивні листи від Велкіна, а ви тим часом побіжите за вашим другом-детективом.

— Ви дуже люб'язні, — ввічливо завважив Енгус. — Що швидше ми почнемо діяти, то краще.

Обидвоє з імпровізованою шляхетністю попрощалися з леді й застрибнули в малий автомобіль. Коли Смайз увімкнув швидкість і вони повернули за ріг, Енгус із посмішкою поглянув на гігантську рекламу «Безмовної прислуги Смайза». Там була зображена величезна лялька без голови, котра тримала баняк, а внизу — напис: «Кухарка, котра ніколи не буркоче».

— Я використовую їх у себе в помешканні, — сказав чорнобородий коротун, сміючись, — частково для реклами й частково для справжньої зручності. Чесне слово, всі оці великі механічні ляльки справді можуть принести вугілля або вино, або розклад руху швидше, ніж будь-який живий слуга, котрих я знав, тільки якщо ви не помилитеся в натисканні кнопок. Та я ніколи не заперечуватиму, в цієї прислуги також є свої недоліки.

— Справді? — промовив Енгус, — є щось, чого вони не вміють?

— Так, — холодно відповів Смайз, — вони не можуть сказати мені, хто підкидає ці листи до мого помешкання.

Автомобіль цього чоловіка також був малий і швидкий, як і його власник. Це був винахід Смайза, так само, як і домашня прислуга. Якщо він і був рекламним шарлатаном, то єдиним, хто свято вірив у свої вироби. Відчуття деякої крихітності й польоту зростало в міру того, як вони мчали довгою білою вулицею, минаючи повороти в блідому, але ще ясному передвечірньому світлі. Потім повороти стали ще крутішими й запаморочливими, вони піднімалися ніби по спіралі, як кажуть прихильники новітніх релігій. І насправді опинилися в тій частині Лондона, де вулиці настільки ж круті, як і в Единбурзі, а може, й живописніші. Підйом за підйомом, і особлива вежа, куди вони прямували, вивисувалася над ними, ніби єгипетська піраміда, позолочена промінням заходу сонця. Коли повернули за ріг і заїхали на вулицю, котра була вигнута півмісяцем і називалася Гімалая-Меншинз, все змінилося настільки раптово, ніби перед ними відчинилося вікно. Навпроти будинку, з іншого боку дороги,

котра була викладена гравієм і нагадувала півмісяць, вони побачили кущі, схожі на огорожу саду, а нижче виднілася смуга води, щось на кшталт штучного каналу, котрий нагадував рів, що оточує фортецю. Коли автомобіль проїхався по дузі, вони помітили на розі чоловіка, який продавав смажені каштани, а далі, на іншому кінці дуги, Енгус зауважив тьмяно-синій одяг поліцейського, котрий повільно походжав вулицею. Окрім них, у цій приміській глушині не було ані душі, та Енгусові чомусь видалося, що вони відображають безмовну поезію Лондона. У нього з'явилося відчуття, ніби вони — герої якоїсь історії.

Малий автомобіль кулею підлетів до будинку, і з відчинених дверцят вискочив господар, ніби бомбовий снаряд. Він негайно розпитав високого швейцара із сяючою тасьмою і низького двірника в простенькому одязі, чи ніхто не шукав його апартаменти. Його переконали в тому, що ніхто й ніщо не з'являлося відтоді, як він востаннє розпитував про це. Лише тоді він і трохи збентежений Енгус у ліфті миттю доїхали аж на найвищий поверх.

— Увійдіть на хвилинку, — сказав задиханий Смайз. — Я хочу показати вам листи Велкіна. А потім біжіть за ріг і приводьте свого приятеля.

Він натиснув кнопку, сховану в стіні, і двері відчинилися.

Вхід вів у довгу простору приймальню, де були лише виставлені напоказ високі людиноподібні механізми, що стояли з обидвох боків, ніби манекени в кравецькій майстерні. Так само, як і манекени, вони були безголові, як і манекени, мали красиві, надто великі плечі й надмірно округлі груди, та, окрім цього, були подібні на людську постать не більше, ніж будь-який автомат людського зросту на зупинці. В автоматів було два великі гаки замість рук, щоб тримати підноси. Вони були пофарбовані в гороховий, яскраво-червоний або чорний колір, щоб легше їх розрізнити, а загалом це були звичайні автоматичні механізми і навряд чи хтось би захотів дивитися на них двічі. А в цій ситуації тим паче. Між двома рядами цих домашніх манекенів лежало щось цікавіше, аніж усі машини в світі, разом узяті. Це був білий

обідраний клопоть паперу, на котрому виднілися каракулі, написані червоним чорнилом, і жвавий винахідник схопив його відразу ж, як тільки відчинив двері. Він без жодного слова віддав записку Енгусу. Червоне чорнило ще не висохло, у записці було написано: «Якщо ви бачилися з нею сьогодні, то я вас уб'ю».

Запанувала коротка тиша, і потім Ізидор Смайз тихо промовив:

— Не маєте бажання випити трохи віскі? Відчуваю, що мені не завадить.

— Дякую, я волів би, щоб тут якнайшвидше з'явився Фламбо, — понуро відповів Енгус. — Як на мене, то справа виглядає дуже серйозно. Я йду й негайно приведу його сюди.

— Ваша правда, — відповів Смайз з дивовижною бадьорістю. — Приведіть його найшвидше, як тільки зможете.

Коли Енгус зачиняв двері, то помітив, як Смайз натиснув кнопку і один із механічних слуг зрушив з місця й ковзнув по заглибленню в підлозі, тримаючи в «руках» піднос із карафкою і сифоном. Енгус відчув якесь занепокоєння, залишаючи малого чоловічка на поталу мертвим слугам, котрі оживають, як тільки зачиняються двері.

Шість сходинок нижче майданчика, на котрому жив Смайз, чоловіку у простій сорочці лагодив якесь відро. Енгус зупинився, щоб узяти з чоловіка обіцянку, зміцнену щедрими чайовими, що той ані кроку не ступить, поки він не повернеться з детективом, і не прослідкує за кожним незнайомцем, котрий підніматиметься сходами. Потім Енгус по-молодецьки збіг униз, наказуючи швейцару біля вхідних дверей бути особливо пильним, і довідався, що в будинку немає чорного входу, а це спрощувало обставини. Окрім цього всього, він зловив поліцейського, котрий прогулювався неподалік, і вмовив його стати навпроти входу до будинку й стежити за ним. Врешті Енгус зупинився на хвилинку, купив на пенні смажених каштанів і запитав у торговця, скільки він ще стоятиме в цьому місці.

Продавець каштанів у пальті з піднятим коміром відповів йому, що незабаром почне збиратися, тому що (як йому здається) от-от почне падати сніг. І справді, вечір ставав усе

холоднішим, та Енгус, використовуючи всю свою красномовність, упросив продавця каштанів залишитися на цьому місці.

— Грійтеся з допомогою каштанів, — наполегливо попросив Енгус. — Можете з'їсти все, що у вас залишилося, я вам усе компенсую. Якщо дочекаєтеся мене, то отримаєте соверен. А коли я повернуся, то скажете мені, чи до он того будинку, біля котрого стоїть швейцар, не заходив якийсь чоловік, або жінка, або дитина.

І він енергійно рушив уперед, ще раз глянувши на оточену вежу.

Лакнав Меншинз лежала, як би це сказати, на нижній платформі перед горою тих будинків, вершиною якої вважають Гімалая-Меншинз. Приватна контора містера Фламбо була на першому поверсі й у всьому була протилежністю до осідку американських механізмів і готельно-розкішної холодної атмосфери «Безмовної прислуги Смайза». Фламбо, друг Енгуса, був у кімнаті позаду контори, прикрашеній у стилі рококо. Там були шаблі, аркебузи, різноманітні східні цікавинки, баклаги з італійським вином, первісні горщики для приготування їжі, пухнастий персидський кіт, і малий католицький священик, котрий виглядав трохи запорошеним і зовсім не пасував до цього місця.

— Це мій друг отець Бравн, — сказав Фламбо. — Я давно хотів вас познайомити. Сьогодні чудова погода, але трохи прохолодно для такого південця, як я.

— Так, думаю, найближчим часом буде ясно, — сказав Енгус, сідаючи на східну отаманку, прикрашену фіолетовими смугами.

— Ні, — тихо промовив священик, — починає падати сніг.

І справді, поки він говорив, у темних віконних шибках з'явилися перші сніжинки, як і передбачав продавець смажених каштанів.

— Гарзд, — похмуро промовив Енгус. — Боюся, я прийшов у справі, у трохи неприємній справі. Неподалік від вашого будинку, Фламбо, живе чоловік, котрому вкрай необхідна ваша допомога, — його постійно переслідує і залякує невидимий ворог, негідник, котрого ніхто не бачив.

І коли Енгус детально розповів історію Лаври про Смайза і Велкіна, про надприродний сміх на розі двох порожніх вулиць, про дивні чіткі слова, почуті в порожній кімнаті, Фламбо слухав його із дедалі більшим зацікавленням. Натомість священник був незворушно-байдужим. Коли мова зайшла про намазюкану записку на вітрині, Фламбо піднявся і його величезні плечі заповнили кімнату.

— Якщо ви не заперечуєте, — сказав він, — я думаю, що все решту вам краще розповісти по дорозі до будинку цього чоловіка. Думаю, ми не можемо втрачати час.

— Чудово, — сказав Енгус і теж встав. — Хоча наразі він у достатній безпеці, за єдиним входом у його нору наглядають четверо чоловіків.

Вони вийшли на вулицю. Низький священник котився за ними із слухняністю малого песика.

Ніби підтримуючи бесіду, він бадьоро сказав:

— Як багато снігу напало.

Коли вони крокували засніженими, сріблястими вулицями, Енгус закінчив свою розповідь. А як вони підійшли до вулиці, вигнутої півмісяцем, з високими будинками, він неквапливо й по черзі розпитав своїх вартових. Продавець смажених каштанів, і перед тим, як отримав соверен, і після цього, вперто присягався, що він постійно дивився на двері й не бачив ніяких відвідувачів. Поліцейський був ще переконливіший. Він сказав, що мав досвід з різноманітними шахраями, і в вишуканих циліндрах, і в ганчір'ї, що він не настільки зелений і добре знає, що не кожен підозрілий виглядає підозріло, і якби тут хтось з'явився, він би обов'язково помітив, та тут нікого не було. І коли всі троє підійшли до швейцара з золотими лампасами, котрий постійно посміхався, стоячи біля під'їзду, то почули рішучу відповідь:

— Я маю право запитати кожного, герцога чи сміттяря, що він хоче в цьому домі, — сказав привітний велетень з золотими лампасами. — І, присягаюся, що відколи ось цей джентльмен вийшов звідси, тут не було нікого, кого можна було б про це запитати.

Непримітний отець Бравн, котрий стояв позаду, скромно дивився на тротуар і ризикнув покірно запитати:

— Тобто ніхто не проходив цими сходами, відколи пішов сніг? А снігопад почався, коли ми сиділи у Фламбо.

— Тут нікого не було, сер, і це точно, як у банку, — авторитетно відповів швейцар, сяючи від усвідомлення власних повноважень.

— Тоді дозвольте поцікавитися, а звідки ось це? — запитав священик, дивлячись на землю порожніми риб'ячими очима.

Всі інші також подивилися на землю. Фламбо вилаявся, доповнюючи це істинно французькими жестами. Це було безсумнівно: внизу, посередині входу, котрий охороняв чоловік із золотими галунами, а точніше, якраз між розставленими ногами цього самовпевненого гіганта, на білому снігу виднілися сірі відбитки слідів.

— О Господи! — мимовільно вигукнув Енгус, — людина-невидимка!

І, не промовивши більше ані слова, він повернувся й помчав сходами нагору. Фламбо поспішив за ним, а отець Бравн все стояв і дивився на засніжену вулицю, так ніби втратив будь-який інтерес до цієї справи.

Фламбо явно хотів виламати двері своїм великим плечем, та шотландець Енгус учинив розумніше. Він намацав біля дверей невидиму кнопку, і вони поволі відчинилися.

По суті, це було те саме темне приміщення, хоча де-не-де були помітні відблиски багряного заходу сонця, а одна або дві безголові машини чомусь зрушили зі свого місця й понуро стояли в цих сутінках. Їхній зелений і червоний одяг виглядав темнішим, і їхня подібність до людського силуету суттєво збільшилася. А між всіма манекенами, якраз там, де до того лежав папірець, списаний червоним чорнилом, тепер було щось, що нагадувало червоне чорнило, котре вилилося з пляшки. Та це не було червоне чорнило.

З істинно французьким поєднанням розуму й несамовитости Фламбо сказав лише одне слово:

— Вбивство!

Потім він пірнув у квартиру і за п'ять хвилин обшукав усі закутки й шафи. Та якщо він сподівався знайти в квартирі труп, то помилявся. Ізидора Смайза не було — ні живого,

ні мертвого. Після ретельних пошуків двоє чоловіків зі спітнілими обличчями й виряченими очима знову зустрілися в холі.

— Мій друже, — відхвилювання Фламбо заговорив французькою, — вбивця не лише сам невидимий, він ще й зумів зробити невидимою свою жертву.

Енгус оглянув напівтемну кімнату, заповнену манекенами, і якийсь кельтський закуток його шотландської душі почав тремтіти. Один із людиноподібних манекенів стояв безпосередньо над кривавою плямою, напевно, вбитий викликав його перед тим, як з ним жорстоко розправилися. Один із гаків, котрий стирчав з високого плеча й заміняв руку, був трохи піднятий, і Енгус із жахом уявив, як бідного Смайза вбили його залізні дітища. Речі бунтують, і ці машини вбили свого творця. Та навіть якщо й так, то куди вони його поділи?

— З'їли його? — прошепотів жах йому на вухо, і йому на якусь мить зробилося погано від цієї думки — як ці безголові механізми дроблять і поглинають пошматовані людські рештки.

Він рішучим зусиллям спробував заспокоїтися та звернувся до Фламбо:

— Оце так. Бідний Смайз випарувався, ніби хмара, а на землі залишилася лише калюжа крові. Це все виглядає якось надприродно.

— Залишається зробити лише одне, — сказав Фламбо, — чи це природно, чи ні. Я мушу зійти вниз і поговорити з моїм приятелем.

Вони зійшли, обминули двірника з відром, котрий їх ще раз запевнив у тому, що тут не було ніяких непроханих гостей. Швейцар біля під'їзду і продавець смажених каштанів ще раз підтвердили свою пильність. Та коли Енгус почав шукати четверте підтвердження, він його не знайшов і трохи знервовано запитав:

— А де поліцейський?

— Прошу вибачення, — сказав отець Бравн, — це моя помилка. Я щойно послав його зійти вниз вулицею й дещо перевірити. Розумієте, в мене з'явилася одна думка і її варто перевірити.

— Добре, та було б краще, якби він повернувся якнайшвидше, — різко сказав Енгус, — там, угорі, цього нещасного не тільки вбили — він взагалі зник.

— Як? — запитав священик.

— Отче, — після короткої павзи промовив Фламбо, — гадаю, це більше належить до вашої компетенції, аніж до моєї. Ані друг, ані ворог не заходили до цього будинку, а Смайз зник, так ніби його духи викрали. І якщо це не надприродно, то я...

Він не встиг домовити, коли всі троє побачили незвичайну картину — великий поліцейський ніби випірнув з-за рогу й біг до них. Він відразу звернувся до отця Бравна.

— Ви маєте рацію, сер, — задихаючись, сказав він. — Тіло бідного містера Смайза щойно знайшли неподалік, у каналі.

Енгус обхопив голову руками й запитав:

— То він побіг униз і втопився?

— Присягаюся, він не виходив з дому, — сказав констебль, — і вже точно не втопився, тому що помер від сильного удару ножем у серце.

— І все-таки ви не бачили нікого, хто би заходив до будинку? — серйозно запитав Фламбо.

— Давайте зійдемо трохи вниз цією дорогою, — запропонував священик.

Коли вони зайшли за ріг, отець Бравн раптом вигукнув:

— Але дурень з мене! Я забув у поліцейського дещо запитати. Цікаво, чи вони знайшли світлий коричневий мішок.

— Чому світлий коричневий мішок? — здивувався Енгус.

— Тому що коли виявиться, що мішок був іншого кольору, то все доведеться з'ясовувати заново, — сказав отець Бравн, — а якщо мішок коричневий, то справу завершено.

— Приємно це чути, — з відвертою іронією промовив Енгус. — Наскільки я помітив, вона ще й не почалась.

— Ви повинні нам усе розповісти, — сказав Фламбо з дивною простотою, ніби дитина.

Вони йшли, несвідомо пришвидшуючи крок, вниз дугоподібною вулицею, і отець Бравн пожвавлено крокував попереду, зберігаючи мовчання. Врешті він відізався з майже зворушливою сором'язливістю:

— Гаразд, побоююся, що все це може вам видатися надто прозаїчним. Ми завжди починаємо з абстрактних суджень, і цієї історії не вдасться розплутати, якщо не почати саме з них.

Ви колись помічали, що люди ніколи чітко не відповідають на те, про що ви запитуєте? Вони відповідають на те запитання, яке ви маєте на увазі або (як їм видається) можете мати на увазі. Припустімо, що якась леді гостює в іншій в замиському будиночку й запитує: «Чи тут хтось живе?» Господиня ніколи не відповість на це: «Так, дворецький, троє слуг, покоївка і т. п.», хоча покоївка може бути поруч у кімнаті або дворецький стоятиме позаду її крісла. Вона відповість: «Ні, тут ніхто не живе», маючи на увазі тих, хто міг би вас цікавити. Але, припустімо, коли лікар під час епідемії запитає її: «Хто живе в цьому домі?», то леді пам'ятатиме і про дворецького, і про покоївку, і про всіх інших. Так у всіх мовах — ви ніколи не отримаєте буквальної відповіді, навіть якщо вона буде правдивою. Коли ці четверо дуже чесних чоловіків стверджували, що ніхто не заходив до Меншинз, насправді вони не мали на увазі, що туди й справді ніхто не заходив. Вони мали на увазі, що туди не заходив ніхто, хто міг би вас зацікавити. А чоловік і зайшов до будинку, і вийшов звідти, та його ніхто не помітив.

— Людина-невидимка? — запитав Енґус, піднімаючи руді брови.

— З психологічного погляду, людина-невидимка, — відповів отець Бравн.

Через хвилину, може, дві він продовжував тим самим скромним голосом, ніби роздумуючи вголос:

— Звичайно, ви ніколи не думатимете про таку людину, поки серйозно не задумаетесь про неї. Його розум саме на це й розраховував. Та я почав думати про нього після двох-трьох подробиць із розповіді містера Енґуса. По-перше, залишається фактом, що містер Велкін любив довгі прогулянки. І потім ця велетенська записка на вітрині. І ще, найважливіше, дві речі, про котрі згадувала молода леді, подробиці, які не могли бути правдивими.

— Не нервуйте, — поспіхом додав отець Бравн, помітивши, як шотландець раптом захитав головою, — леді вважа-

ла, що вони правдиві. На вулиці людина не може бути цілком сама за мить до отримання листа. Вона не може бути цілком сама на вулиці, коли починає читати щойно отриманий лист. Поруч, доволі близько, мусив бути ще хтось, і він зумів бути психологічно-невидимим.

— Чому хтось мусив стояти біля неї? — запитав Енгус.

— Тому що, — відповідав отець Бравн, — хтось мусив їй принести того листа, окрім поштового голуба, звісно.

— Ви справді маєте на увазі, — енергійно втрутився Фламбо, — що Велкін носив дівчині листи свого суперника?

— Так, — сказав священник. — Велкін носив дівчині листи свого суперника. Розумієте, він мусив.

— Ні, я більше не можу ось так стояти й слухати, — вибухнув Фламбо. — Хто цей приятель? Як він виглядає? Як зазвичай одягаються ці психологічно-невидимі особи?

— Він одягнений доволі красиво, в червоне, синє та золоте, — швидко й точно відповів священник. — І в цьому яскравому й навіть кричущому костюмі він входить у Гімалая-Меншинз, і на нього дивляться чотири пари очей; він холоднокровно вбиває Смайза і йде вниз вулицею з трупом у руках...

— Преподобний отче! — зупинившись, вигукнув Енгус, — це у вас — маячня божевільного чи в мене?

— Ні, ви — не божевільний, — відповів отець Бравн, — просто не надто спостережливий. Ви не помітили такого чоловіка, як ось цей, наприклад.

Він швидко зробив три кроки вперед і поклав руку на плече звичайного листоноші, котрий покvapно й непомітно пройшов повз них у тіні дерев.

— Чомусь ніхто не помічає листонош, — замислено сказав отець Бравн. — А вони також мають свої пристрасті. І кожен з них має великий мішок, де легко можна сховати мале тіло.

Листоноша, замість того, щоб нормально повернутися, шарпнувся й упав на огорожу саду. Це був худий чоловік із світлою бородою й дуже ординарною зовнішністю, та коли він повернув своє перелякане обличчя, всі троє чоловіків були вражені його майже диявольською косоокістю.

* * *

Фламбо повернувся до своїх шабель, пурпурних килимів і перського кота, а на нього чекало багато справ. Джон Турнбул Енгус повернувся в кондитерську до дівчини, з котрою цей нерозсудливий молодий чоловік примудрявся надзвичайно комфортно проводити час. А отець Бравн упродовж довгого часу ходив засніженими пагорбами під зірками, розмовляючи з убивцею. Та ніхто ніколи не дізнається, про що.

ЧЕСТЬ ІЗРАЕЛЯ ГАВ

Бурхливий вечір оливково-срібних кольорів переходив у ніч, коли отець Бравн, загорнувшись у сірий шотландський плед, дійшов до краю сірої шотландської долини й помітив дивний замок Гленджил. Замок був розташований біля ущелини, ніби в глухому куті, котрі бувають десь на краю світу. Замок мав зелений дах і гострі шпилі кольору морської хвилі, зроблені в стилі французьких або шотландських замків, котрі нагадують англійцям зловісні шпичасті капелюхи казкових чарівниць; соснові ліси довкола замку можна було порівняти з величезною чорною незліченною зграєю птаства. Цей пейзаж викликав у думках усіляку чортівню. Місце справді було сповите хмарами гордині, божевілля, якогось таємничого суму, що тяжіють над благородними домами Шотландії частіше, ніж над іншими нащадками людського роду. В крові у шотландців є подвійна доза отрути, котра зветься спадковістю: вони — аристократи, котрі вірять у свою родовитість, і кальвіністи, котрі вірять у своє посмертне приречення.

Священик на день вирвався, залишаючи справи в Глазго, щоб зустрітися зі своїм другом Фламбо, аматором-детективом, котрий у замку Гленджил розслідував разом із детективом-професіоналом життя й причини смерти останнього з графів Гленджил. Ця таємнича особа була останнім представником роду, котрий зумів вирізнитися доблестю, безумством і підступністю навіть серед похмурої шотландської знаті XVI століття. Ніхто не зайшов настільки глибоко в лабіринти честолоубства, як він, у незліченні палати брехні, збудовані довкола Марії, королеви шотландців.

Скоромовка, котру придумали в цих околицях, добре відображала причини й наслідки їхніх відвертих махінацій:

Як весняний день для живого дерева,
Так черлене золото для багатого черева.

Упродовж багатьох століть у цьому замку не було пристойного лорда. В часи вікторіанської епохи здавалося, що їхні дивацтва вичерпалися. А от останній з Гленджилів підтримав родову традицію, зробивши те, що йому залишалося. Він зник. Я не маю на увазі, що він виїхав, ні. Згідно з усіма підрахунками він постійно був у своєму замку, якщо взагалі існував. А згідно з записами в церковних книгах і в червоній книзі знаті він таки існував, та ніхто не бачив його особисто.

Якщо ж хтось його й бачив, то лише самотній слуга, щось середнє між конюхом і садівником. Він був такий глухий, що ділові люди вважали його німим, а більш проникливі стверджували, що він — недоумок. Виснажений рудоволосий селянин з чітко вираженою щелепою, впертим підборіддям і надзвичайно блакитними очами звався Ізраель Гав. Здавалося, він живе сам-один у цьому безлюдному маєтку. Але енергійність, з якою копав картоплю, і регулярність, з якою зникав у кухні, давали підстави вважати, що справді прислуговує господареві; та дивний граф постійно ховався в замку. Якщо би суспільство зажадало інших доказів, то на всі запитання слуга вперто відповідав, що графа немає вдома. Якось уранці до замку викликали місцевого старосту й пастора (родина Гленджил належала до пресвітеріанської спільноти). Вони з'ясували, що садівник, конюх і кухар в одній особі став ще й трунарем, запакував тіло свого родовитого господаря в труну й поховав. Що відбулося після цієї події, ніхто до ладу не знав, поки через два-три дні туди не прибув Фламбо. А тіло графа Гленджила (якщо це було його тіло) в цей час покоїлося на маленькому кладовищі на пагорбі.

Коли отець Бравн пройшов крізь похмурий сад і увішов у тінь замку, хмари згущувалися й у вологому повітрі запахло грозою. На фоні останнього пасма зеленкаво-золотистого вечірнього неба він побачив чорний людський силует — це був чоловік у циліндрі з великою лопатою на плечі. Таке поєднання нагадувало церковного сторожа або могильника,

та отець Бравн пригадав розповіді про глухого слугу, котрий копає картоплю, і все зрозумів. Він непогано знав шотландських селян, їхню респектабельність і те, що вони здатні одягнути чорний вечірній одяг для офіційного прийому; також знав їхню економність і те, що й години не витратять марно. Навіть те, як цей чоловік прискіпливо придивлявся до священника, можна було пояснити їхньою недовірливістю та почуттям обов'язку.

Вхідні двері відчинив особисто Фламбо, а поруч стояв худорлявий сивий чоловік. Це був інспектор Крвен зі Скотленд-Ярда. У вітальні майже не було меблів, лише бліді обличчя диких предків графа глузливо дивилися на гостей із настінних портретів.

Коли отець Бравн пройшов у наступну кімнату, то побачив, що всі вже сидять за довгим дубовим столом, на котрому лежать якісь папери, сигари й пляшки з віскі. Решту столу заповнювали надзвичайно дивні речі: купа розбитого скла, висока гірка коричневого пилу, дерев'яна палиця і т. д.

— Виглядає на те, що у вас тут геологічний музей, — сказав отець Бравн, сідаючи на запропоноване місце й повернувши голову в бік дивних предметів.

— Це радше психологічний музей, а не геологічний, — відповів Фламбо.

— Заради Бога, — сміючись, вигукнув детектив-поліцейський, — не треба цих довгих слів!

— Ви недолюблюєте психологію? — запитав Фламбо з дружнім здивуванням. — Вона ще стане нам у пригоді.

— Я щось не зовсім розумію, — відповів поліцейський.

— Гаразд, — рішуче сказав Фламбо, — про лорда Гленджила нам відомо лише те, що він був маніяком.

Чорний силует слуги в циліндрі та з лопатою мигнув за вікном. Отець Бравн пасивно подивився й промовив:

— Я, звичайно ж, розумію, що це був трохи дивакуватий чоловік, інакше він не поховав би себе живцем у цьому маєтку й не наказав би так швидко поховати своє тіло після смерті. Та чому ви вирішили, що він божевільний?

— Ви спочатку послухайте, що в цьому будинку знайшов містер Крвен.

— Подайте мені свічку, — відіззався містер Кревен, — стемніло.

— А свічок ви не знайшли серед усіх цих скарбів? — посміхаючись, запитав отець Бравн.

Фламбо підняв серйозне обличчя й уважно подивився на свого приятеля.

— Це також дивно, — сказав він. — Двадцять п'ять свічок і жодного підсвічника.

Темніло доволі швидко, раптово здійнявся вітер. Священик підвівся й пішов до тієї частини столу, де лежали воскові свічки й інші дивні знахідки. Проходячи біля коричневого пилу, він голосно чхнув.

— Ох-хо-хо! Та це ж тютюн для нюхання.

Він узяв одну зі свічок, обережно запалив її, повернувся і вставив у пляшку з-під віскі. На перетязі полум'я свічки мерехтіло, ніби прапорець. З усіх боків замку на багато миль довкола шуміли чорні сосни, ніби море билося об скелі.

— Я можу прочитати весь перелік знайдених речей, — серйозно почав Кревен і взяв один із аркушів. — Під час інвентаризації ми побачили, що маєток запустів, лише в одній-двох кімнатах хтось скромно жив. І цей мешканець зовсім не слуга на ім'я Гав. Отож ми знайшли:

по-перше, дуже багато коштовного каміння, переважно — діаманти, і всі без бодай якоїсь оправы. Звичайно, це природно, що у Гленджила були родинні коштовності, але їх зазвичай вправляють у золото або срібло. А в цьому домі їх, напевно, носили в кишнях, як мідяки.

По-друге, багато, дуже багато нюхального тютюну, не в табакерках і навіть не в мішечках, а просто на буфеті, каміні, піяніно — всюди. Це виглядає так, ніби господареві важко було сягнути в кишню або підняти кришку.

По-третє, де-не-де ми знайшли кілька малих купок дрібних металевих частинок, коліщаток, пружинок і т.п. Виглядає на те, що тут розібрали кілька механічних іграшок.

По-четверте, воскові свічки, котрі потрібно вставляти в пляшки, тому що більше немає куди.

А тепер я хочу звернути вашу увагу на те, що все це доволі дивно й ми не очікували нічого подібного. Основна загадка

була нам відома: ми знали, що з останнім графом з цього роду щось не так. Ми прийшли сюди, щоб довідатися, чи він тут справді жив, чи справді помер і який стосунок до всього цього має оте рудоволосе опудало, котре й поховало графа. Спробуймо уявити собі найгірше, що тільки можна уявити, щось найбільш дике й театральнo-мелодраматичне. Можна припустити, що слуга справді вбив свого господаря або що граф насправді живий, або слуга — це справжній граф, а в могилі спочиває тіло справжнього Гав. Уявімо будь-який хід подій, як у трагедіях Вілкі Коллінза, та ми все одно не зможемо пояснити, чому свічки без підсвічників або чому підстаркуватий джентльмен з аристократичної родини брав нюхальний тютюн просто з фортепіяно. Суть цієї історії можна собі уявити, а от деталі доволі таємничі. Людський розум не спроможний пов'язати між собою тютюн, діаманти, воскові свічки й розібраний годинниковий механізм.

— Думаю, тут є деякий зв'язок, — відізався священик. — Цей Гленджил міг бути звихнений на Французькій революції. Він був палким прихильником монархії та намагався відродити в своєму маєтку побут останніх Бурбонів. У нього є тютюн для нюхання, тому що у XVIII столітті це було модно; воскові свічі призначені для освітлення; частини розібраних механізмів мали бути натяком на те, що Людовік XVI полюбляв майструвати; а діаманти призначені для намиста королеви Марії-Антуанетти.

Обоє чоловіків дивилися круглими очима на отця Бравна.

— Яка досконала екстраординарна думка! — вигукнув Фламбо. — Ви справді вважаєте, що все було саме так?

— Насправді я вважаю, що все було зовсім по-іншому, — відповів отець Бравн, — просто ви сказали, що людський розум неспроможний поєднати тютюн, діаманти, розібраний механізм і свічки. А я продемонстрував вам протилежне. Та я переконаний, що правда схована десь глибше.

Він зробив павзу й прислухався до завивання вітру поміж вежами. Потім все ж відізався:

— Граф Гленджил був злодій. Він жив подвійним і темним життям, як відчайдушний лиходій. У нього не було підсвічників, тому що використовував лише короткі обрізані свічки, котрі вставляв у малий ліхтар. Тютюн кидав у вічі, так

як французькі злодії кидають в очі переслідувачів перець. А основним доказом такої версії є саме діаманти й маленькі сталеві коліщата. Вас цікавить, як їх можна використовувати? Діаманти та маленькі сталеві коліщатка — це ті два інструменти, з допомогою котрих можна вирізати скло.

Зламана гілка сосни важко вдарилася об віконну шибку за їхніми спинами, ніби пародіюючи злодія, та ніхто з присутніх не обернувся. Їхні очі пильно дивилися на отця Бравна.

— Діаманти й сталеві коліщатка, — роздумуючи, повторив Кревен, — це через них ви вважаєте це пояснення правильним?

— Я не вважаю, що це правильне пояснення, — спокійно відповів отець Бравн, — та ви сказали, що ніхто не зможе пов'язати ці чотири предмети. Правда розповідь, звичайно, набагато банальніша. Гленджил знайшов у своєму маєтку скарб, а саме коштовні камінці. Маленькими коліщатками й діамантами він їх шліфував. Він повинен був працювати швидко і тому попросив на допомогу кількох пастухів. Тютюн — це єдина розкіш бідних шотландських пастухів, єдиний хабар, котрим їх можна підкупити. Робітникам не були потрібні підсвічники, тому що вони тримали свічки в руці, коли шукали коштовності в печерах.

— І це все? — запитав Фламбо після довгої павзи. — Це, врешті, і є та проста й банальна правда?

— Та ні, — відповів отець Бравн.

Перш ніж стихнути, вітер загудів десь поміж віддалених дерев, ніби насміхаючись з отця Бравна. А він тим часом продовжував:

— Я говорю все це лише тому, що ви вважаєте, ніби неможливо поєднати тютюн із розібраним механізмом або свічки з коштовностями. Десять фальшивих філософій можуть пояснити Всесвіт; десять фальшивих теорій можуть пояснити таємницю замку Гленджил. Та нам потрібне одне правильне пояснення таємниці замку... і таємниці світу. А там немає ще чогось?

Кревен засміявся, Фламбо посміхнувся, підвівся та проїшовся вздовж столу.

— Пункти п'ять, шість, сім і т. п., — сказав він, — цілком безглузді, щоб їх пояснювати. Цікава колекція, я вам скажу.

Ось погляньте: олівців немає, зате є стрижні від олівців. Ось безглузда бамбукова палиця з роздвоєним кінцем. Можливо, це теж знаррядя для злочину. Та от злочину немає. Більше загадкових предметів немає, зате є кілька старих молитовників та малих католицьких картин, що їх зберігали в цій родині, напевно, ще із середньовіччя. Здається, родинна гордина в цьому замку була сильніша, ніж пуританство. Ми звернули увагу на ці предмети лише тому, що вони якимось дивно зіпсовані.

Буря за вікном нагнала довкола замку Гленджил темні хмари, і в довгій кімнаті зробилося зовсім темно, коли отець Бравн узяв у руки молитовник. У кімнаті ще було темно, коли священник заговорив, та його голос лунав, як голос зовсім іншої людини.

— Містере Кревен, — сказав він, ніби помолодшавши років на десять, — ви ж маєте право оглянути могилу? Що швише ми це зробимо, то краще, треба якнайшвидше з'ясувати цю жахливу справу. Якби я був на вашому місці, я б негайно пішов і зробив це.

— Негайно? — спитав здивований детектив. — Але чому?

— Тому що це серйозна справа, — відповів отець Бравн. — Йдеться не про тютюн чи коштовності, на це можуть бути сотні причин. Та є одна причина, котра змушує мене діяти негайно. Ці релігійні зображення не просто забруднені чи пописані, вони знищені не так, як би це могла зробити дитина або пуританин. Вони попсовані дуже обережно й дуже незвично. Всюди вирізано слово «Бог» і німби довкола Дитини Ісуса. І тому, кажу вам, беріть своє доручення, лопату і йдемо відкривати могилу.

— Що ви хочете сказати? — вимогливо запитав лондонський інспектор.

— Я хочу сказати, — відповів священник, і його голос залунав голосніше, ніж ревіння грози, — я хочу сказати, що зараз сам диявол сидить на верхівці вежі цього замку й реве, як сто слонів, і ревіння його подібне до того, котре описане в Одкровенні. По суті, йдеться про чорну магію.

— Чорна магія, — тихо повторив Фламбо. Він був надто освічений, щоб вірити в такі речі. — А що тоді означають інші дивні речі?

— Ай, напевно, якусь гидоту, — нетерпляче відповів отець Бравн. — Мені звідки знати? Наскільки здогадуюсь, всі колючі розташовані внизу? Можливо, тютюн і бамбукова палиця потрібні для тортур. Можливо, ці божевільні їдять після цього віск і сталеві деталі. Можливо, з графіту виробляють якийсь сильний наркотик. Ми найшвидше зможемо розгадати цю таємницю на пагорбі, на кладовищі.

Його приятелі не надто розуміли, про що ж ідеться, та слухняно прямували за ним на пагорб, а вечірній вітер ударяв у їхні обличчя. Проте вони слухняно йшли, як автомати; Кревен тримав у руці сокиру, а в кишені у нього лежало доручення. Фламбо взяв масивну лопату дивного садівника; отець Бравн узяв маленьку позолочену книгу, з котрої вирізали Боже ім'я.

Стежка на кладовище була коротка і звивиста, однак у таку вітряну погоду вона видавалася заплутаною й довгою. Куди сягав погляд, їх супроводжували сосни, що від вітру схилялися в один бік. І цей поклін видавався велетенським і марним, так ніби все це відбувалося на безлюдній планеті. У сірувато-синьому лісі лунала пронизлива пісня вітру, як антична печаль давніх язичників. У шумі листя вчувалися дивні голоси останніх поганських богів, котрі поневірялися й блукали у цьому дивному лісі та ніяк не могли віднайти дороги на небо.

— Розумієте, — тихо, але спокійно промовив отець Бравн, — шотландці ще до Шотландії мали дуже цікаву долю. Зрештою, вона й тепер цікава. Та в доісторичні часи шотландці справді вірили в демонів. І саме тому, — привітно завершив він, — так швидко прийняли пуританське богослов'я.

— Мій друже, — Фламбо обурено повернувся до отця Бравна, — що має означати оця вся маячня?

— Мій друже, — також серйозно відповів отець Бравн, — справжні релігії мають одну важливу рису — матеріалізм. Самі розумієте, сатанізм — це справжня релігія.

Вони вийшли на лісисту верхівку пагорба — одну з небагатьох галявин розбурханого лісу. Огорожа, частково дерев'яна, а частково дротяна, скреготала від вітру, ніби повідомляючи їм, де проходить межа кладовища. Інспектор Кревен підійшов до кута могили, Фламбо поставив лопату

і сперся на неї; вони обоє тремтіли від вітру, так само, як і дерев'яно-дротяна огорожа. В ногах могили ріс високий сріблясто-сірий чортополох. Раз чи двічі, коли вітер зривав колючу кульку, Кревен злегка відскакував, ніби це було не-безпечно.

Фламбо встромив лопату в траву, що свистіла від вітру, і далі, у мокру землю. Потім зупинився і сперся на лопату, як на ціпок.

— Продовжуйте, — м'яко сказав священик. — Ми лише хочемо знайти правду. Чого ви боїтеся?

— Я боюся її знайти, — відповів Фламбо.

Лондонський детектив відізвався високим голосом, котрий йому особисто видавався бадьорим:

— Я от дивуюся, чому він так ховався від усіх. Думаю, йдеться про щось огидне. Може, він був прокажений?

— Або ще щось гірше, — сказав Фламбо.

— Про що ви подумали? Що може бути гіршим від прокази? — підтримував розмову детектив.

— Поняття не маю, — відповів Фламбо.

Він якийсь час мовчки стояв і дивився на могилу, врешті приглушено сказав:

— Боюся, це хибний крок.

— Ви ж знаєте, у нас є дозвіл, — тихо сказав отець Бравн, — нам усе вдасться.

Фламбо почав енергійно копати, хоч надворі вже було темно. Та вітер встиг відігнати важкі сірі хмари, що вкривали навколишні пагорби. Чоловік показав на сірі поля, слабо освітлені зорями, перш ніж відгорнув землю з грубо обтесаної труни. Кревен підійшов уперед, тримаючи сокиру, зачепився за чортополох, але не відступився. Він працював майже з такою ж енергією, як і Фламбо, поки вони не підважили кришку й не вииняли її з ями.

— Це ж чоловік, — сказав Кревен, так ніби очікував побачити щось інше.

— У нього, — низьким і дивним голосом запитав отець Бравн, — у нього все на місці?

— Та ніби так, — сухо відповів офіцер, похмуро оглядаючи тіло в труні. — Зачекайте хвилинку...

Важка постать Фламбо мимоволі здригнулася.

— Та що там таке? Я зараз теж почну вигадувати невідомо що, — вигукнув він. — Чому все не може бути добре? Що діється з людьми на цих холодних пагорбах? Напевно, це через цю темряву, через те, що тут усе безглуздо повторюється — всі ці дерева і цей древній жах перед незвіданим! Це все подібне на сон атеїста. Сосни й знову сосни, мільйони сосен. Та це просто...

— О Боже! — вигукнув офіцер. — У нього немає голови!

Поки вони з Фламбо стояли непорушно, отець Бравн уперше підійшов до могили й занепокоєно заглянув униз.

— Немає голови! — повторив він. — Немає голови? — він повторив це знову, ніби очікував, що не буде чогось іншого.

Напівбожевільні образи промайнули в головах присутніх: у Гленджилів народилося безголове дитя, безголовий підліток ховається в замку, безголовий дідуган прогулюється древніми залами або прекрасним парком. Та навіть тепер вони не могли зрозуміти розгадки, тому що в ній не було сенсу. І стояли, як безмовні риби або виснажені звірі, слухаючи ревіння лісу й волення небес. Мислення було їм вже не під силу.

— Довкола цієї могили стоять троє безголових чоловіків, — сказав отець Бравн.

Зблідлий детектив з Лондона відкрив було рот, щоби щось сказати, і стояв, як сільський дурник. Вітер шарпав хмари й завивав поміж пагорбами. Детектив подивився на сокиру в своїй руці, так ніби він не міг зрозуміти, що ж це таке, і кинув її на землю.

— Отче, — сказав Фламбо якимось дитячим і сумним голосом, — і що нам тепер робити?

Його приятель відповів так швидко, ніби вистрелив з гармати.

— Спати! — вигукнув отець Бравн. — Спати. Ми прийшли до кінця всіх доріг. Ви знаєте, що таке сон? Ви знаєте, що коли людина спить, то довіряє Богові? Сон — це таїнство, він живить нас і виражає нашу віру. І нам зараз потрібне таїнство, бодай природне. На нашу долю випало те, що рідко буває з людьми, можливо, це найгірше, що може статися.

Крєвен запитав:

— Що ви маєте на увазі?

Священик повернув обличчя до замку й відповів:

— Ми знайшли правду, а в ній немає сенсу.

І він пішов стежкою безтурботною ходою, що траплялося з ним дуже рідко. Після повернення в замок він поринув у сон з простотою собаки.

Незважаючи на вихвалання сну, отець Бравн прокинувся раніше від решти, якщо не брати до уваги безмовного садівника; детективи застали його, коли курил велику файку й дивився, як німий працює на грядці. Над ранок гроза перейшла в зливу, і день був прохолодний. Виглядало на те, що садівник щойно розмовляв зі священиком, але, побачивши детективів, похмуро відклав лопату, сказав щось про сніданок, пройшов повз ряди капусти й зник на кухні.

— Поважний чоловік, — сказав отець Бравн. — Просто чудово вирощує картоплю. Але, — неупереджено й милосердно додав він, — навіть у нього є недоліки. Оця грядка не зовсім рівна. Ось тут, наприклад, — і показав ногою. — Я щось сумніваюся стосовно цієї картоплі.

— Чому? — запитав Кревен, котрого потішало зацікавлення священика.

— Я звернув на це увагу, — сказав священик, — бо старий Гав знав про цю грядку. Він копав усюди, але не тут. Тут повинна бути надзвичайно добра картопля.

Фламбо схопив лопату й стрімко встромив її в землю у вказаному місці. Він копав, поки не наткнувся на щось, що нагадувало не картоплю, а величезний круглий гриб. Та лопата невдало зечепила знахідку, і череп покотився, ніби м'яч, шкірячись до присутніх.

— Граф Гленджил, — сумно сказав отець Бравн і подивився на череп.

Після короткої задуми він узяв у Фламбо лопату і, сказавши: «Ми повинні це закопати», засипав череп землею. Потім сперся своїм мізерним тілом і великою головою на довгий держак лопати, ввігнавши її в землю, і відсутнім поглядом задивився десь вдалину, зморщивши лоба.

— Якби я міг зрозуміти, — пробурмотів він, — що означає все це жажіття...

І, спираючись на масивний держак, він закрит обличчя руками, ніби в церкві.

Небо прояснювалося й набувало сріблясто-блакитних відтінків; птахи на деревах щебетали настільки голосно, що видавалося, нібито розмовляють самі дерева. Та троє чоловіків стояли мовчки.

— Гаразд, з мене досить, — роздратовано сказав Фламбо. — Мій мозок і цей світ щось не можуть порозумітися, і все тут. Тютюн, знищені молитовники, серцевини музичних скриньок... та що ж це таке?...

Отець Бравн відкинув назад голову і з не властивою йому різкістю шарпнув держак лопати.

— Ось! Ось! Зачекайте! — вигукнув він. — Це все набагато простіше, ніж видається. Я зрозумів про тютюн і залізні коліщата, як тільки прокинувся. Потім побалакав зі старим Гав, садівником. До речі, він не настільки глухий і не настільки дурний, як удає. Там немає нічого поганого. Я, звичайно, проти того, щоб нищити молитовні книги... Та ось ці останні події... Розкопувати могили, викрадати голови — який у цьому смисл? Видається, без чорної магії не обійшлося, еге ж? Але як це пов'язано з простою історією про тютюн і свічки? — отець Бравн задумався й закурив.

— Мій друже, — похмуро сказав Фламбо, — краще будьте обережнішим зі мною й пам'ятайте, що зовсім недавно я був злочинцем. Велика перевага в тому, що завжди всю історію я моделював самостійно і якомога швидше здійснював її. Я — француз і надто нетерплячий для того, щоб бути детективом. Усе своє життя, чи це добре чи ні, я діяв відразу. Я призначав дуель на наступний ранок, я завжди негайно сплачував рахунки, я ніколи не зволікав з візитом до дантиста...

Файка випала з рота отця Бравна й розбилася на три частини. Він стояв і лупав очима, як ідіот.

— Господи! Ну й стара ріпа! — повторював він. — Господи! Ну й стара ріпа!

І він розсміявся, похитуючи головою.

— Дантист! — повторив він. — Шість годин духовної прірви, а все тому, що я не згадав про дантиста! Як усе просто, яка чудова й мирна думка! Друзі, цієї ночі ми були в пеклі, та зараз прокинулося сонце, співають птахи й згадка про дантиста розраджує цей світ.

— Я ось зараз докопаюся до суті! — закричав Фламбо, кидаючись уперед. — Навіть якщо мені доведеться застосувати тортури інквізиції!

Отець Бравн придушив у собі бажання потанцювати довкола сонячної галявинки й жалісно, ніби дитина, закричав:

— Ой, та бодай трохи дозвольте мені побути дурним. Ви не знаєте, як мене все це мучило. А тепер ось я зрозумів, що в цій справі немає гріха. Є лише мале божевілля, але хто про це пам'ятатиме?

Він повернувся довкола себе й серйозно подивився на всіх.

— У цій справі немає злочину, — сказав він. — Це радше історія про дивну, викривлену чесність. Можливо, ми зіткнулися з єдиною людиною на землі, котра не взяла нічого поза тим, що їй належить. Це історія про дикую життєву логіку, котра є майже релігією цієї людини.

Стара скоромовка про родину Гленджил:

«Як весняний день для живого дерева,

Так черлене золото для багатого черева», — це правда, а не лише метафора. Тут ідеться не лише про прагнення багатства — вони справді колекціонували золоті орнаменти й позолочений посуд. Правдою є й те, що у них була манія скуповування та збирання золота. А тепер у цьому світлі погляньмо на все, що ми знайшли в цьому замку. Діаманти без перснів, свічки без підсвічників, стрижні без олівців, годинникові механізми без годинників. І, як би це дико не лунало, молитовники без імени Божого й ореолів, тому що в старовинних молитовниках їх робили зі справжнього золота.

Видавалося, що, коли пролунала ця невірогідна правда, сад посвітлішав, а трава зробилася зеленішою. Фламбо взяв цигарку, а його приятель продовжував:

— Золото взяли, але не вкрали. Злодії ніколи б не залишили такої таємниці. Вони взяли б і тютюн з табакерками, і стрижні разом з олівцями, і все інше. А ми маємо справу з людиною, в котрій особлива совість, та все ж це — совість. Сьогодні вранці я знайшов у городі божевільного мораліста й почув від нього ось цю історію.

Останній лорд з роду Гленджил, сер Арчибальд, був найкращим з усіх, хто колись народжувався в цьому замку. Та

його запекла доброчесність перетворилася в мізантропію. Думка про нечесність своїх предків змусила його підозрювати, що всі довкола — несправедливі. Він особливо ненавидів філантропію або добродійність і поклявся, що якщо знайде когось, хто бере лише своє, то віддасть таку людину все золото Гленджилів. Він кинув виклик усьому людству й замкнувся від усього світу, навіть не очікуючи відповіді. Та одного дня якийсь глухий чоловік з далекого села приніс йому телеграму, і Гленджил заради жарту дав йому новий фартинг. Точніше, він так думав, та пізніше додивився, що насправді дав соверен. Сер Арчибалд почав роздумувати, чи цей селянин виявиться жадібним чи ні, чи є у ньому щось злодійське, чи він все-таки продемонструє чесність. Хто він? Сноб, котрий шукає винагороди?.. Посеред ночі лорд Гленджил почув стукіт (а жив сам), і йому довелося піти відчиняти двері глухому ідіотові. Той приніс не соверен, а рівно дев'ятнадцять шилінгів одинадцять пенсів і три фартинги решти.

Така дика точність вогнем пропекла божевільний розум лорда. Він так довго шукав чесну людину і врешті знайшов. Він написав новий заповіт, до речі, я його бачив. Він взяв до себе молодого букваліста у свій величезний і занедбаний будинок. Той став його слугою і, згідно з забаганкою старого лорда, спадкоємцем. Що б там не розуміло це дивне створіння, та воно чудово збагнуло дві ідеї-фікс свого господаря. По-перше, літера закону — це все. По-друге, золото Гленджилів належить йому. Оце і все. Все дуже просто. Він обдер дім із золота, але не взяв більше нічого, навіть дрібки тютюну. Він обдер золото зі старих зображень і був задоволений, що вони залишилися незіпсованими. Все це я розумів. Я от тільки не зрозумів про череп. Я занепокоївся, коли побачив цю голову посеред грядки з картоплею. Та Фламбо згадав про дантиста, і все стало зрозуміло. Слуга поклав череп у могилу, коли зніме золоту коронку.

І справді, коли пізніше Фламбо йшов пагорбом, він побачив, як дивне створіння, чесний скнара, копає осквернену могилу; його шия була закутана пледом, бо в горах дмуть вітри, а на голові був циліндр.

НЕПРАВИЛЬНА ФОРМА

Великі дороги на північних околицях Лондона далеко вглиб країни нагадують згасаючі привиди вулиць, вони ніби переривчасті лінії з великими проміжками в забудові. Десь може бути кілька магазинчиків, за ними — загороджене поле або вигін, далі — відомий шинок, якийсь розсадник або розплідник, за ними — великий приватний будинок, знову поле, якийсь готель, і все знову повторюється. Якщо хтось наодинці гулятиме цими дорогами, то може минути будинок, котрий, певно, натрапить йому на очі, хоча той хтось і не буде спроможний пояснити його привабливості. Це довгий низький будинок, побудований паралельно до дороги, пофарбований здебільшого білою та світло-зеленою фарбами, з верандою й навісами, котрі дивним чином нагадують дерев'яні парасольки, що їх ще можна побачити в старовинних будинках. Правдою залишається те, що це старовинний приміський дім у англійському стилі, саме такі будували в старому й багатому Клефемі. Та може видатися, що цей будинок розрахований на місцевість з гарячим кліматом. Білі стіни й штори невизначеного кольору наводять на думку про пальми. Я навряд чи зможу відчувати коріння господаря, можливо, цей будинок збудував індус англійського походження.

Дім чомусь зачаровує кожного, хто його минає; біля нього відчуваєш, що в цьому місці щось сталося. Так воно і є, і саме про це я хотів би розповісти. Це історія про дивні події, котрі справді відбулися на Трійцю тисяча вісімсот якогось-там року.

Кожен, хто проходив повз будинок у четвер перед Трійцею о пів на п'яту, міг побачити, що вхідні двері відчинилися

і, покурюючи велику люльку, вийшов отець Бравн, служитель малої церковці святого Мунго, у товаристві свого височезного французького друга на ім'я Фламбо, котрий курих маленьку цигарку. Ці особи можуть зацікавити читача або й ні; правдою залишається те, що вони були не єдиними цікавинками, котрі можна було побачити, відчинивши двері біло-салатового будинку. От ми й почнемо з особливостей цього будинку, не лише для того, щоб читач міг зрозуміти цю трагічну розповідь, але й уявив, що було видно крізь прочищені двері.

Цілий будинок побудований у вигляді перевернутої літери «Т» з дуже довгою перекладиною й дуже короткою ніжкою. Перекладиною був фасад будинку, котрий стояв уздовж дороги, з вхідними дверима посередині; будинок був двоповерховий, і там були майже всі важливі кімнати. Позаду будинку, на рівні вхідних дверей, містилася одноповерхова будова, ніжка цієї літери «Т», дві подовгасті кімнати, одна за одною. У першій, котра називалася кабінетом, знаменитий містер Квінтон писав свої орієнтальні поеми й романи. У віддаленій кімнаті розташована оранжерея, переповнена тропічними цвітіннями унікальної та зловісної краси; і в такі сонячні пополудні, як оце, вона була освітлена прекрасним сонячним промінням. Коли великі двері були відчинені, то у перехожого дослівно перехоплювало подих, коли він бачив багаті апартаменти, котрі справді були схожі на сцену з чарівної казки: пурпурові хмари й золоті сонця, і багряні зірки були яскраві, і ще прозорі, і ніби віддалені.

Поет Леонард Квінтон особисто й надзвичайно дбайливо аранжував усі ці ефекти — навряд чи колись він настільки досконало виразив себе в своїх поемах. Тому що був чоловіком, корий впивається кольором і купається в ньому, котрий потурає своєму замилюванню кольором, забуваючи про форму, навіть досконалу. А це тому, що його геній цілком занурився в східне мистецтво й образність; ці дивовижні килими або сліпучі вишивки всіх можливих кольорів ніби втягували його в щасливий хаос, де немає повчань і умовностей. У нього вистачило уяви й винахідливості, щоби з допомогою бунту сильних і навіть жорстоких кольорів зобразити епо-

пеї й любовні поеми, чого не можна сказати про цілість його творчих успіхів. З допомогою кольорів він передавав розповіді про тропічні небеса, котрі палахкотіли золотом або кривавою міддю, про східних героїв, котрі в багатоярусних тюрбанах їздять верхи на пурпурових або благородно-зелених слонах, про велетенські коштовності, що їх не могли перевезти сотні негрів і котрі палали стародавнім і різнобарвним полум'ям.

Коротше кажучи (якщо дивитися на справу з погляду здорового глузду), він оспівував східні небеса, котрі страшніші, ніж найбільше західне пекло, східних монархів, котрі видалися б нам маніяками, і східні коштовності, котрих ювелір з Бонд-стріт (якби до його магазину дійшла сотня вимучених негрів), можливо, не оцінив би як справжні. При всій своїй хворобливості Квінтон був генієм, хоча його хворобливість більше зауважувалася в житті, ніж у його роботах. Він мав слабку й уїдливу вдачу, і його здоров'я страждало від орієнтальних експериментів з опіумом. Його дружині, красивій, роботящій і, як це буває, перевтомленій, не надто подобалося це захоплення опіумом, та ще більше її не влаштовувала присутність у домі індуського відлюдника в біло-жовтому одязі, котрого її чоловік наполегливо не відпускав упродовж місяців, вбачаючи в ньому Віргілія, що провадить його душу прірвами й висотами Сходу.

Ось із цього поетичного родинного осідку і вийшли отець Бравн та його приятель, і, судячи з виразу їхніх облич, вони вийшли звідти з полегшенням. Фламбо знав Квінтонна ще із студентських часів у Парижі, і у вихідні вони відновили давнє знайомство. Та навіть тепер, коли Фламбо був більш відповідальний і досвідчений, ніж у часи бурхливої юности, він не надто добре ладнав з поетом. Задуха від опіуму й написання коротких еротичних віршів на пергаменті не було тим шляхом, котрим, на його думку, джентльмени потрапляють до пекла. Коли двоє чоловіків затримались трохи на порозі перш ніж піти в сад, голосно відчинилася хвіртка й на подвір'я жваво увійшов молодий чоловік у капелюсі, що з'їхав йому на потилицю. Він виглядав на доволі безпутнього молодика у

червоній краватці, котра настільки зсунулася набакир, ніби він спав, не роздягаючись, і щойно отримав прочухана.

— Я хочу побачити старого Квінтон, — задихаючись, кричав він, — я мушу його побачити. Він у себе?

— Гадаю, містер Квінтон у себе, — сказав отець Бравн, прочищаючи свою люльку, — та я не знаю, чи ви зможете з ним побачитись. У нього зараз лікар.

Молодий чоловік, котрий не виглядав цілком тверезо, похитуючись, попрямував до холу, та саме в цей момент лікар вийшов з кабінету містера Квіна, зачинив двері й почав одягати свої рукавички.

— Ви до містера Квінтон? — холодно запитав лікар молодика. — Боюся, вам не вдасться з ним побачитися. Я щойно дав йому снодійне.

— Ні, ви зрозумійте, друже, — сказав молодик у червоній краватці, намагаючись схопити лікаря за лацкани, — ви зрозумійте, я просто у безвиході. Я скажу. Я...

— Містере Аткінсон, заспокойтеся, — сказав лікар, підштовхуючи гостя до виходу. — Я зміню своє рішення лише тоді, коли ви зможете змінити дію ліків, — і, одягнувши свій капелюх, він вийшов у сонячний сад.

Отець Бравн і Фламбо рушили за ним. Лікар був добродушним невисоким чоловіком з широкою шиєю і малими вусиками. Його зовнішність була доволі ординарною, але він справляв враження міцної людини.

Молодик у капелюсі, котрий умів лише хапатися за чиїсь лацкани, стояв біля дверей, як побитий пес, і мовчки вдивлявся, як ці троє прямують садом.

— Я щойно сказав неправду, та це на краще, — сміючись, зізнався лікар. — Насправді бідний Квінтон не спатиме ще близько півгодини. Та я не дозволю його турбувати цьому пройдисвітові, котрий завжди хоче позичити гроші, але ніколи не повертає борги. Брудний малий пройдисвіт, хоча й брат міссіс Квінтон, а вона — чудова жінка.

— Так, — сказав отець Бравн. — Вона — хороша жінка.

— Отож я пропоную перейти садом, поки ця істота не забереється звідси, — продовжував лікар, — а потім я піду до містера Квінтон і дам йому ліки. Аткінсон не зможе зайти всередину, тому що я зачинив двері.

— Докторе Херріс, у такому випадку, — сказав Фламбо, — ми можемо прогулятися довкола й потім піти до оранжереї. Щоправда, із саду ми не зможемо увійти, та на неї варто подивитися бодай ззовні.

— А я піду зиркну на мого пацієнта, — засміявся Херріс, — він полюбляє полежати на отаманці он там, у глибині оранжереї, серед усіх цих криваво-червоних квітів; мені аж моторошно робиться від одного їх вигляду. А що це ви робите?

Отець Бравн зупинився на хвилинку й підняв щось з високої трави, котра майже повністю закривала його незвичну знахідку. Це був зігнений орієнтальний ніж, оздоблений доорогоцінними кольоровими каменями й металом.

— Що це таке? — запитав отець Бравн з нотками несхвалення в голосі.

— Це, напевно, належить Квінтону, — безтурботно сказав доктор Харріс, — у нього в домі є найрізноманітніші китайські дрібнички. Або, можливо, це належить цьому тихенькому індусові, котрого він тримає, ніби на прив'язі.

— Якому індусові? — запитав отець Бравн, не відриваючи погляду від знахідки у своїй руці.

— Та так, якийсь індійський чародій, — безтурботно відповів лікар, — напевно, шахрай.

— Ви не вірите в магію? — запитав отець Бравн, не піднімаючи погляду.

— Ще чого? Вірити в магію?! — відповів лікар.

— Він дуже гарний, — повільно промовив священник, ніби мріючи, — кольори просто дивовижні. А от форма неправильна.

— Неправильна для чого? — поцікавився Фламбо.

— А для нічого. Це абстрактно неправильна форма. От що ви відчуваєте, коли дивитесь на твори східного мистецтва? Кольори там просто п'янять любов'ю, а от форми й контури посередні та погані, причому навмисно посередні й погані. Я бачив сатанинські речі в узорі одного турецького килима.

— Mon Dieu!* — сміючись, вигукнув Фламбо.

* О мій Боже! (фр.)

— Я не знаю символів і писань цієї мови, та знаю, що вони належать до диявольського світу, — все тихіше й тихіше продовжував священик. — Мені зрозуміла мета цих неправильних ліній, вони подібні на змію, котра вигинається, щоб утекти.

— І що диявол хоче нам цим сказати? — запитав лікар, вже не стримуючи голосного сміху.

Йому спокійно відповів Фламбо:

— Над отцем Бравном інколи збираються містичні хмари, та я повинен вас попередити, що це трапляється лише тоді, коли якесь зло справді близько.

— Отакої! — вигукнув науковець.

— От погляньте, — вигукнув отець Бравн, тримаючи кривий ніж у випрямленій руці, ніби блискучу змію. — Хіба ви не бачите, наскільки недобрі ці лінії? Ви не помічаєте, що в ньому немає ані простоти, ані сердечности? В ньому немає влучности списа, ані вигину коси, він навіть не схожий на зброю. Єдине, що він нагадує, то це зняряддя тортур.

— Гаразд, якщо він вам не подобається, — сказав веселий Херріс, — то краще повернути його власникові. Щось ми ніяк не можемо дійти до цієї проклятої оранжереї. Форма будинку, до речі, тут теж не найвдаліша.

— Ви не розумієте, — священик похитав головою, — форма будинку дивна й навіть трохи смішна. Та в ній немає нічого зловісного.

Розмовляючи, вони врешті підійшли до оранжереї. В її вигнутій кривизні не було ані дверей, ані вікна, щоб якось потрапити всередину. Однак скло було чисте, сонце світило яскраво, хоча й починало сідати, і вони могли побачити не лише барвисті цвітіння всередині, а й кволу фігуру поета в коричневій оксамитовій маринарці. Він лежав на дивані, напевно, задрімав над книжкою. Це був блідий невисокий чоловік з розтріпаним каштановим волоссям, а борідка виглядала, як парадокс, тому що з нею він видавався менш мужнім. Ці штрихи були добре відомі всім трьом. Та навіть якби це було не так, вони зараз навряд чи взагалі би глянули на Квінтон. Їхні очі прикипіли до іншого.

Якраз на їхньому шляху, безпосередньо поза заокругленою скляною забудовою, стояв високий чоловік, зодягнений у бездоганно-білий одяг, котрий спадав йому до стіп; і його лисий череп, і шия в промінні сонця відсвічували, ніби бронза. Він пильно дивився на сплячого крізь скло і виглядав не порушно, як гора.

— Хто це? — прошепотів схвильовано отець Бравн.

— О, це лише хвалько-індус, — пробуркотів Херріс. — Я от тільки не знаю, якого біса він тут вештається.

— Це виглядає, як гіпноз, — сказав Фламбо, покусуючи свої чорні вуса.

— І чому це необізнані в медицині завжди полюбляють якісь нісенітниці про гіпноз?! — вигукнув лікар. — Це більше скидається на крадіжку.

— От про це й побалакаємо, — сказав Фламбо, котрий завжди був діяльним. Одним довгим стрибком він подолав відстань до того місця, де стояв індус. Ніби вклоняючись з висоти свого зросту до індуса, Фламбо звернувся до нього спокійно, але трохи зухвало:

— Доброго вечора, сер! Що вам потрібно?

Повільно, ніби корабель, котрий прямує в гавань, повернулося велике жовте обличчя й завмерло над плечем у білому. Присутніх приголомшило те, що його жовті повіки були опущені, так ніби він спав.

— Дякую, — сказало обличчя досконалою англійською. — Мені нічого не потрібно.

Потім, ледь розімкнувши повіки, ніби для того, щоб показати переливчастість очних яблук, воно повторило:

— Мені нічого не потрібно, — і, широко розплющивши очі, повторило знову, — мені нічого не потрібно, — і з тихим шелестінням попрямувало в сад, де швидко темніло.

— Християнин скромніший, — пробурмотів священник, — йому бодай щось потрібно.

— Що ж він робив? — запитав Фламбо, насупивши брови й понизивши голос.

— Поговоримо пізніше, — сказав отець Бравн.

Сонце все ще світило, та це вже було червоне вечірне проміння, і гілки дерев та кущів у саду ставали все темніши-

ми. Чоловіки обійшли оранжерею довкола й мовчки рушили до вхідних дверей. У віддаленому кутку між кабінетом і основною будівлею почувся якийсь шурхіт, схожий на рухи переляканого птаха, й відразу після цього всі побачили факіра в білому, який вислизнув з тіні й попрямував до вхідних дверей. Однак, на їхнє здивування, він там не був сам. Вони здригнулися, але зітхнули з полегшенням, коли побачили міссіс Квінтон. У неї було пишне золоте волосся і широке й бліде обличчя, котре вона повернула до них у сутінках. Глянула дещо строго, але загалом виглядала цілком привітно.

— Добрий вечір, докторе Херріс, — сказала вона.

— Добрий вечір, міссіс Квінтон, — доволі сердечно відповів лікар. — Я якраз іду до вашого чоловіка, щоб дати йому снодійне.

— Так. Думаю, якраз пора, — і вона посміхнулася до всіх і стрімко пішла в будинок.

— Ця жінка надто втомлена, — сказав отець Бравн, — вона належить до того типу жінок, котрі років двадцять виконують усі свої обов'язки, а на двадцять першому можуть зробити щось жахливе.

Невисокий лікар уперше за весь час глянув на священика із зацікавленням:

— Ви коли-небудь вивчали медицину? — запитав він.

— Коли лікуєте тіло, то мусите знати щось і про душу, — відповів священик, — так само, коли хочете лікувати душу, то треба знати дещо про тіло.

— Так, — сказав лікар, — гадаю, мені вже час іти й дати Квінтоніві ліки.

Вони обійшли вигнуту частину фасаду й попрямували до входу. Коли входили, то втретє побачили чоловіка в білому одязі. Він ішов просто до вхідних дверей, і це виглядало так, ніби він щойно вийшов з кабінету навпроти них. Та це було неможливо, тому що двері в кабінет були замкнені.

Однак отець Бравн і Фламбо залишили при собі ці дивні протиріччя, а доктор Херріс не належав до людей, котрі витрачають розумові здібності на неможливе. Він пропустив уперед всюдишущого азіяца й попрямував у хол. Тут він зна-

йшов Аткінсона, про котрого всі забули. Молодик усе ще не залишав будинку, він щось бурмотів і тицькав у речі свій вузлуватий бамбуковий ціпок. На обличчі лікаря з'явилася тінь відрази й рішучості, і він зашепотів до своїх супутників:

— Я мушу негайно замкнути двері, інакше цей щур туди пролізе. Повернусь за кілька хвилин.

Лікар швидко відчинив двері й знову замкнув їх перед носом Аткінсона, відбивши невдалий напад молодика. Той нетерпляче всівся в крісло. Фламбо роздивлявся перську мініятюру на стіні. Отець Бравн здивовано й трохи притуплено дивився на двері. Вони відчинилися дослівно через чотири хвилини. На цей раз Аткінсон був спритніший. Він стрибнув уперед, схопився за відчинені двері й заверещав:

— Квінтон, це я! Я хочу...

З іншого кінця кабінету почувся виразний голос Квінтонна, котрий або позіхав, або намагався перемогти сміх.

— Ой, та я знаю, що ви хочете. Беріть і залиште мене в спокої. Я пишу пісню про павичів.

Перш ніж двері зачинилися, півсоверена перелетіли крізь отвір і Аткінсон, шарпнувшись уперед, зловив монету з дивовижною спритністю.

— Це врешті полагоджено, — сказав лікар, знервовано замикаючи двері, і попрямував у сад.

— Бідний Леонард матиме хоч трохи спокою, — звернувся він до отця Бравна. — Я зачинив його, нехай відпочине годину-дві.

— А голос у нього доволі бадьорий, — відізався священик.

Потім обвів очима сад і побачив розслаблений силует Аткінсона, котрий стояв і підкидав у кишені отриману монету. В пурпурових сутінках було видно постать індуса, що сидів на траві: його спина була випрямлена, він дивився на захід сонця. Раптом священик запитав:

— А де міссіс Квінтон?!

— Вона пішла до своєї кімнати, — відповів лікар. — Он її тінь на шторі.

Отець Бравн подивився вгору, на темний силует в освітленому вікні, і спохмурнів.

— Так, це її тінь, — сказав він і пройшов ярд, може, й два, а потім сів на лавку.

Фламбо присів поруч. А лікар, один із тих енергійних людей, котрі весь час на ногах, покурюючи, попрямував у сутінки. Двоє друзів залишилися самі.

— Отче, — запитав Фламбо французькою, — що з вами діється?

Деякий час отець Бравн сидів непорушно, потім врешті відізвася:

— Забобони суперечать релігії, та в цьому повітрі щось є. Може, це через цього індуса, принаймні частково.

Він замовк і почав роздивлятися індуса, котрий, здавалося, був занурений у молитовний стан. На перший погляд його тіло виглядало нерухомим, та коли отець Бравн придивився до нього, то побачив, що насправді цей чоловік повільно похитувався. Його рухи нагадували коливання темних верхівок дерев під впливом вітру, котрий ніби скрадається садовими доріжками.

Темінь швидко згущувалася, так як це буває перед бурею, та Фламбо і отець Бравн усе ще бачили всі чотири силуети. Аткінсон вештався від дерева до дерева з байдужим виразом обличчя; у вікні було видно тінь міссіс Квінтон; лікар прогулювався довкола оранжереї, вони бачили вогник його сигари; факір стояв так само твердо, ніби дерево, котре міцно вросло в землю й лише погойдує гіллям. У повітрі пахло грозою.

— Коли індус розмовляв з вами, — упівголоса сказав отець Бравн, — я відчув ніби якийсь прозоріння, я чітко побачив його і увесь його всесвіт. Він лише тричі повторив одне і те ж. Коли він уперше промовив: «Мені нічого не потрібно», то мав на увазі, що його не вдасться збагнути, так само, як не можна збагнути Азію. Коли він повторив: «Мені нічого не потрібно», я зрозумів, що він самодостатній, як космос: він не визнає Бога, нічого загально визнаного, навіть гріха. А коли він утретє повторив: «Мені нічого не потрібно», то сказав це, блиснувши очима. І я збагнув, що він дослівно розуміє те, що говорить: оте «ніщо» і є його прагненням і до-

мівкою, він прагне «нічого» так само, як п'яничка хоче вина; і це заперечення, це бажання знищити все і всіх...

Упали перші краплі дощу, Фламбо здригнувся й озирнувся довкола, так ніби вони його вжалили. В цей момент вони побачили, як від оранжереї до них біжить лікар, щось вигукуючи.

Він пролетів повз них, наче куля, потім підбіг до Аткінсона, котрий ніяк не міг заспокоїтися й тримався поблизу входу в будинок, конвульсійно схопив його за комір і закричав:

— Це брудна гра! Що ви з ним зробили?!

Священик різко випростався, і його голос задзвенів, ніби наказ військового:

— Досить! Нас тут достатньо, щоб затримати будь-кого. В чому справа, лікарю?

— З Квінтоном щось негаразд, — відповів лікар, блідий, як смерть. — Я заглянув крізь вікно й побачив, що він лежить у якійсь дивній позі, зовсім не в тій, в якій я його залишив.

— Ходімо до нього, — коротко сказав отець Бравн. — І залиште Аткінсона в спокої. Він постійно на очах, відколи ми чули голос Квінтонна.

— Я можу залишитися і наглянути за ним, — поспішно сказав Фламбо. — А ви йдіть і подивіться, що там трапилося.

Лікар і священик швидко пішли до дверей кабінету, відчинили їх і ввійшли усередину. В темноті вони зачепили великий стіл з червоного дерева, котрий стояв посередині кімнати, — зазвичай поет працював за ним. У кімнаті горіло лише слабке світло, залишене для хворого. Посередині столу, на видноті, лежав аркуш паперу. Лікар схопив його, прочитав і подав священику, а потім зі словами: «Боже милостивий! Подивіться на це!» побіг в оранжерею. Там жажливі тропічні квіти тримали в собі багряну пам'ять про захід сонця.

Отець Бравн тричі перечитав записку, перш ніж відклав цей аркуш паперу. Там було написано: «Я сам себе вбиваю, та все ж мене вбили!». Це було написано рукою Леонарда Квінтонна, нерозбірливо й неповторно. Потім отець Бравн, все ще тримаючи записку в руці, рушив у оранжерею. На зустріч йому йшов медик, на його обличчі була безнадія:

— Він зробив це, — сказав Херріс.

Разом вони пішли поміж неприродно красивих кактусів і азалій та знайшли Леонарда Квінтонна, поета й романтика. Його голова звисала з отаманки, а мідні кучері лежали на землі. У лівому боці стирчав той самий дивний ніж, котрий вони знайшли вранці в саду, а слабка рука все ще стискала руків'я.

Проза розпочалася так раптово, ніби ніч у Колріджа*. Сад і скляний дах відразу потемніли від дощу. Отець Бравн розглядав записку уважніше, ніж знайдене тіло. Він підніс її близько до очей і намагався прочитати в цих сутінках. Потім став навпроти світла, але через блискавку аркуш взагалі видавався чорним.

З громом повернулася темінь. Коли все стихло, отець Бравн промовив із темноти:

— Лікарю, цей аркуш якоїсь неправильної форми.

— Що ви маєте на увазі? — похмуро запитав лікар.

— Це не квадрат, — відповів Бравн. — Один із його кутів зрізаний. Навіщо це?

— А мені звідки знати? — пробуркотів лікар. — Можемо підняти бідаку, як ви думаєте? Він помер.

— Ні, — відповів священик, все ще досліджуючи записку, — ми повинні залишити його так, як він лежить, і викликати поліцію.

Коли вони поверталися до кабінету, Бравн зупинився біля столу й узяв малі ножиці.

— Ось чим він це зробив, — з полегшенням промовив отець Бравн, — тільки навіщо? — і він насупив брови.

— Та не морочте собі голову тим папірцем, — наполегливо сказав лікар. — Це була його примха. У нього їх були сотні. Він обрізав і решту аркушів, так само, як і цей, — і показав на стос чистого паперу, котрий лежав на іншому, малому столику. Отець Бравн підійшов туди і взяв один аркуш. У нього була така ж неправильна форма.

— Такий самий, — промовив він. — А ось і відрізані кутики.

І священик почав їх перераховувати, що обурило його співрозмовника.

* Колрідж Семюел Тейлор (1772-1834) — англійський поет, критик і філософ (прим. перекл).

— Все правильно, — сказав священник з посмішкою апологета. — Двадцять три аркуші і двадцять два кутики. А ви, я бачу, поспішаєте приєднатися до інших.

— Хто повідомить його дружину? — запитав Херріс. — Думаю, краще ви їй скажіть, а я викличу поліцію.

— Як скажете, — байдуже відповів отець Бравн і вийшов.

Там на нього чекала інша драма, котра була більше подібна на гротеск. Його високий друг Фламбо стояв у бойовій позі, котру добряче призабув, а під ним на землі, розтягнувшись, лежав нещасний Аткинсон, розмахуючи в повітрі ногами; його капелюх і тростина для прогулянок відлетіли в протилежному напрямку і лежали на доріжці. Аткинсон не витримав вітцівської опіки Фламбо й намагався збити його з ніг, а це не було надто розумно — починати таку гру з королем злодіїв, навіть після того, як монарх зрікся свого трону.

Фламбо приготувався стрибнути на свого супротивника, та в цей момент відчув на плечі руку священника.

— Мій друже, допоможіть підвестися Аткинсону, — сказав він. — Попросіть навзаєм пробачення й скажіть: «Добраніч». Ми не повинні затримувати його ані на хвилину.

Аткинсон зібрав порозкидані речі й попрямував до воріт. А отець Бравн запитав уже цілком серйозно:

— А де індус?

Усі троє (лікар тим часом приєднався до них) мимовільно повернулися в бік тьмяного зеленого насипу серед пурпурових дерев, що погойдувалися в сутінках. Саме там вони недавно бачили темнолицього й усміхненого молільника, котрий похитувався в такт вітру. Та його там не було.

— Він його знищив! — оскаженіло закричав лікар. — Ну от, тепер усе ясно, цей темношкірий його вбив.

— А я думав, ви не вірите в магію, — тихо промовив отець Бравн.

— Звичайно, що ні, — сказав лікар, обертаючи очима. — Я лише знаю, що ненавиджу того жовтого диявола і вважаю його фальшивим чаклуном. Якщо ж він і справді чарівник, то я ненавиджу його ще більше!

— Він утік — і що тепер? — відізався Фламбо. — Ми не можемо довести його провини ані щось удіяти проти нього.

Або навіть піти до констебля з розповіддю про самовбивство під впливом чарів або навіювання.

Тим часом священик пішов у будинок, щоб сповістити новину дружині померлого. Коли він повернувся, то виглядав трохи блідий і засмучений, та навіть коли все з'ясувалося, ніхто не довідався, про що вони розмовляли.

Фламбо, котрий упівголоса спілкувався з лікарем, здивувався, побачивши, що його приятель повернувся так швидко. Та отець Бравн навіть не звернув на нього уваги, лише підійшов до лікаря і відвів його вбік.

— Ви викликали поліцію? — запитав він.

— Так, — відповів Херріс, — вони прийдуть через десять хвилин.

— Ви не могли б зробити мені послугу? — спокійно сказав священик. — Я колекціоную такі ось дивні історії, в котрих завжди є якийсь елемент, про котрий не напишеш у поліцейському рапорті, як ось цей індус, наприклад. Я хочу вас попросити написати своєрідний рапорт, для мене особисто. Ви — розумний чоловік, — продовжував отець, серйозно й уважно дивлячись на лікаря. — Мені видається, що ви знаєте деякі подробиці цієї справи, про котрі, на вашу думку, не варто згадувати. Моя професія настільки ж конфіденційна, як і ваша, і все, що напишете, залишиться лише між нами. Напишіть усе, що знаєте.

Лікар, котрий слухав це, нахиливши голову вбік, пильно подивився на священика і сказав:

— Гарзд, — і пішов у кабінет, зачинивши за собою двері.

— Фламбо, — покликав отець Бравн, — на веранді є довга лавка, там сухо й можна покурити. Ви — єдиний мій друг на цьому світі, і я хочу поговорити з вами. Точніше, помовчати з вами.

На веранді вони зручно влаштувалися, і отець Бравн, всупереч своїй звичці, взяв запропоновану сигару. Він мовчки закурив. Дощ тарабанив по даху веранди.

— Мій друже, — врешті сказав він, — це дуже дивний випадок. Дуже дивний випадок.

— Я теж так подумав, — відповів Фламбо й мимовільно здригнувся.

— Ви називаєте цей випадок «дивним», і я його так називаю, та ми маємо на увазі зовсім інше, — заперечив священик. — Сучасний здоровий глузд змішав два зовсім різні поняття: коли ми говоримо «тайна», то маємо на увазі все дивовижне й водночас щось ускладнене. Та це половина пояснення про чудо. Воно бентежне, але водночас просте. Воно тому й просте, це сила, послана нам Богом (або дияволом) замість неупорядкованих шляхів природи або людських бажань. От зараз ви вважаєте, що ця справа — дивовижна, і тому готові назвати її чудесною. А все тому, що прийшов індуський чарівник і накликав зло. Зрозумійте, я не стверджую, що тут не було чогось духовного або диявольського. Лише рай і пекло знають причини, через які люди здійснюють дивні гріхи. На цей момент я знаю лише ось що: якщо це була чиста магія, як ви стверджуєте, тоді все це дивовижно, але це не чудо, тому що складність суперечить його природі. Чудо має бути таємничим, та його суть проста. А в цій справі все ой як непросто.

Гроза, що вже майже стихла, відновилася з новою силою, й слабке відлуння грому злилося із шумом дощу. Отець Бравн зачекав, поки із сигари впав попіл, і продовжував:

— У цьому випадку все закручене, потворне й аж ніяк не схоже на прямі удари неба чи пекла. Так, як хтось може впізнати слимака в покручених слідах, так я бачу тут заплутаний слід людини.

Велетенське око неба на мить кліпнуло білим світлом, потім знову затьмарилося, і священик продовжував:

— У всіх цих заплутаних обставинах найжахливішим є цей обрізаний аркуш паперу. Він навіть жахливіший від того кинджала, котрим убили нещасного Квінтонна.

— Ви маєте на увазі записку, котру він написав перед самобивством? — уточнив Фламбо.

— Я маю на увазі аркуш паперу, де було написано: «Я сам себе вбиваю», — відповів отець Бравн. — Мій друже, форма цього аркуша має зловісну форму — настільки зловісну, що я не бачив гіршої в цьому злому світі.

— Там просто немає кутика, — здивувався Фламбо, — і, наскільки я розумію, Квінтон саме так обрізав свій папір.

— Ну, тоді він робив це доволі дивно й паскудно, як на мій смак і вподобання. От погляньте, Фламбо, цей Квінтон — нехай Господь прийме його душу! — можливо, й був зіпсованим чоловіком, та він був справжнім митцем і майстерно володів і олівцем, і ручкою. Навіть у його почеркові, котрий так важко прочитати, відчутні сміливість і краса. Я не зможу довести того, що кажу, я взагалі не вмю щось доводити. Та запевняю вас, що йому навіть би в голову не прийшло так обкраяти аркуш паперу. Якби він захотів його обрізати або підірвати, або закріпити, або ще щось, то він зробив би зовсім інший рух ножицями. Ви пам'ятаєте цю форму? Це жахлива форма. Це ворожа форма. О, от так, о! Як, ви не пам'ятаєте?!

І він махнув у темноті запаленою сигарою перед Фламбо, показуючи рукою вогняний ерогліф, подібний на ті нерозбірливі слова, про котрі він щойно розповідав другові.

— Але, — наважився відізватися Фламбо, коли священник знову затягнувся димом, сперся на спинку лавки і втупився в дах, — припустимо, що хтось інший обрізав ці кутики. Але навіщо комусь обрізати цей папір, якщо Квінтон здійснив самогубство?

Отець Бравн продовжував дивитися на дах, відкинувшись на спинку лавки. Врешті вийняв з рота сигару й сказав:

— Квінтон ніколи не здійснював самогубства.

Фламбо витріщився на нього й закричав:

— А чому він у ньому зізнався?

Священник знову нахилився вперед, сперся ліктями на коліна, подивився на землю й сказав тихо, але виразно:

— Він ніколи не зізнавався в самогубстві.

Сигара Фламбо випала йому з руки:

— Ви думаєте, що записка — це підробка?

— Ні, — сказав отець Бравн, — Це почерк Квінтона.

— От бачите, почерк Квінтона. «Я сам себе вбиваю», — пише людина на аркуші паперу.

— Котрий погано обрізаний, — спокійно додав священник.

— Та будь проклята та ваша неправильна форма! — закричав Фламбо. — Яке це має значення?!

— Там було двадцять три аркуші паперу, — отець навіть не поворухнувся, — і лише двадцять два відрізаних кутики. Таким чином, одного кутика не вистачає, отого, із записки. Це вас не наводить на роздуми?

Обличчя Фламбо просвітліло, і він сказав:

— Може, Квінтон написав там щось інше, на кшталт «Вони казатимуть, що я сам себе вбиваю» або «Не вірте в те, що...».

— От, уже тепліше, як кажуть діти, — відповів його друг, — та кутик був маленький, на ньому й слова не вдасться написати, а не те що п'ять. А вам не спадає на думку щось трохи більше, ніж кома, і що для людини з пеклом у серці могло б стати доказом провини?

— Та ні, не знаю, — після деяких роздумів відповів Фламбо.

— А що ви скажете про лапки? — запитав священник, і викинув свою сигару в темінь, ніби падаючу зірку.

Відповідь застрягла в устах Фламбо, а отець Бравн продовжував, ніби втовкмачуючи основні правди віри:

— Леонард Квінтон був романтиком, і він писав роман про чаклунство й гіпнотизм Сходу. Він...

У цей момент двері різко відчинилися й зайшов лікар у капелюсі. Він подав священнику в руки довгий конверт.

— Ось документ, про котрий ви просили, — сказав він. — А мені пора. Добраніч.

— Добраніч, — відповів отець Бравн, коли лікар жваво попрямував до воріт. Він залишив двері відчиненими, і сніп світла впав на них. Отець Бравн відкрив конверт і прочитав ось що:

«Дорогий отче Бравн! Vicisti Galilee*! Інакше кажучи, нехай будуть прокляті ваші очі, котрі все помічають. Невже це можливо, що щось таки ховається у вашому базіканні?»

Я з дитячих літ вірив у Природу, у всі природні функції та інстинкти, незалежно від того, чи хтось називає це моральним чи ні. Задовго до того, як я став лікарем, ще коли був школярем, у мене були миші й павуки і я вірив у те, що бути доброю твариною — це найкраща доля у світі. Але те-

* Ти переміг, Галилеянинне!

пер я пережив потрясіння. Я завжди вірив у Природу, але, здається, Природа може зрадити людину. Невже щось таки є у ваших нісенітницях? Я справді захворів.

Я покохав дружину Квінтонна. Що у цьому поганого? Природа показувала мені, що любов рухає світом. Я також щиро вважав, що їй буде краще зі мною, охайною твариною, аніж з Квінтоном, хворим і божевільним. У чому я помилився? Я лише співставив факти як науковець. Вона була би щасливіша.

Я, згідно з моїм світоглядом, без упереджень міг убити Квінтонна. І так було б краще для всіх, навіть для нього самого. Та, як здорова тварина, я зовсім не хотів, щоб убили мене. Тому я вирішив, що ніколи не зроблю цього, поки не трапиться така нагода, коли мене ніхто не покарає. Сьогодні вранці така нагода трапилася.

Сьогодні я тричі заходив до Квінтонна в кабінет. Вперше, коли я зайшов, він постійно говорив мені про своє нове оповідання, котре буде називатися «Лікування святого». Це оповідання про те, як якийсь індуський відлюдник убиває англійського полковника з допомогою навіювання. Він показав мені останній аркуш рукопису й навіть прочитав останній абзац. Там було щось на кшталт: «Завойовник Пенджаба перетворився у величезний жовтий скелет. Спершись на свій лікоть і задихаючись, він прошепотів на вухо свого небожа: «Я сам себе вбиваю, та все ж мене вбили!» Останньою фразою починалася чиста сторінка. Така нагода трапляється раз у ніколи. Я вийшов з кабінету й пішов пройтися садом, сп'янілий від цієї жахливої нагоди.

Ми прогулювалися довкола дому, і дві інші обставини зіграли на мою користь. Ви запідозрили індуса і ще знайшли той дивний ніж, котрий він, вірогідно, міг застосувати. Я непомітно сховав його в кишеню й пішов у кабінет до Квінтонна, дав йому сподійне й зачинив двері. Він не хотів розмовляти з Аткинсоном, та я змусив його відповісти голосно. Мені потрібен був доказ, що Квінтон живий, коли я вдруге виходив з кабінету. Він ліг відпочити в оранжереї, а я пішов до кабінету. Я швидкий на руку, вистачило півтори хвилини, щоб зробити все, що я задумав. Я кинув рукопис Квінтонна

у вогонь, і від нього залишився лише попіл. Я побачив лапки, котрі все псували, і тому обрізав кутик аркуша. А щоб все виглядало більш правдоподібно, відрізав кутики у всіх чистих аркушів. Потім я вийшов, знаючи, що зізнання Квінтонна у самовбивстві лежить на столі, а сам Квінтон живий спить собі в оранжереї.

Останній крок був найбільш відчайдушним. Я вдав, що бачив Квінтонна мертвим в оранжереї й кинувся до його кабінету. Я затримав вас цією запискою й убив Квінтонна, поки ви розглядали його зізнання в самогубстві, — я швидкий на руку. Під впливом ліків він напівспав, і я поклав його руку на ніж і ввігнав ніж у його тіло. Ніж мав незвичну форму, і ніхто, крім спеціаліста, не міг так прорахувати удару, щоб ніж потрапив просто в серце. Дивуюся, невже ви й це помітили?

Коли я це зробив, надзвичайні справи закінчилися. Природа зрадила мене. Я відчуваю, що захворію. Я відчуваю, що вчинив зло, і мій розум відмовляє мені. Я відчуваю щось на кшталт відчайдушного задоволення, коли думаю про те, що можу розповісти це комусь; якщо одружуся й матиму дітей, то не буду нести цей тягар самотньо. Що зі мною діється?... Це безумство... а може, розкаяння й справді існує, як у поемах Байрона! Я не можу більше нічого написати.

Джеймс Ерскін Херріс».

Отець Бравн дбайливо склав листа й поклав у нагрудну кишеню, коли почувся дзвінок у двері й мокрі водонепроникні плащі кількох поліцейських заблищали на порозі.

ГРІХИ КНЯЗЯ САРАДІНА

Коли Фламбо виїжджав на відпочинок зі свого офісу в Вестмінстері, то брав малий вітрильний човен — настільки малий, що на ньому було краще йти на веслах, аніж під вітрилами. Щобільше, він любив подорожувати малими річками у графствах Східної Англії. А ці річки настільки малі, що його човен видавався казковим, немов пливучи поміж лугами й полями. У цій посудині могли зручно поміститися лише дві особи. Там була кімната лише для необхідних речей, і Фламбо вантажив туди те, що згідно зі своєю філософією вважав за необхідне. Ці речі обмежувалися чотирма сутностями: консервований лосось — на той випадок, якщо захочеться поїсти; заряджені револьвери — на той випадок, якщо заманеться битися; плящина бренді — очевидно, на той випадок, якщо він раптом зомліє; і священник — на випадок, якщо він помре. З цим легким багажем він поволі посувався вниз малими норфолкськими річками, прямуючи до побережжя та насолоджуючись краєвидами садів і лугів, будинків і сіл, котрі відбивалися у воді, наче в дзеркалі, засиджувався за риболовлею в тихих мальовничих закутках і, якщо так можна висловитися, майже обіймався з берегом.

Як істинний філософ, на час свого відпочинку Фламбо не ставив перед собою жодної мети. Але як у істинного філософа у нього був слушний привід. Він мав щось на кшталт наміру, котрий трактував настільки серйозно, щоб у разі успіху відсвяткувати вдалий відпочинок, але й достань легко, щоб невдача його не зіпсувала. Коли він був королем злодіїв і найвідомішою особою в Парижі, часто отримував неочікувані повідомлення з виразами схвалення, звинувачення або

навіть любови. Одне з них він не забув і до сьогодні. Це була звичайна візитівка в конверті з англійським штемпелем. На зворотньому боці зеленим чорнилом було написано по-французьки: «Якщо коли-небудь ви залишите свої справи й почнете респектабельне життя, відвідайте мене. Я б хотів зустрітися з Вами, тому що знайомий з усіма іншими великими людьми нашого часу. Випадок, коли ви змусили одного детектива арештувати іншого, належить до найблискучіших сцен в історії Франції». На лицевому боці візитівки було вигравіювано: «Князь Сарадін, Очеретяна Садиба, Очеретяний Острів, Норфолк».

Фламбо не надто переймався запрошенням князя, що правда, з'ясував, що князь був однією з найбільш блискучих і знаних осіб у південній Італії. Кажали, що в юності він утік із заміжною дамою зі знатного роду, та в його оточенні ця авантюра не була чимось приголомшливим, а запам'яталася завдяки одній трагічній обставині: подейкували, що ображений чоловік наклав на себе руки, кинувшись у прірву в Сицилії. Потім князь жив якийсь час у Відні, та останні роки провів у безконечних і неспокійних мандрах. Та коли Фламбо, як і князь, залишив європейську публіку й подався до Англії, то подумав, що якось варто було б відвідати цього визначного вигнанця, котрий оселився у Норфолку. Він не мав поняття, як знайде це місце — настільки воно було мале й забуте. Та сталося так, що він зробив це набагато швидше, аніж сподівався.

Якось увечері вони пришвартувалися до насипу, прихованого у високих травах між низьких дерев. Після важкого веслування сон швидко зморив їх, та, як не дивно, прокинулися на світанку. А точніше, ще до сходу сонця, коли великий лимонний місяць тільки сідав у високі трави над їхніми головами, а небо було яскраво-фіолетово-синього кольору, нічне, але яскраве. Обидвоє мимовільно згадали дитинство, чарівний і пригодницький час, коли високі бур'яни виглядають, як велетенські, і замикаються над вами, ніби густий ліс. Коли вони стояли під цим величезним місяцем, маргаритки їм справді видавалися величезними, а кульбаби — просто гігантськими. Так чи інакше це пригадало їм малюнок на шпа-

лерах у дитячій кімнаті. Внизу річка підмивала коріння кущів і квітів, і вони з острахом вдивлялися в стебла трави.

— Нічого собі! — сказав Фламбо. — Це подібне на якесь зачароване царство!

Отець Бравн сів у човні й перехрестився. Його рухи були настільки різкими, що Фламбо уважно подивився на нього й запитав, у чому справа.

— Люди, котрі писали середньовічні балади, — відповів священик, — знали про чари набагато більше, аніж ви. В зачарованих країнах трапляються не лише хороші речі.

— Е-е, дурниці! — вигукнув Фламбо. — Під таким невинним місяцем може трапитися лише хороше. Я пропоную відразу ж вирушати й подивитися, що з нами трапиться. Ми можемо померти й зігнати, перш ніж іще коли-небудь побачимо такий місяць і відчуємо такий настрій.

— Гаразд, — відізався отець Бравн. — Я ніколи не стверджував, що вхід у зачароване царство завжди неправильний. Я лише казав, що він завжди небезпечний.

Вони поволі рушили річкою, котра поволі світлішала; яскраво-фіолетовий колір неба і тьмяне золото місяця ставали все лагіднішими, поки зовсім не зблідли у велетенському космосі кольорів, котрі випереджують світанок. Коли перші слабкі червоні, золоті й сірі смуги прорізали горизонт від краю до краю, їх раптом заслонили темні обриси якогось містечка чи села, котрі з'явилися попереду. Вже світало, і всі предмети було добре видно. Коли вони підпливли ближче, то побачили дахи й мости прибережного поселення, котрі ніби висіли над водою. Будинки з довгими, низькими й похиленими дахами були схожі на велике стадо сіро-рудих корів, котрі прийшли до річки напитися. Світанок набирав сили й перетворився в денне світло, та на причалах і мостах мовчазного поселення вони не побачили жодної живої істоти. Врешті-решт помітили спокійного чоловіка в простому одязі, з обличчям настільки круглим, як і місяць, котрий щойно сховався, і промінчиками рудої бороди довкола його нижнього півкола. Чоловік стояв біля якогось стовпа й дивився на повільну течію води. Підкоряючись імпульсу, котрий не піддається аналізу, Фламбо випростався у весь ріст в роз-

гойданому човні й голосно запитав чоловіка, чи він, бува, не знає, де шукати Очеретяний острів або Очеретяну Садибу. Чоловік широко посміхнувся й просто показав рукою, що треба плисти річкою вгору, до наступного вигину. Фламбо поплив далі, не промовивши ані слова.

Човен обігнув кілька травяних вигинів і минув кілька тихих очеретяних закутків. Так, перш ніж пошуки могли видатися монотонними, вони пройшли повз якийсь дивний вигин ріки й опинилися в тихій затоці або озері, що його вигляд інстинктивно затримав їх. У центрі цієї місцини, котра з обох боків була оточена очеретом, лежав низький і довгий острівець, а на ньому стояв довгий низький будинок, або бунгало, побудований з бамбука чи якогось іншого виду тропічних тростин. Вертикальні стеблини бамбука в стіні були світло-жовті, а діагональні стеблини — темно-червоні або коричневі, інакше цей будинок виглядав би геть монотонним. Вранішній вітерець шелестів в очеретах довкола острова й посвистував у дивних ребрах будинку, ніби велетенська сопілка.

— А, на маєш! — вигукнув Фламбо, — нічого собі місцинка! Це і є Очеретяний острів. А це — Очеретяна садиба. Я вірю, що той чоловік з бородою був чарівником.

— Можливо, — неупереджено завважив отець Бравн. — Та тільки злим чарівником.

Поки він говорив, нетерплячий Фламбо вивів човен на берег поміж очерету, і вони ступили на довгий і таємничий острівець неподалік від дивного тихого будинку.

Будинок повернутий до річки і єдиної пристані глухою стіною, головний вхід з іншого боку спрямований у довгий сад. Тому гості попрямували до входу стежкою, що оточувала будинок з трьох боків, близько до низького карниза. У трьох різних вікнах на трьох різних стінах вони побачили ту саму довгу, добре освітлену кімнату, обшиту світлим деревом, з великою кількістю дзеркал, оформлену ніби для елегантного ланчу. Коли вони врешті дійшли до вхідних дверей, то побачили, що з обох боків стоять дві бірюзово-сині вази для квітів. Двері відчинив похмурий дворецький — високий, похилений, сивий і якийсь млявий. Промимрив, що князя

Сарадіна зараз немає вдома, та він от-от має приїхати, і що будинок готовий до його приїзду й приїзду його гостей. Коли ж він побачив візитівку, списану зеленим чорнилом, його пергаментне похмуре обличчя оживилося й він надзвичайно ввічливо запропонував незнайомцям залишитися.

— Їх високість ось-ось з'являться, — сказав він. — І вони будуть дуже засмучені, коли дізнаються, що розминулися з джентльменами, котрих запросили. Ми завжди маємо легкий холодний сніданок для нього і його гостей, і я впевнений, їх високість забажали б, щоб ви прийняли цю пропозицію.

Фламбо керувало зацікавлення цією мінорною пригодою, і він із вдячністю прийняв запрошення. Вони попрямували за цим чоловіком, котрий церемонно провів їх до довгої світлої кімнати. У ній не було нічого особливого, про що варто було б згадати, окрім доволі незвичайного чергування багатьох довгих і вузьких вікон з довгими дзеркалами між ними, що надавало кімнаті легкості. Це створювало ілюзію трапези під відкритим небом. У кутках висіли одна чи дві тьмяні картини, одна велика сіра фотографія, на котрій був зображений дуже молодий чоловік у військовій формі, і ескіз, виконаний червоною фарбою, на котрому були зображені два довговолосі хлопчики. Коли Фламбо запитав, чи цей військовий, бува, не князь, дворецький коротко заперечив. Він пояснив, що це молодший брат князя, капітан Стефан Сарадін. І раптово замовк, утративши будь-яке зацікавлення розмовою.

Після ланчу, на закінчення котрого подали вишукану каву та лікер, гості ознайомилися із садом, бібліотекою та домогосподинею — гарною темноволосою жінкою, величною і схожою на платонічну Мадонну. Здавалося, що вона й дворецький — це все, що залишилося від оригінального зарубіжного штату обслуги. Цю даму звали міссіс Антонія, та вона розмовляла з легким італійським акцентом, і Фламбо не сумнівався, що Антонія — це норфолкська версія більш латинського імени. Містерові Полю, дворецькому, також було притаманне дещо трохи чужоземне, та вимова і вишкіл у нього були суто англійські, так як це буває у довголітніх слуг благородних космополітів.

Місце було привабливе й унікальне, та його сповнювала якась дивна й світла печаль. Тут години тягнулися, наче дні. Довгі кімнати були залиті денним світлом, та це було якесь мертве світло. І, перемагаючи всі інші випадкові звуки, тобто розмови, дзенькіт посуду, кроки слуг, меланхолійно шуміла ріка.

— Це був недобрий поворот, і припливли ми в недобре місце, — сказав отець Бравн, дивлячись з вікна на сіро-зелену осоку й сріблясту воду. — Байдуже, інколи добра особа в поганому місці може зробити чимало добра.

Отець Бравн, хоча переважно й мовчав, та був на диво співчутливим малим чоловічком і впродовж цих кількох нескінченних годин несвідомо глибоко проник у таємниці Очеретяної Садиби. Він умів дружньо мовчати, а це ніби запрошувало до розмови, і, не промовляючи й слова, він дізнавався майже все, що хотіли розповісти його нові знайомі. Щоправда, дворецький був не надто товариський. Його поведінка видавала похмуру та майже тваринну вірність господареві, котрого, згідно з його словами, дуже негарно потрактували. Основним кривдником був брат його високости, ім'я котрого дворецький вимовляв, глузливо зморщуючи носа. Капітан Стефан, очевидно, був ледар і розтринькав сотні й тисячі свого доброзичливого брата; це через нього князь залишив модне життя й тихо жив у цій глушині. Це все, що Поль міг сказати. І він замовк.

Італійка-домогосподарка, більш схильна до спілкування, як здалося Бравну, була незадоволена. Коли говорила про свого господаря, то в її голосі відчувалися нотки в'їдливості, хоча зовні це виглядало як страх. Фламбо і його друг стояли в дзеркальній кімнаті, вивчаючи ескіз, на котрому були зображені двоє хлопчиків, коли домогосподарка швидко ввійшла, ніби поспішаючи в домашніх справах. Особливістю цієї блискучої зашкленої кімнати було те, що кожен, хто заходив до неї, відображався в чотирьох чи п'яти дзеркалах одночасно, і отець Бравн, не обертаючись, замовк на півслові. Та Фламбо, котрий нагнувся до ескіза, продовжував говорити доволі голосно:

— Це, напевно, брати Сарадіни. Обое виглядають так невинно. Важко сказати, котрий з них добрий, а котрий поганий.

Тут він зрозумів, що в кімнаті є ще хтось, відразу ж змінив тему розмови й без поспіху попрямував у сад. Отець Бравн залишився в кімнаті й не зводив очей з ескіза, а міссіс Антонія не зводила очей з отця Бравна.

У неї були великі карі очі, в яких відчувався якийсь трагізм; її оливкове обличчя спохмурніло й допитливо напружилось — так буває тоді, коли зустрінеш якогось сумнівно-незнайомця й задумуєшся, хто він і чого хоче. Чи то одяг приземкуватого священика і його переконання зворушили деякі південні спогади про сповідь, чи їй вдалося, що він знає більше, ніж показує, та вона потиху сказала отцеві, ніби своєму спільникові:

— Стосовно дечого ваш приятель має рацію. Він сказав, що важко зрозуміти, хто з братів добрий, а хто — ні. Так, це складно, це надзвичайно складно — вибрати серед них принаймні одного доброго.

— Я вас не розумію, — сказав отець Бравн і рушив до виходу.

Вона підійшла до священика, насупивши брови, і якимось дикуватим пригнулася, ніби бик, котрий опустил роги.

— Жодного з них не можна назвати добрим. — прошипіла вона. — Це погано, що капітан забрав усі ці гроші, та, на мою думку, те, що князь віддав їх, не набагато краще. Не лише в капітана гріх на душі.

Священик відвернувся, його обличчя ніби проясніло, а губи прошепотіли лише одне слово «шантаж». У цей момент жінка оглянулася, її обличчя раптово зблідло, і вона ледь не зомліла. Двері безшумно відчинилися, і, ніби привид, з'явився блідий Поль. Ніби в якомусь фокусі у дзеркалах відобразилося п'ять блідолицих дворецьких.

— Його високість щойно прибули, — промовив він.

У цю ж мить повз перше вікно, ніби по освітленій сцені, пройшов чоловік. Мить пізніше він пройшов повз друге вікно, і численні дзеркала відобразили його орлиний профіль і чеканистий крок. Він був випрямлений та енергійний,

але волосся було геть сиве, а колір обличчя нагадував колір слонової кости. Він мав короткий римський ніс із горбиком, худі і довгі щоки й підборіддя, та все це приховували вуса і величавість. Вуса були набагато темніші у порівнянні з бородою, і це робило його трохи театральним. Одягнений був також доволі молодецьки: білий циліндр, орхідея в петельці, жовтий жилет і жовті рукавиці, котрими він, до речі, розмахував, коли йшов. Коли дійшов до входних дверей, вони почули, що штивний Поль відчинив їх, а новоприбулий весело сповістив:

— Ну от, бачиш, я приїхав.

Містер Поль напружено поклонився й щось невиразно відповів, упродовж наступних кількох хвилин їхньої розмови ніхто не чув. А потім дворецький сказав:

— Все у вашому розпорядженні.

І князь Сарадін, розмахуючи рукавицями, весело увійшов до кімнати, щоб з усіма привітатися. І вони побачили ще одну дивовижну сцену — п'ять князів увійшли до кімнати через п'ять дверей.

Князь кинув свій білий циліндр і жовті перчатки на стіл і привітно простягнув руку.

— Я надзвичайно радий бачити вас тут, містере Фламбо, — сказав він. — Сподіваюся, це не буде нескромно, коли скажу, що добре вас знаю завдяки вашій репутації.

— Можна й так сказати, — сміючись, відповів Фламбо. — Я не страждаю надмірною вразливістю. А от про людей із незаплямованими чеснотами й достоїнствами подекують нечасто.

Князь уважно зиркнув на Фламбо, та зрозумів, що в його відповіді не було нічого особистого, і також засміявся. Потім запропонував усім сісти й сказав задумано:

— Приємна місцина. Та тільки, побоююсь, тут нема що робити. Хоча риболовля тут нівроку.

У священника, котрий напружено і з дитячою серйозністю вдивлявся в князя, з'явилося химерне невизначене відчуття. Він дивився на сиве, охайно закручене волосся, жовтаве обличчя, худорляву і ніби піжонську статуру. Все це не було неприродним, але вчувалася тінь гри, так як це буває в ак-

тора, котрий стоїть в освітленні рампи. Якесь невимовне зацікавлення викликало ще дещо, а саме структура обличчя. Отець Бравн ніяк не міг згадати, чи він вже колись бачив цього чоловіка. Він виглядав, як старий і добрий приятель, але перевдягнений в інший одяг. Потім священник раптом згадав про дзеркала і ствердив, що оце дивне відчуття — це лише психологічний ефект помноження людських масок.

Князь Сарадін з надзвичайною радістю й тактом розподілив свою увагу між запрошеними. Коли дізнався, що детектив намагається вести здоровий спосіб життя і хоче з користю провести свою відпустку, то провів Фламбо на човні вниз рікою й показав найращі рибні місця, потім повернувся у власному човні і вже через двадцять хвилин приєднався до отця Бравна і з такою ж увічливістю занурився у філософські зацікавлення священника. Видавалося, що він однаково знається і на риболовлі, і на книжках, щоправда, не надто повчального змісту; він послуговувався п'ятьма чи шістьма мовами, щоправда, головним чином у жаргонному варіанті. Очевидно, жив у різних містах і серед найбільш строкатих прошарків населення, тому що в його веселих розповідях були присутні гральні клуби й курці опіуму, австралійські лісові розбійники або італійські бандити. Отець Бравн знав, що знаменитий у минулому князь Сарадін провів останні роки в постійних подорожах, та навіть не здогадувався, що ці подорожі були такі веселі, а їх репутація настільки сумнівна.

Отець Бравн помітив, що при всіх чеснотах князя як людини, котра постійно обертається у вищих колах суспільства, йому був притаманний дух неспокою і навіть ненадійності. Його обличчя було благородне, та в очах помітна нестримність; у нього був малий нервовий тік, як у людини, котра зловживає алкоголем або наркотиками, зрештою, чи він хотів цього чи ні, кермування домашніми справами належало не до нього. Всім займалися двоє старших слуг, а особливо дворецький, на котрому й тримався весь дім. Містер Поль був навіть не дворецьким, а радше економом, або камергером; обідав окремо, але майже з такою ж пишністю, як і його господар; у всіх слуг він викликав почуття страху; і він, хоча й задля годиться, радився з князем, та робив це строго

й стримано, так ніби був повіреним у справах, а не слугою. У порівнянні з ним похмура домогосподарка виглядала тінню. І справді, вона зовсім принишкла і отець Бравн більше не чув її вулканічного шепотіння, котре привідкрило таємницю про те, як молодший брат шантажував старшого. Священик уже не знав, чи вірити в те, що відсутній капітан насправді знекровив майно князя. Та в князеві було щось потайне й ненадійне, і вся ця розповідь видавалася геть невірогідною.

Коли вони врешті повернулися в довгу кімнату з вікнами й дзеркалами, жовтий вечір уже ліг на воду й гнучкі верби; десь закричав птах, ніби ельф відбивав ритм на малому барабані. І знову якесь відчуття про сумну й недобру зачаровану країну заповонило розум священика, наче сіра хмара.

— Сподіваюся, Фламбо повернеться, — пробурмотів він.

— Ви вірите в долю? — раптом запитав неспокійний князь Сарадін.

— Ні, — відповів гість, — я вірю в Судний день.

Князь відвернувся від вікна й пильно подивився на священика, а сонце, котре вже заходило, залишило тінь на його обличчі.

— Що ви маєте на увазі? — запитав він.

— Я маю на увазі те, що ми стоїмо не з того боку лаштунків, — відповів отець Бравн. — Нам видається, що справи, котрі тут відбуваються, нічого не означають, та вони мають своє значення деінде. Там на справжнього кривдника чекає відплата. А тут вона часто-густо випадає на долю не того, кого потрібно.

У князя вихопився якийсь дивний звук, подібний на тваринний; а очі блищали якимось незвично на насупленому обличчі. І в цю мить у священика з'явилася нова й прониклива думка, подібна на безшумний вибух. Невже шик і неспокій, котрі так дивно поєднувалися в князеві, мали інше пояснення? Чи князь при здоровому глузді? А він все повторював: «Не того, кого потрібно, не того, кого потрібно». І це якимось не пасувало до його поведінки світського лева.

Із запізненням отець Бравн помітив ще дещо. У дзеркалі перед собою він побачив, що двері безшумно відчинилися

й увійшов містер Поль із звичним незворушно блідим обличчям.

— Змушений вам сповістити, що до берега підійшов човен, на ньому — шість чоловіків, а на кормі сидить джентльмен, — шанобливо повідомив дворецький, так ніби він був сімейним адвокатом.

— Човен? Джентльмен? — перепитав князь і встав.

У приголомшливій тиші почувся крик якогось птаха в осоці й відразу ж, перш ніж хтось устиг щось промовити, повз три вікна промайнула нова постать і нове обличчя, подібно як годину чи дві тому промайнула постать князя. Та якщо не враховувати того, що в обох був орлиний профіль, то спільного у них було мало. Замість нового білого циліндра князя Сарадіна на голові в гостя був чорний циліндр антикварної або чужоземної фірми, а під ним — юне й урочисте обличчя, ретельно поголене синювате рішуче підборіддя. Всім цим він трохи нагадував молодого Наполеона. Таке враження посилював зовнішній вигляд гостя. Він був одягнений в дивні та старовинні речі, так ніби йому ніколи й на думку не спадало змінити одяг предків. На ньому був старенький синій сюртук, червоний жилет, котрий чимось нагадував військовий, і штивні білі штани з часів ранньої вікторіанської епохи, та зараз вони виглядали дивно й недоречно.

— От чортівня! — вигукнув князь Сарадін, схопив свій білий циліндр, попрямував до вхідних дверей і відчинив їх у сад, залитий промінням вечірнього сонця.

У цей час новоприбулий гість та його приятелі вишикувалися на галявині, ніби мала армія на сцені. Шість човнярів витягнули човен на берег і стояли, тримаючи весла, ніби списи. Це були смагляві чоловіки, деякі мали сережки у вухах. Один із них вийшов уперед і став біля юнака з оливковим обличчям у червоному жилеті; в руках він тримав велику чорну коробку незнайомої форми.

— Ваше ім'я — Сарадін? — запитав юнак.

Сарадін недбало погодився.

Очі новоприбулого гостя, сумовиті й карі, як у пса, зовсім не були схожі на неспокійні й блискучі сірі очі князя. Та отця Бравна терзало дивне відчуття, що він уже десь бачив таке

саме обличчя; але він згадав про повторюваність зображення в дзеркальній кімнаті й цим намагався пояснити собі цей дивний збіг.

— Най його качка копне, той кришталевий палац! — бурмотів він. — У ньому все повторюється багато разів. Це подібне на сон.

— Якщо ви — князь Сарадін, — сказав юнак, — то я можу сказати вам, що моє ім'я — Антонеллі.

— Антонеллі, — мляво повторив князь. — Я звідкись знаю це ім'я.

— Дозвольте відрекомендуватися, — сказав молодий італієць.

Лівою рукою він увічливо зняв свій старосвітський циліндр, а правою дзвінко вдарив князя Сарадіна по обличчі, настільки сильно, що циліндр покотився вниз по сходинках, а одна із синіх ваз захиталася на своїй опорі.

Князь — ким би він не був, а боягузом — ніколи, — схопив свого супротивника за горло й ледь не перекинув на траву. Та юнак вивільнився з поспішною ввічливістю, котра зараз видавалася не надто доречною.

— Все правильно, — сказав він, задихаючись і добираючи англійські слова. — Я вас образив. І я дам вам сатисфакцію. Марко, відкрий коробку.

Чоловік, котрий стояв поруч з ним, із сережками в вухах і чорним футляром в руках, відкрив його і вийняв звідти дві італійські рапіри, з розкішними сталевими рукоятками й лезами, котрі устромив у землю. Незнайомець зі смагливим обличчям месника, котрий стояв навпроти входу, дві рапіри, що нагадували два хрести на цвинтарі, і ряд човнярів надавали цій картині дивного вигляду якогось варварського судилища. Та все це відбулося настільки раптово, що все довкола залишалось без змін. На галявині продовжував сяяти захід сонця і птах продовжував кричати, ніби віщуючи якесь мале, але жахливе призначення.

— Князь Сарадін, — сказав юнак, котрий називав себе Антонеллі, — коли я був немовлям, ви вбили мого батька й викрали мою матір. Моєму батькові пощастило більше. Ви вбили його нечесно, не так, як я маю намір убити вас. Ви

і моя горе-матір відвезли його в самотню місцину на Сицилії, скинули зі скелі й попрямували своєю дорогою. Я міг би повторити ваш учинок, якби це не було настільки мерзенно. Я шукав вас по всьому світу, а ви постійно втікали від мене. Та сьогодні врешті знайшов. Тепер не втечете, і я даю вам ту можливість, котрої ви не дали моєму батькові. Вибірайте, якою рапірою будете битися.

Князь Сарадін насупив брови, і якусь мить здавалося, що він вагався, та в його вухах усе ще дзвеніло від ляпасу, він стрибнув уперед і схопив одну з рапір. Отець Бравн також кинувся вперед і намагався запобігти цій сутичці, однак досить швидко зрозумів, що його присутність лише погіршує справу. Сарадін належав до французьких масонів і був відчайдушним атеїстом, втручання священника лише помножувало його впертість. А що стосується юнака, то зупинити його не зміг би ніхто. Цей молодий чоловік з обличчям Бонапарта й карими очима був суворіший за будь-якого пуританина — він був язичником. Він міг просто вбити, так як вбивали на світанку епохи; він був людиною кам'яного віку, а точніше — кам'яною людиною.

Залишалася одна надія — скликати всіх домочадців. І отець Бравн побіг у будинок. Там він дізнався, що всі слуги відпочивають на березі, тому що так їм наказав містер Поль. Лише похмура міссіс Антонія неспокійно проходжувалася видовженими кімнатами. І в ту мить, коли вона повернула до нього своє напружене обличчя, отець Бравн розв'язав одну із загадок дзеркального будинку. Великі карі очі Антонеллі були надзвичайно схожі на карі очі міссіс Антонії, і, ніби у візії, він зрозумів половину цієї таємничої історії.

— Там, ззовні, ваш син, — сказав він без зайвих пояснень, — або він, або князь може загинути. Де містер Поль?

— Він біля пристані, — тихо відповіла жінка. — Він... він... кличе на допомогу.

— Міссіс Антоніє, — рішуче сказав священник, — зараз не час на дурниці. Мій друг на своєму човні зійшов униз по ріці, щоб порибалити. Човен вашого сина охороняють його люди. Залишилося одне каное, навіщо воно містеру Полю?

— Санта Марія! Я не знаю! — промовила жінка і, знепритомнівши, впала на підлогу.

Отець Бравн підняв її й поклав на диван, хлопнув на неї трохи води, покликав на допомогу обслугу й кинувся вниз до пристані цього малого острівця. Та каное вже було на середині ріки, і старий Поль вів його вверх по ріці неправдоподібно-швидко як на свій вік.

— Я зможу врятувати мого господаря! — кричав він з маніякальним блиском ув очах. — Я ще його врятую!

Отцеві Бравну залишалося лише провести поглядом човен, котрий насилу піднімався уверх течією, і молитися про те, що старий зможе вчасно розбудити мале містечко.

— Дуель — це доволі погано, — пробурмотів він, відгортаючи з чола скуйовджене волосся кольору пилюки, — та в цій дуелі щось не так, якщо це взагалі дуель. Я це серцем відчуваю. Якщо це не дуель, то що?

Коли він стояв і дивлявся у воду, в котрій віддзеркалювався захід сонця, то почув з іншого боку звуки, щодо походження котрих неможливо було помилитися — це був дзенькіт рапір. Він повернув голову.

У найдальшій частині цього подовгастого острівця, на пасмі трави, котре простяглося за останнім рядом троянд, вже зійшлися дуелянти з рапірами. Над ними сяяв вечірній купол золотистого заходу сонця, і хоча вони й були досить далеко, можна було розрізнити всі деталі сутички. Вони зняли свій верхній одяг, але жовтий жилет і сиве волосся Сарадіна та червоний жилет і білі штани Антонеллі блищали, ніби яскраві кольори ляльок, що танцюють у годинниковому механізмі. Дві рапіри іскрилися на всю довжину, ніби дві діамантові голки. В цих двох фігурах, котрі видавалися такими малими й смішними, було щось жахливе. Вони виглядали, як два метелики, котрі намагаються настромити один одного на шпильку.

Отець Бравн побіг щодуху, і його малі ноги замиготіли, ніби спиці в колесі. Та коли він прибіг на місце дуелі, то побачив, що з'явився надто пізно й водночас надто рано: надто пізно, щоб зупинити бійку, котра відбувалася в тіні похму-

рих сицилійських човнярів, що сперлися на свої весла, і надто рано, щоб передбачити зловісний результат дуелі. Обидва чоловіки були чудовими фехтувальниками, князь бився з цинічною впевненістю, натомість молодий сицилієць — зі смертоносним розрахунком. Мало хто міг би похвалитися, що бачив у амфітеатрі таку дзвінку й іскристу боротьбу, як на цьому острові, котрий загубився десь у хащах очерету. Запаморочлива дуель тривала настільки довго, що в серці збентеженого священика почала оживати надія; от-от мав би з'явитися містер Поль з поліцією. Він би навіть утішився, якби Фламбо повернувся зі своєї риболовлі, тому що Фламбо був вартий чотирьох чоловіків. Та жодних ознак появи Фламбо не було, і, як не дивно, не було видно й містера Поля з поліцією. А на острові не було ні якогось порома чи дошки, на котрій можна поплисти; на цьому всіма забутому острові вони були настільки ж загублені й відрізані від решти світу, як на скелях посеред Тихого океану.

Та ось отець Браун почув, що дзенькіт рапір пришвидшився й майже в цю ж мить князь розкинув руки. Вістря рапіри завидніло у нього між лопаток. Князь похитнувся всім тілом, ніби хлопчисько, котрий хоче продемонструвати колесо. Рапіра вилетіла у нього з руки, ніби падаюча зірка, і втонула десь у воді. А він настільки сильно вдарився об землю, що при падінні зламав великий куц троянд і в повітря піднялася хмара червоних пелюсток, що нагадувала дим у якійсь язичницькій святині. Сицилієць приніс криваву жертву духові свого батька.

Священик негайно приклякнув біля тіла, та не було жодних сумнівів — князь був мертвий. Поки отець намагався робити якісь безнадійні спроби порятунку, почувлися перші голоси з найвіддаленішої частини річки й невдовзі з'явився поліцейський човен, на якому був констебль й інші важливі особи, а також схвильований містер Поль. Малий священик піднявся з колін, і на його обличчі застигла гримаса неприхованого подиву.

— Чому він не з'явився бодай трохи раніше? — пробурмотів він.

Через якихось сім хвилин острівець окупували мешканці міста та поліцейські, останні схопили переможного дуелянта, нагадуючи йому згідно зі звичаєм, що все, що він скаже, може бути використано проти нього.

— Я більше нічого не скажу, — відповів маніяк з дивним і вмиротвореним обличчям. — Я більше нічого й ніколи не скажу. Я дуже щасливий і хочу лише, щоб мене повісили.

Він замовк, і його забрали, і, як не дивно, він і справді не промовив ані слова на цьому світі, за винятком одного слова «Винен», котре сказав на суді.

Отець Бравн непорушно споглядав, як острівець заповнювали люди, як заарештували месника, як забирали тіло покійного після того, як лікар підтвердив смерть, — і все це, як у якомусь потворному сні, коли не можеш навіть поворухнутися. Він повідомив поліцейським своє ім'я та адресу, але відхилив пропозицію повернутися разом з ними до міста й залишився один в саду, дивлячись на зламаній кущ троянд і на весь цей зелений театр, де так швидко відбулася дивна трагедія. Світло поволі вмирало на фоні ріки, імла піднялася над болотяними насипами; кілька пізніх птахів поспішно перелетіли на той бік.

У підсвідомості отця Бравна (а його підсвідомість була надзвичайно жвава) загрузла невимовна впевненість у тому, що в усій цій історії залишилося щось нез'ясоване. Це відчуття переслідувало його впродовж усього дня, і його не можна було витлумачити лише фантазією про «дзеркальну місцину». Те, що він тут побачив, не було справжнім — це була гра, якийсь маскарад. Але хіба люди йдуть на шибеницю або дозволяють проколоти себе рапірою заради жарту?

Коли він сидів на сходинках пристані й роздумував про все, що трапилося, то побачив високу темну тінь вітрила, котре тихо наближалось лискучою рікою. Він зірвався на рівні ноги, почуття переповнювали його.

— Фламбо! — заволав він і, як тільки Фламбо зійшов на берег зі своїм рибальським причандаллям, кинувся потискати йому обидві руки, чим надзвичайно здивував здорованя. — Фламбо! То вас не вбили?

— Вбили? — перепитав рибалка з величезним здивуванням. — А чому мене мали вбити?

— Ох, тому що вбили майже всіх інших, — ніби навмання відповідав священник. — Князя Сарадіна вбили, Антонеллі хоче, щоб його повісили, його мати зомліла, а я взагалі вже не знаю, чи я ще на цьому світі, чи вже на іншому. Та, Богу дякувати, ви — поруч.

І він узяв спантеличеного Фламбо під руку.

Від пристані вони пішли до будинку, минули низький карниз, заглянули в одне з вікон, так як і першого разу. Їхню увагу привернуло світло в кімнаті. Стіл у подовгастій кімнаті був підготовлений до обіду, коли вбивця Сарадіна з'явився на острові, наче буря. Зараз тут спокійно обідали; з одного кінця столу сиділа похмура міссіс Антонія, з іншого — містер Поль, тајог-домо* князя. Він їв і пив найкращі смаколики, його тьмяні, блакитнуваті очі світилися якимось дивно, а виснажене обличчя було незбагненим, але не позбавленим задоволення.

Фламбо нетерпляче постукав у вікно, виламав його і, обурений, зазирнув у яскраво освітлену кімнату.

— Оце так! — закричав він. — Я, звичайно, розумію, що вам захотілося перекусити, але вкрасти обід свого господаря, поки він мертвий лежить в саду...

— Впродовж мого довгого й доволі приємного життя я вкрав багато чого, — відповів дивний містер Поль. — Цей обід — одна з небагатьох речей, котрі я не вкрав. Цей обід і цей будинок, і цей сад належать мені.

На обличчі Фламбо промайнув здогад.

— Ви хочете сказати, — почав було він, — що в заповіті князя Сарадіна...

— Князь Сарадін — це я, — промовив старий, жуючи солений мигдаль.

Отець Бравн, котрий саме роздивлявся птахів у саду, підскочив, ніби підстрелений, і вставив у вікно своє бліде обличчя, що нагадувало ріпу.

— Хто ви? — пронизливим голосом перепитав священник.

* Керуючий справами (італ).

— Поль, князь Сарадін. До ваших послуг, — ввічливо відповів Поль, піднімаючи келих з хересом. — Я живу тут доволі тихо, тому що я особа домашнього типу; зі скромності називаю себе містер Поль, на відміну від мого бідолахи-брата Стефана. Я чув, він щойно помер у саду. Звичайно, моєї провини немає в тому, що вороги переслідують його аж до цього місця. Це все через прикру неврегульованість його життя. Він ніколи не був домовитим.

Він знову замовк і продовжував дивитися на стіну з протилежного боку кімнати, десь понад головою похмурої міссіс Антонії. Фламбо і отець Бравн врешті помітили родинну схожість з убитим. І тут плечі старого князя струнулися й легко заколивалися, так ніби він чимось захлиснувся, але його обличчя залишалося незмінним.

— Мій Боже! — вигукнув Фламбо після короткої павзи. — Він сміється!

— Ходімо звідси, — відізався отець Бравн і зблід. — Ідемо з цього пекельного дому. Ходімо до нашого чесного човна.

Коли вони вирушали з острова, темінь накрила очерет і річку, і вони пливли вниз за течією в суцільній темряві, гріючись двома великими сигарами, котрі світилися, наче два ліхтарики. Отець Бравн виїняв сигару з рота й сказав:

— Припускаю, що ви вже розкусили всю цю історію? Враховуючи все, що сталося, вона доволі проста. У чоловіка було два вороги. А він був чоловіком розумним. І тому він зрозумів, що два вороги — краще, ніж один.

— Я щось не розумію, — відповів Фламбо.

— О, це зовсім просто, — заперечив його приятель. — Просто, хоча зовсім не невинно. Обидва брати Сарадіни були пройдисвітами, але князь, старший з братів, належить до того типу пройдисвітів, котрі здобувають вершини, а молодший, капітан, — до тих, що йдуть на дно. Цей горе-офіцер спочатку випрошував грошей у брата, потім шантажував, а одного ніяк не чудового дня князь попався йому. Очевидно, йшлося зовсім не про якісь дурниці, тому що князь Сарадін не приховував своїх подвигів, а його репутацію не зміг би зіпсувати вже ніякий гріх. Вірогідно, що за свої подвиги він міг би потрапити й на шибеницю, і Стефан дослівно закинув

мотузку на шию брата. Йому якось вдалося виявити правду про ту сицилійську справу, можливо, він міг довести, що Поль убив старого Антонеллі десь у горах. Грішми, котрі капітан отримував за мовчання, він міг розкидатися років з десять, поки розкішні статки князя врешті не почали зменшуватися на очах.

Але князь Сарадін мав ще один тягар, окрім кровопивці брата. Він довідався, що син старого Антонеллі, котрий на момент убивства був дитиною, виріс у жорстоких сицилійських традиціях і живе лише тим, щоб помститися за батька. Не шибеницею (у нього, на відміну від Стефана, не було законних доказів), а з допомогою випробуваної зброї, вендети. Хлопець тренувався, щоб здобути смертельну досконалість, і коли врешті зміг би вийти на поєдинок з князем, той, як писали в газетах, полюбив подорожі. Насправді він просто втівав, щоб урятувати своє життя, переїздив з місця на місце, ніби злочинець, котрого розшукують; та невпинний юнак переслідував його. Становище князя Сарадіна було зовсім невеселе. Чим більше грошей він витратив на те, щоб уникнути Антонеллі, тим менше залишалося на те, щоб платити Стефану за мовчання. Чим більше він давав Стефану за мовчання, тим менше залишалося, щоб утекти від Антонеллі. І тут він проявив наполеонівську геніяльність.

Замість того, щоб опиратися двом супротивникам, він вирішив підкоритися обом. Він дав задній хід, ніби японський борець, і його супротивники впали ниць. Він припинив свою гонку довкола світу, дав свою адресу молодому Антонеллі, потім повідомив брата, що віддає йому все, чим володіє. Він відіслав Стефану достатньо грошей, щоб вистачило на шикарний одяг і на звичайну подорож, і написав листа, в котрому було щось на кшталт: «Ось усе, що в мене залишилось. Ти обібрав мене. У мене залишився малий будинок в Норфолку, зі слугами і провізією в підвалі, і, якщо ти ще чогось хочеш від мене, візьми все це. Приїдь і володій усім, а я тихо доживатиму біля тебе як твій друг, або керуючий, абохто». Він знав, що молодий сицилієць ніколи не бачив жодного з братів, хіба що на картинах; він також знав, що вони з бра-

том схожі, в обох були сиві борідки. Потім поголив обличчя й чекав. Пастка запрацювала. Нещасний капітан у новісінькому одязі ввійшов у будинок з тріумфом князя й наколовся на рапіру сицилійця.

Та в усій цій історії була одна перешкода, і це робить честь людській природі. Злі духи, такі як Сарадін, часто помиляються, тому що не пам'ятають про людські чесноти. Він очікував, що коли італієць з'явиться, то його помста буде темною, сильною і безіменною, що якимось уночі жертва впаде від удару ножем або від пострілу з-за огорожі й помре, не промовивши ані слова. Коли ж Антонеллі шляхетно запропонував дуель згідно з усіма правилами і все могло з'ясуватися, то це були не найкращі хвилини для містера Поля. Саме тоді я його й побачив, як він з дикими очима втікав на своєму човні. Він просто втікав, простоволосий, у звичайному човні, щоб Антонеллі не довідався, хто він насправді.

Та, хвилюючись, він не втратив надії. Він знав авантюристів і знав фанатів. Можливо, сподівався, що Стефан, авантюрист, притримає язика задля театрального задоволення, щоб підтримати гру і втримати свій новий і затишний будинок, зрештою, тому, що шахраям щастить, і тому, що він непоганий фехтувальник. Князь був упевнений у тому, що Антонеллі — фанатик і мовчатиме до останнього, і піде на шибеницю, не переповідаючи родинних таємниць. Поль чекав на річці, поки не зрозумів, що боротьба завершена. Потім він наробив галасу в місті, викликав поліцію, побачив, що його вороги назавжди переможені, і з посмішкою сів обідати.

— Ви, напевно, хотіли сказати — зі сміхом, — здригнувшись, сказав Фламбо. — Цю ідею, певно, йому подав сатана.

— Він узяв цю ідею від вас, — відповів священик.

— Боже борони! — вигукнув Фламбо. — Від мене?! Що ви таке кажете?

Священик вийняв з кишені візитівку і підніс її до мерехтливих вогника сигари — вона була записана зеленим чорнилом.

— Невже ви забули це оригінальне запрошення? — запитав він. — І похвали вашому кримінальному подвигіві?

Він пише: «Дії, які змусили одного детектива зарештувати іншого». Він просто скопіював ваші дії. Коли вороги підійшли до нього з кожного боку, він швидко ковзнув назад, а вони зіткнулися і вбили один одного.

Фламбо забрав у священника візитівку князя Сарадіна і порвав її на маленькі шматки.

— Кінець із цим старим шахраєм, — сказав він і викинув подерту візитівку в темні річкові хвилі. — Та боюся, що риба від цього виздыхає.

Останній шматок візитівки з зеленим чорнилом потемнів і пішов на дно; слабке і мерехтливе світло поволі прояснювало небо, звіщаючи світанок, місяць над травами зблід. Вони пливли в суцільній тиші.

— Отче, — раптом запитав Фламбо, — як ви думаєте, це все приснилося?

Священик похитав головою на знак заперечення чи незнання, але змовчав. З темряви до них долинув запах глоду й фруктового саду, ніби повідомляючи, що пробудився вітер; наступної миті малий човен похитнувся, підніс вітрило й поніс їх уперед звивистою рікою до щасливіших місць, де живуть невинні люди.

БОЖИЙ МОЛОТ

Мале село Боен Бікон розташувалося на такому крутому горбі, що шпиль місцевої церкви стирчав, ніби мала скеля. Поруч із церквою була кузня, де палахкотів вогонь і завжди валялися всілякі молотки й шматки заліза; а навпроти неї — забігайлівка «Синій кабан» і єдиний готель у цій місцевості. Коли піднімався свинцево-срібний світанок, на цьому перехресті зустрілися й розмовляли двоє братів, однак один із них щойно починав день, а інший — саме завершував. Преподобний і всечесний Вільфред Боен був надзвичайно побожний і поспішав на світанку заглибитися в молитву та споглядання. Високоповажний полковник Норман Боен, його старший брат, навіть не думав про побожність, він сидів у вечірньому одязі на лавці біля «Синього кабана» й випивав. Це була остання порція у вівторок або перша в середу, все залежить від філософського погляду на життя. Полковник у такі подробиці не вдавався.

Боени були одні із небагатьох родин, аристократичне коріння котрих сягало середньовіччя, а їхні стяги справді бачили Палестину. Та було б великою помилкою вважати, що лицарство — це традиція таких знатних родин. Поза невеликими винятками, це доля бідноти. Аристократи живуть не традиціями, а модою. Боени були шахраями під час правління королеви Анни й пуританами під час правління королеви Вікторії. Але так, як і інші древні роди, впродовж останніх двох століть вони зійшли на пси, спилися й перетворилися на денді-дегенератів, подекуди навіть, що деякі з них збожеволіли. Одним словом, полковник якось по-вовчому любив приємність, і його постійне рішення не повертатися

вранці додому було спричинене безсонням. Це була висока, чудова тварина похилого віку, та її волосся все ще мало виразний жовтий колір. Він міг би виглядати майже блондином з поставою лева, та його блакитні очі запалися настільки глибоко, що здавалися чорними впадинами. Мав довгі жовті вуса, що звисали над зморшками, котрі тягнулися від нізднів до щелепи, а усмішка виглядала ніби вирізаною на обличчі. На свій вечірній одяг він накинув дивне світло-жовте пальто, котре більше скидалося на халат, а на його потилиці був незвичайний широкополий капелюх яскраво-зеленого кольору. Він пишався своїм невідповідним вбранням, хоча б тому, що воно йому завжди пасувало.

У настоятеля, його брата, також було жовте волосся і вроджена елегантність, однак він одягнув своє чорне вбрання, застібнувшись на всі можливі гудзики, а його обличчя було чисто поголене, доглянуте, але знервоване. Він скидався на особу, котра живе лише своєю релігією; та були такі, хто пошіптував (а особливо коваль-пресвітеріянець), що готичну архітектуру Боен полюбляє більше, аніж Бога. Вештається, наче примара, по церквах, тому що таким чином заспокоює свою хворобливу спрагу за прекрасним, так само як його брат-гультай заспокоює цю спрагу з допомогою жінок і вина. Звинувачення ці були доволі сумнівні, а от побожність цього чоловіка була незаперечною. Цілком можливо, що звинувачували його здебільшого через те, що люди не могли збагнути його замилювання самотою та молитвою й того, що часто його бачили навколішки, не завжди біля вівтаря, а й в інших місцях, наприклад, у крипті, галереї або дзвіниці.

А зараз він якраз прямував до церкви через подвір'я кузні, але зупинився і спохмурнів, коли побачив, куди дивляться запалі очі його брата. Думка про те, що він глянув на церкву, навіть не прийшла би настоятелю в голову. Залишався магазинчик коваля, і хоча той був пуританином і не належав до його парафіян, Вільфред Боен чував різні скандальні історії про його красиву дружину. Він підозріло поглянув за сарай, чи там, бува, нікого немає, а полковник устав і засміявся, перш ніж почати розмову.

— Доброго ранку, Вільфреде, — сказав він. — Як і належить доброму землевласнику, я вдень і вночі наглядаю за своїми людьми. От зараз іду відвідати коваля.

Вільфред оглянувся довкола й сказав:

— Ковалю немає. Він у Грінфорді.

— Я знаю, — тихо реготнув полковник, — саме тому я й прийшов сюди.

— Нормане, — сказав священник, втупившись у каміння на дорозі, — а ти грому не боїшся?

— Що ти маєш на увазі? — запитав полковник. — Метеорологія — твоє нове хобі?

— Я маю на увазі, — сказав Вільфред, не піднімаючи погляду, — чи ти колись думав, що Бог може ударити тебе громом посеред вулиці?

— Перепрошую, перепрошую, — сказав полковник, — бачу, твоє нове хобі — фольклор.

— А твоє — блюзнірство, — заперечив священник, котрого ця розмова зачепила за живе. — Якщо ти не боїшся Бога, хоча б людей побійся.

Старший брат ввічливо підняв брови.

— Побоятися людей? — перепитав він.

— Барнс — найбільший і найсильніший чоловік в радіусі сорока миль, — серйозно сказав священник. — Я знаю, що ти не боягуз і не слабак, та він може легко перекинути тебе через огорожу.

В цих словах була правда, і лінії біля рота й ніздрів полковника потемнішали й поглибилися. В цей момент він стояв з похмурою посмішкою на обличчі. Та до нього відразу ж повернувся його постійний добрий настрій, і він засміявся, показуючи два ікла, як собака, з-під жовтих вусів.

— У такому випадку, мій дорогий Вільфреде, — безтурботно промовив він, — це досить мудро, що останній з чоловіків роду Боєнів вийшов на люди частково озброєний.

Він зняв свого незвичного зеленого капелюха, усередині котрого була сталь. Вільфред визначив, що це шолом — чи японський, чи китайський, трофей з їхньої родинної вітальні.

— Перше, що потрапило під руку, — недбало пояснив брат, — так воно є: перший-ліпший капелюх, перша-ліпша жінка...

— Коваль зараз далеко, в Грінфорді, — тихо сказав Вільфред, — та може повернутися в будь-яку мить.

І, похиливши голову, він попрямував до церкви, перехрестившись дорогою, так ніби виганяючи нечистого духа. Йому хотілося якнайшвидше забути про грубість в холодних сутінках готичного храму, та цього ранку він був приречений на те, щоб відкласти свої молитовні практики, тому що його постійно затримували якісь дрібні несподіванки. Тільки-но він увійшов до церкви, котра в цю пору завжди була порожня, як відразу помітив, що хтось поспіхом піднявся з колін і прямує до нього. Коли настоятель придивився, то зрозумів, що це ще одна несподіванка. Цей ранковий молільник був не хто інший як сільський ідіот, небіж коваля, один із тих, кому немає що робити ані в церкві, ані деінде. Його завжди кликали Джо-дурник, і іншого імени у нього не було. Це був чорнявий сильний і сутулий парубок з темним і прямим волоссям, з вічно роззявленим ротом. Коли він пройшов повз священика, то з його дурнуватого виразу обличчя не можна було зрозуміти, що він тут робив і про що думав. Він ніколи раніше не приходив сюди молитися. Що за молитви могли бути у нього сьогодні? Безсумнівно, це якісь незвичайні молитви.

Вільфред Боен нерухомо стояв і дивився, як ідіот вийшов на сонячне світло, і потім на те, як його розпусний брат насмішкувато-дружньо вітався з ним. І, врешті, на те, як полковник почав кидати мідяки в роззявлений рот Джо і, здається, справді хотів улучити.

Цю яскраву й потворну картину людської дурости й жорстокости Вільфред Боен змінив на молитву про очищення душі й оновлення думок. Він сів на лавці в галереї, згодом підійшов до свого улюбленого вітража, котрий його завжди умиротворяв. На вітражі був зображений ангел, котрий ніс лілії. Поступово чоловік перестав думати про божевільного, з його блідим обличчям і роззявленим ротом, як у риби. Перестав думати й про розпусного брата, котрий зі своєю

жахливою хіттю метався, ніби лев, загнаний у клітку. Він все глибше й глибше вдвлявся в ці холодні й солодкі кольори, срібні квіти й сапфірну блакить.

Через пів години в цьому місці його знайшов Гіббс, сільський швець, котрого поспішно послали за священником. Боен швидко піднявся з колін, бо знав, що Гіббс ніколи не прийшов би сюди, якби не сталося щось справді важливе. Як і в багатьох селах, швець був атеїстом, і його поява в церкві була настільки ж екстраординарною подією, як і поява Джордурника. Це був ранок богословських загадок.

— У чому справа? — доволі холодно запитав Вільфред Боен і стривожено протягнув тремтячу руку до капелюха.

Безбожник відповів на диво ввічливо, навіть з якоюсь сухуватою симпатією.

— Вибачте мені, сер, — сказав він хрипко й майже пошепки, — та ми подумали, що ви повинні знати про це. Я боюся, що трапалося щось жахливе, сер. Боюся, ваш брат...

Вільфред стиснув кулаки:

— Що він знову накоїв? — вигукнув він у нервах.

— Розумієте, сер, — покашлюючи, сказав швець, — та ні, він нічого не накоїв і вже ніколи не накоїть. Взагалі-то він помер. Буде краще, як ви підете туди, сер.

Настоятель попрямував за шевцем. Вони спустилися короткими звивистими сходами й вийшли на пагорбок над вулицею. Боену вистачило одного погляду, щоб зрозуміти всю трагедію. На подвір'ї кузні було п'ять чи шість чоловіків, переважно в чорному, та один інспектор у мундирі. Серед них — лікар, пресвітеріянський пастор і священник з римо-католицької церкви, до котрої належала дружина коваля. Останній щось швидко й упівголоса говорив їй, а вона, пишна жінка з золотисто-рудим волоссям, гірко ридала на лавці. Між цими двома групами біля купи молотків лежав ниць чоловік у вечірньому одязі. Навіть здалеку Вільфред міг розрізнити кожну деталь у його одязі, а також родинний перстень Боенів на руці, та череп мертвого був повністю розтросшений і нагадував чорну й криваву зірку.

Вільфред Боен миттю побіг униз на подвір'я. Їхній сімейний лікар привітався зі священником, та той навіть не звернув на це уваги. Заїкаючись, ледве промовив:

— Мій брат мертвий. Що тут сталося? Що ж це за жахлива загадка?

Запанувала тиша, і відізвався лише швець, найбільш відвертий чоловік з-посеред присутніх:

— Жахливо — це воно так. Але ніякої загадки тут немає.

— Тобто як? — запитав Вільфред і раптом зблід.

— Все досить зрозуміло, — відповів Гіббс. — На сорок миль в околиці є лише один чоловік, котрий може пристукнути людину з такою силою, а чому він це зробив — також цілком ясно.

— Ми ще не можемо нічого стверджувати, — втрутився доктор, високий і нервозний чоловік з чорною борідкою. — Та я можу компетентно підтвердити те, що сказав містер Гіббс про природу удару. Сер, це неймовірний удар. Містер Гіббс каже, що є лише один чоловік, котрий на таке здатен. Я особисто вважаю, що на такий удар ніхто не здатен.

Священик затремтів усім тілом, ніби його переповнював забобонний страх.

— Я не зовсім вас розумію, — сказав він.

— Містере Боен, — вже тихіше промовив доктор, — вибачте мені цю літературну метафору. Можливо, так не пасує говорити, та череп вашого брата розколовся, як шкаралуща яйця. А часточки кісток врзалися в тіло і в землю, ніби уламки кулі в багнуку. Це удар велетня.

Він на хвилину замовк, похмуро глянув крізь окуляри й додав:

— Та в цьому є одна перевага — удар звільняє більшість людей від підозри. Якщо в цьому звинуватити вас або мене, або будь-кого іншого з пересічних людей цієї місцевости, то це те саме, якби ствердити, що немовля змогло вкрасти колону Нельсона.

— А я що казав, — притакнув швець. — Є лише один чоловік, котрий здатний на такий удар, от він це й зробив. А де Симеон Барнс, коваль?

— Він у Грінфорді, — нерішуче відповів священик.

— Швидше у Франції, — буркнув швець.

— Ні, він ані не в Грінфорді, ані не у Франції, — почувся безбарвний голосок, що належав низенькому католицькому

священикові, котрий саме приєднався до групи. — А взагалі-то ось він прямує сюди.

Цей священик не належав до цікавих людей, на котрих хочеться подивитися. У нього було їжакувате темно-русяве волосся, непоказне кругле обличчя. Та навіть якби він був прекрасний, як Аполлон, зараз на нього все одно ніхто б і не глянув. Усі дружньо повернулися й дивилися на дорогу, котра проходила через рівнину вниз і котрою справді величезними кроками прямував коваль Симеон з молотом на плечі. Це був велетенський чоловік з глибоко посадженими темними й похмурими очима й темною бородою. Він спокійно розмовляв з двома іншими чоловіками; особливо веселим його ніколи не бачили, і зараз він виглядав, як завжди.

— О Боже! — вигукнув швець-атеїст. — Він іде з тим самим молотом.

— Ні, — вперше відізвся інспектор, на вигляд розсудливий чоловік зі світлими вусами. — Той самий молоток лежить он там, біля церковної стіни. Ми залишили і молоток, і тіло так, як вони лежали.

Всі повернулися в бік церкви, а малий священик підійшов, схилився і мовчки роздивлявся інструмент, що лежав. Це був один із найменших і найлегших молотків, він нічим не вирізнявся з-поміж решти; от тільки на залізі залишилися сліди крові й жовтого волосся.

Після цього мовчазного огляду малий священик врешті озвався, а його млявий голосок залунав більш жваво.

— Містер Гіббс навряд чи має рацію, коли каже, що тут немає ніякої загадки. От, наприклад, як отакенний велетень міг завдати такий сильний удар цим малим молотком?

— Гей, — гарячково вигукнув Гіббс. — Що зробити з Симеоном Барнсом?

— Залиште його, — тихо промовив священик. — Він прийшов до себе додому. Я знаю цих двох чоловіків, котрі з ним. Це хороші люди з Грінфорда, і вони прийшли сюди у своїх пресвітеріанських справах.

Поки він говорив, високий коваль обійшов церкву й ступив на власне подвір'я. І тут він остовпів, а молоток випав

з його руки. Інспектор, котрий зберігав належну незворушність, негайно підійшов до нього.

— Я не запитую вас, містере Барнс, чи ви знаєте, що тут сталося. Ви не зобов'язані відповідати. Сподіваюся, що не знаєте й зможете це довести. Та наразі я змушений іменем короля заарештувати вас за вбивство полковника Нормана Боена.

— Ти не зобов'язаний нічого відповідати, — закричав швець, схвильований такою офіційністю. — Це вони повинні щось доводити. А вони навіть не впевнені, що це полковник Боен, тому що його голова повністю розтрощена.

— А цей завжди за своє, — тихо сказав доктор до священика-коротуна. — Це нагадує детективне оповідання. Я лікував полковника й знав його тіло краще, ніж він. У нього були дуже витончені руки і, знаєте, якісь особливі. Вказівний і середній палець мали ту саму довжину. Ох, це точно полковник.

Він подивився на труп з розтрощеним черепом. Сталевий погляд коваля теж був спрямований на полковника.

— Полковник Боен помер? — спокійно й тихо запитав коваль. — Значить, він проклятий.

— Нічого не говори! Чуєш? Нічого не говори! — вигукував невіруючий швець, пританцьовуючи в екстазі від захоплення англійською юридичною системою. Жодна людина не цінує так закон, як затятий атеїст.

Коваль через плече повернув до нього своє обличчя фаната й сказав:

— Це ви, бусурмани, вивертаєтеся, як лисиці, тому що ставите понад усе світський закон. Та Бог сам охороняє своїх вибраних, і сьогодні ви це побачите.

Потім вказав на полковника й запитав:

— Коли цей пес віддав свою грішну душу?

— Стежте за тим, що говорите, — сказав доктор.

— Стежте за Біблією. Коли він помер?

— Я бачив його живого вранці о шостій, — заїкаючись, відповів Вілфред Боен.

— Господь — добрий, — сказав коваль. — Містере інспектор, у мене немає жодних заперечень. Заарештуйте мене. Та

ви повинні бути обережним. Суд виправдає мене й поверне мою незаплямовану репутацію. А от вашій кар'єрі після цього суду — гаплик.

Солідний інспектор якийсь час дивився на коваля доволі зацікавлено, зрештою, як і інші, за винятком малого дивакуватого священика, який все ще роздивлявся малий молоток — знаряддя смерти.

— Он там, біля магазину, стоять двоє чоловіків, — вагомо продовжував коваль. — Це добрі торговці з Грінфорда, їх тут усі знають. Вони можуть запрягнутися, що постійно бачили мене, від півночі й до світанку, в кімнаті нашої спільноти. Ми всеньку ніч зміцнювали наші душі молитвою. В самому Грінфорді знайдете ще з двадцять людей, котрі це засвідчать. Містере інспектор, якби я був язичником, я б дозволив вам зруйнувати кар'єру. Та я — християнин і відчуваю, що зобов'язаний дати вам шанс. То що, коли ви слухатимете мое алібі: зараз чи на суді?

Вперше за увесь час вигляд у інспектора був стурбований. Він промовив:

— Звичайно, думаю, буде краще, якщо відразу відкинути всі підозри стосовно вас.

Коваль пішов зі свого подвір'я такими самими довгими й скрипучими кроками й повернувся зі своїми друзями з Грінфорда, котрих знали майже всі присутні. Кожен із них сказав кілька слів, і цього вистачило, щоб зникла будь-яка недовіра. Невинність Симеона була настільки ж очевидною, як і храм неподалік них.

Серед присутніх запанувала тиша, нестерпніша від будь-яких слів. Щоб якось підтримати розмову, Вільфред Боен звернувся до католицького священика:

— Виглядає, що вас дуже зацікавив цей молоток, отче Бравн.

— Так, — відповів той, — але чому він такий маленький? Доктор різко повернувся до нього.

— А й справді! — закричав він. — Хто візьме такий малий молоток, коли десятки набагато більших валяються довкола?

Він низив свій голос і сказав Вільфреду у вухо:

— Лише той, хто не може підняти великого молотка. І це не питання про силу або про хоробрість чоловіків та жінок. Чоловіки сильніші в плечах. А смілива жінка може здійснити з десять убивств малим молотком. А важким вона й жука не приб'є.

Вільфред Боен втупився в нього з якимось жахом ув очах, а отець Бравн тим часом уважно й зацікавлено слухав, схиливши голову набік. Доктор продовжував вже пошепки:

— Чому ці ідіоти завжди вважають, що саме обдурений зраджений чоловік ненавидить коханця дружини? В дев'яти випадках з десяти це саме дружина ненавидить свого коханця. Хто зна, як він її образив або й зрадив, та ви погляньте!

Він кивнув у бік рудоволосої жінки, котра сиділа на лавці. Вона підняла своє обличчя, і сльози поволі висихали на її чарівному обличчі. Та вона пильно дивилася на мертвого, і в її очах був якийсь несамопитий блиск.

Всечесний Вільфред Боен зробив якийсь безвольний жест, так ніби він не бажає нічого знати. А от отець Бравн стріпав з рукава трохи попелу, котрий налетів з кузні, і, як завжди, байдуже продовжував:

— Ви схожі на багатьох лікарів. Ваше розумування стосовно душі дуже значуще. А от що стосується фізичного аспекту справи, то це просто неможливо. Я погоджуся з вами, що жінка хоче вбити свого співучасника зради більше, ніж потерпілий чоловік. І погоджуся, що жінка завжди вибере малий молоток, а не величезний. Та є одна трудність фізичного, знаєте, характеру. Жодна жінка не зможе отак розтрощити чоловічий череп, як оце ми бачили. — Він хвилину задумався і продовжував. — Інспектор та й інші взагалі ще не взяли цього до уваги. Цей чоловік зараз лежить в залізному шоломі, і удар роздробив його так, ніби він був зі скла. Та ви подивіться на цю жінку й на її руки.

Знову запанувала тиша, а потім трохи сердито відізався доктор:

— Ну, знаєте, я, звичайно, можу й помилятися. Заперечення можна знайти для всього. Та в одному я переконаний: жоден чоловік, окрім ідіота, звичайно, не схопиться за такий малий молоток, якщо під рукою є великий.

Вільфред Боен нахилився, схопився руками за голову і скуйовдив своє нещасне жовте волосся. Потім опустив руки й закричав:

— Ось воно, ключове слово! Ви мені підказали! — він продовжував, приховуючи хвилювання. — Ви щойно сказали: «Жоден чоловік, окрім ідіота, не схопитися за малий молоток».

— Так, — сказав доктор. — І що?

— Як що?! Це й був ідіот.

Всі погляди зосередилися на ньому, і настоятель храму продовжував вже гарячково і з якимось ледь не жіночим хвилюванням:

— Я — священик, — кричав він, — а священик не має права проливати чийось кров. Я... тобто я не можу послати когось на шибеницю. Дякувати Богові, я зрозумів, хто винний у цьому злочині, та його неможливо послати на шибеницю.

— Тобто ви не будете його звинувачувати? — запитав доктор.

— Його не можна повісити, навіть якщо я звинувачуватиму його, — відповів Вільфред із щасливою посмішкою, у котрій було щось дике. — Коли сьогодні вранці я зайшов до церкви, то побачив, що там молиться божевільний бідний Джо, він хворий від народження. Бог його знає, що то була за молитва. Вам, напевно, відомо, що в деяких народних віруваннях присутня думка, що божевільні читають молитви навпаки. Цілком можливо, що цей божевільний молився перед тим, як убити. Коли я востаннє поглянув на Джо, то побачив, що він поряд з моїм братом. І той знущається з нього.

— Ну й ну! — вигукнув доктор. — Оце врешті розмова! Але як ви поясните...

Всечесний Вільфред аж тремтів від піднесення, що врешті знайшов істину.

— Та ви зрозумійте, зрозумійте, — гарячково кричав він, — що тоді ми отримуємо відповіді на всі незвичні загадки й сумніви. У нас дві загадки: маленький молоток і сильний удар. Коваль міг дуже сильно вдарити, але навіщо йому брати малий молоток? Дружина могла схопитися за малий молоток, але вона не здатна настільки сильно вдарити. А от божевіль-

ний чоловік міг так зробити. Він схопив перший-ліпший молоток, він же божевільний. А стосовно сильного удару, ви ж знаєте, докторе, що у маніяка під час нападу безумства сили зміцнюються вдесятеро.

Доктор видихнув повітря й сказав:

— Думаю, ви маєте рацію.

Отець Бравн пильно подивився на доктора. Це був дуже довгий і уважний погляд, і стало помітно, що його великі сірі очі, ніби у вола, робляться ще більшими на непримітному обличчі. Священик промовив з особливою шанобливістю:

— Містере Боен, ваше пояснення єдине, котре узгоджує всі ці загадки, й надзвичайно аргументоване. Думаю, саме тому ви заслуговуєте на те, щоб я сказав вам: воно неправдиве, і я це точно знаю.

І з цими словами старий чоловічок відійшов і знову зацікавився закривавленим молотком.

— А цей вважає, що знає більше, ніж повинен, — роздратовано прошепотів доктор Вільфреду. — Ці католицькі священики такі хитрі!

— Ні, ні, — продовжував втомлено повторювати Боен, — це вчинив той божевільний, той божевільний.

Два священики й доктор стояли доволі далеко від більш офіційної групи, котра складалася з інспектора та заарештованого чоловіка. І тепер, коли їхня розмова завершилася, вони почули голоси сусідів. Священик опустил очі, коли почув, що каже коваль своїм гучним голосом:

— Містере інспектор, сподіваюся, що я переконав вас. Я сильний чоловік, як ви кажете, та не можу закинути сюди молоток із Грінфорда. У мого молотка немає крил, і тому він не здатен пролетіти півмилі понад полями й огорожами.

Інспектор по-дружньому розсміявся і сказав:

— Ні, думаю, ви звільнені від підозри, хоча такий збіг обставин я бачу вперше. Хочу вас попросити всіляко допомогати нам відшукати людину, котра має таку ж силу, як ви. Ви б могли допомогти затримати цю людину! Може, у вас є якісь припущення, хто б це міг бути?

— Припущення я можу мати, — сказав блідий коваль, — але це не чоловік.

Потім, коли він помітив, що дехто перелякано дивиться на його дружину, то підійшов до неї, поклав величезну руку їй на плече і додав:

— Ані не жінка.

— Що ви хочете цим сказати? — жартівливо запитав доктор. — Ви що ж, вважаєте, що це корова взялася за молоток?

— Я вважаю, що рука, котра взялася за молоток, була не з плоті, — приглушено сказав коваль. — Інакше кажучи, я думаю, що він сам зі собою покінчив.

Вільфред кинувся до коваля й дивився на нього палаючими очима. А в розмову втрутився швець:

— Барнсе, ви хочете сказати, що молоток сам підскочив до бідолахи й прикінчив його?

— Ой, ви, джентльмени, можете кпити й хихотіти, — вигукнув Симеон, — ви, священнослужителі, котрі в неділю все ще кажете нам, що Господь перемиг Сеннахирима, можете сміятися. А я вірю, що Той, хто невидимо присутній у кожному домі, захистив і мій дім, і покарав поганця смертю, перш ніж той переступив мій поріг. Я вірю, що це була та ж сила, котрою Він спричиняє землетруси.

— Я говорив Норманові про те, щоб він остерігався удару небесного грому, — видушив із себе Вільфред.

— Цей звинувачуваний поза мою юрисдикцією, — з легкою посмішкою відізався інспектор.

— Зате ви в Його юрисдикції, — відповів коваль, — пам'ятайте про це, — і, повернувшись до них широкою спиною, попрямував до будинку.

Отець Бравн взяв під руку враженого Вільфреда й подружньому звернувся до нього:

— Ходімо з цього страшного місця, містере Боен. А може, ви покажете мені церкву? Я чув, що це одна з найдавніших церков у Англії. А ви знаєте, що ми цікавимося, — він жартівливо підморгнув, — старими англіканськими церквами.

Вільфред Боен не усміхнувся, почуття гумору ніколи не було його кращою рисою. Та він охоче погодився показати церкву, він би також радо поговорив про велич і красу готики з кимось, хто знається на цьому бодай трохи краще, ніж коваль-пресвітеріянин і швець-атеїст.

— Звичайно, — сказав він, — ходімо ось сюди.

І він показав колезі Бравну дорогу до бічного входу зі сходами. Отець Бравн ледве встиг поставити ногу на першу сходинку, коли відчув на плечі чийось руку. Він оглянувся й побачив темний силует доктора, на обличчі якого була тінь підозри:

— Сер, — різко сказав доктор, — здається, ви знаєте деякі секрети цієї темної справи. Дозвольте запитати, що ж це ви відмовчуєтесь?

— Чому ж, докторе, — відповів священик, мило посміхаючись, — існує таке міркування: людині моєї «професії» краще змовчати, якщо вона в чомусь не впевнена, а коли знає все, то просто зобов'язана мовчати. Та якщо ви вважаєте, що я невиховано стриманий стосовно вас чи когось іще, то я, звичайно, можу трохи вам допомогти. Я дам вам два вагомi натяки.

— Гаразд, сер, — похмуро відповів доктор.

— По-перше, — тихо почав отець Бравн, — ця справа належить, так би мовити, до вашої парафії. Це питання лише науки. Коваль помилився, коли говорив, що цей удар мав небесне походження, та він був упевнений, що йдеться про чудо. Докторе, це не чудо, хіба що сама людина — це чудо, з її незбагненим, грішним і відважним серцем. Сила, котра розтрощила череп, була суто фізичною, про неї багаторазово згадують, коли обговорюють закони природи.

Доктор похмуро й пильно подивився на священика й тільки промовив:

— А другий натяк?

— Другий натяк такий, — сказав священик. — Пам'ятаєте, коваль хоча й вірить у чудеса, та зневажає неймовірні байки. Пам'ятаєте, він сказав, що, мовляв, молоток не полетить понад полями, бо не має крил.

— Так, — сказав доктор, — це я пам'ятаю.

— Так-от, — продовжував отець Бравн, широко посміхаючись, — ця небилеця найближче до істини.

Він повернувся й почав підніматися сходами, наздоганяючи настоятеля.

Всечесний Вільфред, котрому вже вривався терпець, був блідий, так ніби ця мала затримка була останньою краплиною для його нервів. Він відразу повів гостя в свій улюблений куток церкви, у галерею під чудовим склепінням, до вітража з ангелом. Низенький католицький священник обдивлявся й милувався всім, що бачив, й увесь час бадьоро, але тихо висловлював своє захоплення. Коли помітив бічний вихід на звивисті сходи, котрими Вільфред біг униз до мертвого брата, то побіг, але не вниз, а вгору. І треба віддати йому належне — він зробив це з мавп'ячою спритністю, і вже за мить його чистий голос почувся із найвищої зовнішньої площадки.

— Підіймайтеся сюди, містере Боен! — гукав він. — Свіже повітря добре вплине на вас!

Боен попрямував за ним і вийшов на кам'яний балкон ззовні будівлі, з котрого можна побачити незліченні рівнини й невеликі пагорбки, ліси тягнулися аж ген до багряного горизонту, де-не-де виднілися села й ферми. Внизу чітко виднілося квадратне подвір'я біля кузні, де інспектор все ще продовжував щось записувати, а мертве тіло з такої висоти було схоже на вбиту муху.

— Це неначе карта світу, чи не так? — запитав отець Бравн.

— Так, — серйозно погодився Боен і схилив голову.

Безпосередньо внизу й довкола них готична будівля пірнала в порожнечу, ніби закликаючи до самогубства. Середньовічній архітектурі притаманна титанічна енергія — звідки б на неї не дивитися, вона схожа на збожеволілого коня, котрий безупинно мчить. Ця церква збудована з античного мовчазного каміння, котре поросло мохом і обліплена пташиними гніздами. І все одно, якщо дивитися знизу, то здавалося, що стіни фонтаном піднімаються до зірок, а якщо дивитися зверху, то складалося враження, що вони водоспадом ллються в безмовне провалля. Ці двоє чоловіків на вежі були полоненими готичної примари: моторошний ракурс і непропорційність, зміщена перспектива, великі речі видаються малими, а малі — великими; суцільна кам'яна плутанина в повітрі. Кам'яні деталі, надзвичайно великі, і зменшений візерунок полів і ферм, котрі видаються мізерними. Силуети

птахів чи тварин на стінах нагадують величезних драконів, котрі летять чи повзуть над пасовищами й селами. Вся атмосфера була дивна й страшна, так ніби чоловіки стояли між гігантських крил якоїсь потвори; стара церква, висока й багата оздоблена, ніби катедральний собор, нависла над сонячною місциною, ніби грозова хмара.

— Думаю, що стояти тут і молитися — це трохи небезпечно, — сказав отець Бравн. — Потрібно дивитися знизу вверху, а не зверху вниз.

— Думаєте, звідси можна впасти? — запитав Вільфред.

— Думаю, що звідси може впасти не лише тіло, а й душа, — відповів співрозмовник.

— Я не зовсім вас розумію, — невизначено промовив Вільфред.

— От, наприклад, погляньте на коваля, — продовжував тихо отець Бравн. — Він — хороший чоловік, але не християнин — суворий, владний, невблаганний. Так, його шотландська віра така, як у тих, хто молився на цих пагорбах і високих скелях і вчився дивитися на землю частіше, ніж на небеса. Покірність — мати величі. Великі речі добре видно на рівнині, а з висоти все видається мізерним.

— Але ж він, він не скоїв цього, — відізався Боен, і його голос затремтів.

— Ні, — дивним голосом відповів отець Бравн, — ми обидва знаємо, що він цього не скоїв.

Після короткої мовчанки священник додав, а його сірі очі спокійно дивилися кудись у далечінь:

— Я знав одного чоловіка, — сказав він, — котрий спочатку молився разом з усіма біля вівтаря, та потім почав підніматися все вище, у самотні місця, й молитися в закутках, галереях, на дзвінниці, на шпилі. І на одному з цих дивних місць, де здається, що світ крутиться, ніби колесо, йому запаморочилось у голові й він уявив себе Богом. Це був хороший чоловік, та він скоїв великий злочин.

Обличчя Вільфреда було повернене вбік, та його кістляві руки настільки міцно схопилися за кам'яний парапет, що стали блідо-синіми.

— Він вважав, що має право судити й карати грішників. Йому б це навіть не спало на гадку, якби він молився внизу, навколішки, разом з усіма. Та він дивився зверху, і всі люди видавалися йому комахами. Він побачив унизу одну особливо надоїдливу яскраво-зелену комаху, зухвалу й отруйну.

Граки кричали довкола дзвіниці, однак було моторошно тихо, й отець Бравн продовжував:

— Його також спокусило те, що в його руках була одна з найбільших сил природи. Я маю на увазі силу тяжіння, котра божевільно швидко притягає все земне до лона землі. Погляньте, он внизу під нами походить інспектор. Якщо я звідси кину в нього камінцем, то для нього це буде подібно на удар кулі. Якщо я кину молоток, навіть зовсім маленький, то...

Вільфред Боен перекинув одну ногу через парапет, та отець Бравн відтягнув його за комір.

— Це не ті двері, — м'яко сказав він, — це вхід у пекло.

Боен відхитнувся назад до стіни, в його очах був переляк.

— Звідки ви все це знаєте?! — закричав він. — Ти — диявол?

— Я — людина, — серйозно відповів отець Бравн, — а це означає, що в моєму серці є всі «дияволи». Послухайте мене, — промовив він після короткої павзи, — я знаю, що це зробили ви. Точніше, я майже про все здогадуюсь. Коли ви попрощалися з братом, вас охопив гнів, можливо, що й праведний. Ви схопили малий молоток, майже готові його вбити за його зісутість. Та ви трохи заспокоїлись, сховали молоток у кишеню й попрямували до церкви. Ви відчайдушно молилися в багатьох місцях: спочатку біля вітража з ангелом, потім ще вище й ще, поки не опинилися на найвищій сходинці — і не побачили, що дивацький капелюх полковника схожий на зеленого жука, котрий повзає по землі. У вашій душі щось зрушилося, і ви кинули на нього Божий грім.

Вільфред поклав руку на чоло й пошепки запитав:

— Звідки ви знаєте, що він виглядав, як зелений жук?

— О, це просто здоровий глузд, — легко посміхаючись, відповів отець Бравн. — Та послухайте далі. Я все це знаю, та ніхто інший про це не довідається. Наступний крок за

вами. Я відходжу й збережу цю таємницю як таємницю сповіді. Якщо ви запитаєте чому, то знайте: існує багато причин. Лише одна стосується вас. Я залишаю цю справу, тому що ви ще не повністю зіпсований, ви ще не стали вбивцею. Ви не допомогли слідству звинуватити коваля або ж його дружину, хоча це було доволі просто. Ви звинуватили цього недоумкуватого, тому що ви знали — його не засудять. Мое завдання полягає в тому, щоб знаходити такі ось проблиски світла в душі вбивці. А тепер ідіть униз, у село, і вибирайте, як вам учинити, ви вільні, як вітер. А я своє останнє слово вже сказав.

Вони мовчки спустилися вниз гвинтовими сходами й вийшли на сонячне світло. Вільфред Боен обережно відчинив дерев'яні ворота на подвір'я, підійшов до інспектора й промовив:

— Прошу, заарештуйте мене. Це я вбив брата.

ОКО АПОЛЛОНА

Іскриста мла, водночас прозора й густа, була дивним секретом Темзи, її сірий колір ставав все блискучішим у міру того, як сонце піднімалося в zenit над Вестмінстером, а двоє чоловіків йшли Вестмінстерським мостом. Один із них був дуже високий, інший — дуже низький. Їх можна було б порівняти з гордовитою годинниковою вежею Парламенту та скромними, згорбленими будівлями абатства, хоча б тому, що низький чоловік був у сутані. Згідно з офіційним описом високого чоловіка звали М. Еркюль Фламбо, він був приватним детективом і саме прямував до свого нового офісу в новому багатоквартирному будинку поруч із абатством, а низького — всесесний Дж. Бравн, він служив у церкві св. Франциска Ксаверія у Камбервелі. Щойно отець Бравн відвідав умираючого, а тепер ішов, щоб подивитися на офіс свого приятеля.

Будівля була висока, ніби американський хмародер, і на американський манер напакована телефонами й ліфтами. Її лише недавно добудували, й тому вона ще не була повністю заселена. Властиво, розташувалися лише три орендарі: приміщення над офісом Фламбо, під ним та його, Фламбо, офіс. Два верхні й три нижні поверхи були повністю порожні. Та на перший погляд ця нова вежа притягувала увагу ще з іншої причини. Частину риштовань ще не забрали, а на стіні, безпосередньо над офісом Фламбо, виднівся яскравий об'єкт. Це було величезне позолочене зображення людського ока з золотим промінням довкола. Воно заслоняло два або й три вікна.

— А це що таке? — запитав отець Бравн і зупинився.

— А-а, це нова релігія, — сміючись, відповів Фламбо. — Одні з тих, котрі відпускають ваші гріхи, бо стверджують, що ви не маєте жодних. Думаю, це щось на кшталт «Християнського навчання». Цим займається якийсь Калон (я не знаю, чи це його ім'я), він живе у квартирі наді мною. Внизу мешкають дві друкарки, а наді мною — оцей шахрай-ентузіяст. Він називає себе Новим Священнослужителем Аполлона й поклоняється сонцю.

— Ну що ж, поглянемо на нього, — сказав отець Бравн. — Сонце було найжорстокішим з усіх богів. Але що це за жакливе око?

— Наскільки я зрозумів, це їхня теорія, — відповів Фламбо. — Якщо людина стійка, то їй усе під силу. Їхні символи — це сонце й відкрите око. Вони стверджують, що справді здорова людина спроможна дивитися просто на сонце.

— Якщо людина справді здорова, — сказав отець Бравн, — то їй це навіть на гадку не спаде.

— Ну, це все, що я знаю про цю нову релігію, — безтурботно відповів Фламбо. — Вони, звичайно ж, стверджують, що їхня релігія спроможна лікувати всі фізичні недуги.

— А вона можевилікувати єдину душевну хворобу? — серйозно запитав отець Бравн.

— І що ж це за душевна хвороба? — посміхаючись, запитав Фламбо.

— Переконання у власному здоров'ї, — відповів священник.

Фламбо більше цікавив його тихий офіс, аніж яскравий храм нагорі. Як істинний мешканець півдня, детектив був неспроможний уявити себе кимось ще, окрім католика або атеїста; і нові релігії, яскраві чи бліді, не надто його цікавили. Але він завжди цікавився людьми, особливо коли вони гарно виглядали; що більше, леді, котрі поселилися внизу, виглядали досить своєрідно. Це був офіс двох сестер, обидві були чорняві й худі, а одна — ще й висока й красива. У неї був орлиний, різкуватий профіль, таких жінок згадують саме за профілем, так ніби він — вістря їхньої зброї й нею вони пробивають собі дорогу в житті. Її очі сяяли просто приголомшливо, та це був блиск сталі, а не діамантів; її пряма худорлява

постава була надто напруженою, щоб назвати її граціозною. Її молодша сестра була схожа на вкорочену тінь старшої. Вона була трохи сіра, бліда, непомітна. Обидві одягалися в ділові чорні сукні, з чоловічими манжетами й комірцями. В лондонських офісах — тисячі таких стриманих енергійних жінок, та ці відрізнялися своїм справжнім, а не показним становищем.

Поліна Сейсі, старша з сестер, була спадкоємицею герба й великих статків; вона виростала в замках і садах, та через холодну озлобленість (притаманну сучасним жінкам) вибрала вище й складніше існування. Від грошей, звичайно ж, вона не відмовилася, так можуть чинити романтики або ж монахи, та для її владного утилітаризму такий жест був незрозумілий. Вона володіла багатством, як сама говорила, щоб служити суспільству. Частину капіталу вклала в свій бізнес, зародок ідеального друкарського центру, частину — розділила між різноманітними спілками, котрі успішно пропагували таку працю серед жінок. Ніхто достеменно не знав, наскільки Джоан, її сестра й партнерка у бізнесі, поділяє такі прозаїчно-ідеалістичні погляди. Але та наслідувала сестру із собачою вірністю, що було привабливіше й трагічніше, аніж твердість і високодуховні ідеали старшої. Для Поліни Сейсі ніщо не могло свідчити про трагедію — вона вважала, що трагедій просто не існує.

Коли Фламбо вперше прийшов у свій офіс і зустрів Поліну, то її жорстка нестримність і холодна нетерплячість розсмішили його. Біля входу в хол він чекав хлопця-ліфтера, котрий відвозив мешканців і відвідувачів на різні поверхи. Та ця леді з блискучими орлиними очима не погодилася чекати. Вона доволі різко сказала, що все знає про ліфти й не має наміру залежати від якогось хлопця, як і від решти чоловіків. І хоча її квартира була невисоко, Фламбо впродовж цих кількох секунд багато дізнався про її життєві погляди, що про них вона повідомила досить безцеремонно. Все зводилося до того, що вона — сучасна ділова жінка і любить сучасну робочу техніку. Її виразні чорні очі блиснули гнівом, коли згадала тих, хто недооцінює науку й механіку та сумує за колишньою романтикою. Кожен, стверджувала вона, по-

винен вміти обслуговувати техніку, так як оце вона вміє керувати ліфтом. Видавалося, що жінка образилася, коли Фламбо відчинив перед нею двері; він піднявся до себе і з посмішкою згадував про таку наполегливу самотійність.

Характер у неї, звичайно, був запальний і практичний, а рухи тонких, елегантних рук були настільки різкими, ніби хотіла все зруйнувати. Яюсь Фламбо зайшов до її офісу, щоб щось надрукувати, і побачив, як вона кинула на підлогу окуляри сестри й розтрусце їх ногою. При цьому жінка виголосила тираду про «хворобливі медичні дурниці» й безсилля, котре і є причиною використання всяких там апаратів. Вона кричала, щоб сестра більше ніколи не приносила сюди всяку нездорову погань. Запитувала, чи їй, бува, не принести дерев'яну ногу або перуку, а може, скляне око; і при цьому її власні очі холодно іскрилися.

Фламбо, вельми здивований таким фанатизмом, не міг утриматися, щоб (з логічністю справжнього француза) не запитати у міс Поліни, чому це окуляри є більшою ознакою безсилля, аніж ліфт, і якщо наука може допомогти нам в одному випадку, то чому не може допомогти в іншому.

— Це різні речі, — велично відповіла Поліна. — Так, містере Фламбо, акумулятори, мотори й інші такі речі є ознакою сили чоловіка, і жінки також! З допомогою різних мугутніх двигунів ми можемо долати великі відстані й кидати виклик часу. Це велично й прекрасно, це і є істинна наука! А всі ці огидні підпорки й пластирі, котрі продають лікарі, — це просто символи боягузів. Лікарі пропонують нам коштури, так ніби ми народилися каліками й хворими рабами. Та я народилася вільною, містере Фламбо! Люди просто вважають, що все це їм справді потрібне, тому що їх привчають до страху, а не до сили й хоробрости; дурні няньки не дозволяють дітям дивитися на сонце, і потім вони не можуть навіть глянути на нього, не кліпнувши. Але я дивлюся на всі зірки, то чому б не поглянути й на цю? Сонце не є моїм вчителем, і я буду на нього дивитися, коли захочу.

— Ваші очі, — відповів Фламбо, галантно вклоняючись, — спроможні засліпити навіть сонце.

Фламбо з приємністю говорив компліменти цій дивній, жорсткій красуні ще й тому, що вона трохи ніяковіла. Та коли він піднімався сходами на свій поверх, то глибоко зітхнув і присвиснув, промовивши до себе:

— Отож і вона попалася в лапи цього чародія із золотим оком.

Хоча Фламбо не надто багато знав про нову релігію Калона і не надто нею цікавився, він все ж чув, що її послідовники дивляться на сонце.

Незабаром детектив помітив, що духовний зв'язок між офісом унизу й офісом угорі постійно зміцнюється. Чоловік, котрий називав себе Калоном, був просто прекрасним і гідним того, щоб зватися первосвящеником Аполлона. Він був майже такого зросту, як Фламбо, але виглядав набагато краще. Мав золотисту бороду, рішучі блакитні очі й відкинуту назад гриву, як у лева. Все це робило його схожим на білявого бестію Ніцше, та тваринну красу пом'якшувала його геніяльність та висока духовність. Він був схожий на одного із саксонських королів, котрі стали святими. Цю діловитість спостерегли і в його оточенні; у нього був офіс на півдорозі до Вікторія-стріт, у приймальні сидів клерк (посередній молодик з манжетами й комірцем), мідна табличка з його ім'ям та позолочена емблема на вулиці, котра виглядала, як реклама окуліста. Вся ця вульгарність не могла заслонити його життєвої сили й натхнення, котре променіло з його душі й тіла. Біля Калона кожен відчував, що це не шарлатан, а великий чоловік. Навіть у широкому льняному костюмі, котрий носив у якості робочого одягу в офісі, він виглядав чарівно й велично. А коли одягав білі шати й, увінчаний золотим обручем, возвеличував сонце, видавався настільки розкішним, що натовп гаволовів на вулиці раптово замовкав. Тричі на день, тобто на світанку, в полудень і на заході сонця, новий сонцепоклонник виходив на невеликий балкон і перед обличчям усього Вестмінстера читав літанії своєму богові, що сяяв.

На вежі парламенту годинник ще не вдарив дванадцять разів, ще не замовкли церковні дзвони, коли отець Бравн, приятель Фламбо, вперше подивився ввверх і побачив білого священнослужителя, котрий возвеличує Аполлона.

Фламбо не вперше бачив ці моління й увійшов у високий будинок, навіть не глянувши, чи священик іде за ним. А отець Бравн, чи то через професійне зацікавлення ритуалами, чи то через сильне особисте зацікавлення дурощами, зупинився і вдивлявся в балкон сонцепоклонника так, ніби дивився лялькову виставу. Пророк Калон уже стояв у сріблястому одязі з піднятими руками, і, коли він читав літанию, звук його на диво проникливого голосу заповнював заклопотану вулицю. Його очі дивилися на полум'яну зірку. Навряд чи бачив що-небудь чи кого-небудь внизу, і безперечно, не бачив низенького круглолицього священика, котрий поперед натовпу дивився на нього, кліпаючи очима. Напевно, це була найбільш приголомшлива відмінність між цими такими різними чоловіками. Отець Бравн дивився на все, кліпаючи, а священнослужитель Калон споглядав на сонце в zenіті, не кліпнувши оком.

— О, сонце! — виголошував пророк. — О зірко, найбільша з-посеред зірок! О джерело, котре таємничо ллється у простір, що зветься космосом. Ти — Батько усього, що біле — білого полум'я, білої квітки й білих вершин! Отче, твоя невинність нескінченно перевищує невинність новонароджених; первинна чистото, у твоєму мирі...

Щось жажливо затріщало, так ніби розкололася скала, і пролунав пронизливий крик. П'ять осіб кинулися до будинку, трое якраз вибігали звідти, вони всі зіткнулися й оглушили одні одних. Вулицею поширилася страшна новина про несподівану трагедію — вона була особливо страшна, тому що ніхто до пуття не знав, що ж трапилось. В цій метушні лише дві постаті залишилися нерухомі — чарівний священнослужитель Аполлона, котрий стояв угорі на балконі, і непоказний слуга Христа, котрий стояв унизу.

Врешті з'явився високий та енергійний Фламбо, і натовп трохи втихомирився. Голосом, котрий нагадував сирену, детектив наказав комусь (чи будь-кому) бігти за хірургом, потім він знову повернувся в темний і переповнений вхід до будинку, а його приятель, непоказний отець Бравн, подріботів за ним. Коли вони проходили через натовп, священик все ще

чув прекрасну мелодію голосу священнослужителя, котрий возвеличував щасливого бога, приятеля фонтанів та квітів.

Отець Бравн побачив, що Фламбо і ще з шість осіб стоять довкола шахти, куди зазвичай спускався ліфт. Але його там не було. Там було дещо інше, а точніше, хтось, хто мав би спускатися в ліфті.

Впродовж останніх чотирьох хвилин Фламбо дивився вниз, на розтрощене й закривавлене тіло тієї чарівної жінки, котра не визнавала трагедій. У нього не було жодних сумнівів, що це Поліна Стейсі; і хоча він послав за лікарем, не сумнівався, що вона мертва.

Фламбо ніяк не міг згадати, чи вона йому подобалася, чи ні; швидше за все, і те, й інше. Але вона була для нього особистістю, і нестерпний спогад про її звички прорізав його сутність малими кинджалами страти. Він згадав її гарне обличчя й самовдоволені промови, і в цьому живому спогаді була вся гіркота втрати. Як грім серед ясного неба, як блискавка нізвідки, ця чарівна та зухвала жінка кинулася в шахту ліфта й розбилася. Це що, самогубство? Вона була зухвалою оптимісткою, це неможливо. Вбивство? Але хто міг би вбити в цьому напівпорожньому будинку? Затинаючись, він почав запитувати, де ж Калон, і зрозумів, що його слова не грізні, а жалісні. Важкий, рівний і глибокий голос відповів йому, що Калон останні п'ятнадцять хвилин возвеличує сонце в себе на балконі. Коли Фламбо почув цей голос і відчув руку отця Бравна, він повернув до приятеля потемніле обличчя й різко запитав:

— Якщо увесь цей час його немає, то хто це зробив?

— Може, ходімо нагору й там спробуємо довідатися, — відповів священник. — У нас є півгодини, перш ніж приїде поліція.

Залишивши тіло вбитої спадкоємиці хірургам, Фламбо помчав сходами в її офіс, побачив, що там нікого немає, і побіг у свій. Коли повернувся, його обличчя було бліде:

— Її сестра, — сказав він з вагомою серйозністю, — її сестра пішла прогулятися.

Отець Бравн кивнув головою.

— Або вона могла піднятися до офісу цього «сонячного» чоловіка, — сказав він. — Якби я був на вашому місці, то перевірів би це, а потім уже обговоримо все це у вашому офісі. Ні, — додав він, ніби щось згадав, — чи я колись порозумнішаю? Звичайно ж, у їхньому офісі.

Фламбо здивовано подивився на отця Бравна, та все ж попрямував за низьким священиком униз, до порожнього офісу Стейсі. Там загадковий падре вмовився у великому червоному кріслі біля входу, звідки міг бачити сходи й майданчики. Він не чекав надто довго. Через кілька хвилин униз урочисто зійшли три особи. Першою йшла Джоан Стейсі, сестра загиблої жінки, отож вона справді була нагорі, в тимчасовому храмі Аполлона; наступним ішов священнослужитель Аполлона, котрий завершив літанію й спускався порожніми сходами у всій своїй красі й величі. Білі шати, борода й розділене волосся робили його схожим на Христа, котрий виходить з преторії, з картини Доре. Останнім ішов Фламбо, насуплений і збентежений.

Міс Джоан Стейсі, зі стурбованим обличчям і волоссям, котре почало передчасно сивіти, відразу підійшла до свого робочого місця й поклала свої папери. Цей рух ніби повернув усім розсудливість. Якщо міс Джоан Стейсі була злочинцем, то холоднокрівним. Отець Бравн подивився на неї з дивною легкою посмішкою і, не відводячи від неї очей, звернувся до когось іншого.

— Пророче, — сказав він, очевидно, до Калона, — я хотів би, щоб ви мені розповіли про вашу релігію.

— Я зроблю це з гордістю, — відповів Калон, схиляючи увінчану голову, — та я не впевнений, що розумію вас.

— Йдеться про те, — щиро й трохи несміливо сказав отець Бравн, — що нас навчили, ніби якщо у когось справді погані засади, то це частково його помилка. Але ми все ж розрізняємо когось, хто має чисту совість, від когось, хто більш чи менш затьмарив її софістикою. Отож чи ви вважаєте, що вбивство є злом?

— Це що, звинувачення? — дуже спокійно запитав Калон.

— Ні, — м'яко відповів отець Бравн, — це захист.

У кімнаті запанувала тиша. Пророк піднімався настільки повільно, що справді нагадував сонце. Він заповнив кімнату світлом і життям, видавалося, що здатен зробити те саме з Солсбері Плейн. Здавалося, його білі й пишні шати заповнили всю кімнату, рука епічно простягалася десь у далечинь і мала чорна постать священика виглядала недоречно й безглуздо, як кругла чорна пляма на бездоганній Елладі.

— Ми врешті зустрілися, Каяфо, — сказав пророк. — На цій землі немає нічого, окрім вашої церкви й моєї. Я поклоняюся сонцю, а ви — затемненню; ви служите вмираючому, а я — живому богові. Ви підозрюєте мене й обмовляєте, як і наказує ваша віра і статус. Усі ваші церкви мають поліцейські звички, ви лише прагнете сльозами й тортурами дістати з людини зізнання в провині. Ви звинувачуєте людину в злочині, я — в невинності. Ви звинувачуєте її в грішності, я — в доброчесності. Читачу диявольських книжок, я вам скажу ще дещо, перш ніж спростую ваші необґрунтовані наклепи. Ви навіть не можете уявити, наскільки мені байдуже, чи ви звинуватите мене, чи ні. Те, що ви називаєте ганьбою й жахом, для мене не більш ніж велетень з дитячої байки для дорослого чоловіка. Ви сказали, що пропонуєте мені захист. Мені настільки байдуже марево цього життя, що я можу сам себе звинуватити. В цій справі проти мене є лише одне, і я скажу вам, що це. Жінка, котра померла, була моєю нареченою й коханою, — згідно не з тим законом, котрий ви проповідуете в ваших церквах, а з тим, котрий настільки чистий і суворий, що його ви не спроможні збагнути. Ми з нею перебували в іншому світі, не у вашому, походжали палацами у той час, як ви метушилися в тунелях і цегляних закутках. Я знаю, що охоронці закону, і світські, й церковні, вважають, що любов не може існувати без ненависти. От вам і перший пункт для звинувачення. Та є ще дещо вагоміше, і я цього не буду приховувати. Поліна не лише кохала мене — сьогодні вранці, перш ніж померти, вона он за тим столом заповіла мені й моїй церкві півмільйона. І де ж ваші кайданки? Ви навіть не здогадуєтеся, наскільки безглузді для мене оці всі ваші звинувачення! У в'язниці я лише чекатиму на неї, як на зупинці. А шибениця лише пришвидшить нашу зустріч.

Він говорив із запалом оратора. Фламбо і Джоан Стейсі з німим захопленням дивилися на нього. На обличчі отця Бравна було лише глибоке страждання — він дивився на підлогу, а його чоло прорізала зморшка. Пророк сонця сперся на камін і завершував свою промову:

— Кількома словами я все розповів, мені немає що додати. Ще менше слів мені знадобиться, щоб спростувати звинувачення. Щодо того, чи я здійснив цей злочин, можу сказати лише одне: я не міг цього зробити. Поліна Стейсі впала з цього поверху п'ять по дванадцятій. Зі сто осіб зможуть засвідчити, що я стояв на балконі рівно п'ятнадцять хвилин, починаючи з 12. 00 — це звичний час для моєї привселюдної молитви. Мій клерк (респектабельний юнак з Клефем, котрий зі мною жодним чином не пов'язаний) може заприсягтися, що увесь ранок сидів у приймальній і там ніхто не проходив. Він також може заприсягтися, що я прийшов об 11. 50, коли до трагедії залишалося п'ятнадцять хвилин, і увесь цей час не залишав офіс або балкон. Ніхто не має такого повного алібі — у мене є підтримка половини Вестмінстера. Думаю, кайданки не знадобляться. Справу завершено.

Та насамкінець я скажу вам усе, що ви хочете, щоб розвіяти ваші ідіотські підозри. Мені здається, що я знаю, як смерть прийшла до моєї нещасної подруги. Якщо хочете, можете осуджувати мене або мою віру й філософію, зрештою, ви не зможете мене засудити. Добре відомо, що особи, котрі пізнали вищі істини, а особливо ті, що досягли вищих ступенів посвячення, інколи отримують здатність левітації, тобто вміння вільно перебувати в повітрі. Та це лише часткове підкорення матерії, один із елементів, на котрому базується наше таємне вчення. Бідна Поліна була імпульсивна й амбітна. Правдоподібно, пізнала істини не настільки глибоко, як їй видавалося. Коли ми разом спускалися в ліфті, часто говорила мені, що якби хтось був достатньо сильний духом, то зміг би полетіти вниз безпечно, як пір'інка. Я щиро вірю, що в такому екстазі благородних думок вона понадіялася на чудо. Та воля чи віра підвели її, і нижчий, страшний закон матерії переміг. Оце й уся історія, джентльмени, дуже сумна і, як ви вважаєте, самовпевнена й гнітюча, та в ній

немає нічого злочинного, і я тут ні до чого. В поліції це краще назвати самовбивством. Я ж завжди назву це героїчною невдачею подвижниці, котра прагнула пізнати істину й небесне життя.

Фламбо вперше побачив, що його друг, отець Бравн, переможений. А той все сидів і дивився в підлогу, страдницьки насупившись, так ніби чогось соромився. Це було просто неможливо — боротися з відчуттям, котре підтримали крилаті слова пророка: гордий і чистий дух свободи й здоров'я переміг похмурого знавця земних підозр. Врешті священик промовив, кліпаючи, так ніби його щось боліло:

— Ну, що ж, сер. Якщо так, вам не залишається нічого іншого як узяти цей заповіт і йти. А де вона, бідолаха, залишила його?

— Думаю, він би мав бути на столі біля дверей, — сказав Калон з тією вагомою невинністю, котра його цілком виправдовувала. — Вона сказала, що напише його сьогодні вранці, і я особисто бачив, як вона писала його, коли піднімався ліфтом до себе в офіс.

— Двері були відчинені? — запитав священик, дивлячись на кутик килима.

— Так, — спокійно відповів Калон.

— Вони з тих пір відчинені, — відізвався отець Бравн і продовжував мовчки вивчати килим.

— Ось якийсь папір, — дивним тоном сказала похмура міс Джоан. Вона пройшла до столу своєї сестри і взяла блакитний аркуш. Кисла посмішка на її обличчі зовсім не пасувала до ситуації, і Фламбо досить похмуро глянув на неї.

На обличчі Калона була та шляхетна байдужість, котра йому часто допомагала. Та Фламбо взяв від леді аркуш і почав читати, все більше дивуючись. Спочатку було написано все як годиться, та після слів «віддаю і заповідаю все, чим володію, після своєї смерті» рядки раптом змінилися подряпинами, а підпису не було взагалі. Здивований Фламбо передав цей заповіт священику, котрий глянув на аркуш і передав його служителю сонця.

Наступної миті Калон, розмахуючи своїми розкішними шатами, двома стрибками перескочив кімнату й зупинився біля Джоан Стейсі, а його блакитні очі вийшли з орбіт.

— Що це за мавп'ячі жарти ви тут влаштували? — кричав він. — Це не все, що написала Поліна.

Дивно було чути, як він заговорив зовсім по-іншому, з пронизливим акцентом янкі; вся його велич і досконала англійська велемовність злетіли з нього, ніби плащ.

— На її столі було лише це, — відповіла Джоан і прямо подивилася на нього з їдкою посмішкою.

Раптом він почав голосно лаятися й богохулити. Було доволі неприємно бачити, як упала з нього маска й він показав своє істинне обличчя.

— Дивіться сюди! — кричав він після всіх цих проклять. — Можливо, я — авантюрист, та я здогадуюся, що ви — вбивця. Так, джентльмени, ось вам і пояснення, без всіляких там левітацій. Бідна дівчина писала заповіт, що все залишає мені!... А ця паскуда зайшла, вихопила в неї ручку, потягнула її до шахти ліфта й штовхнула! Думаю, без кайданок нам таки не обійтися!

— Як ви доречно завважили, — на диво спокійно відповіла міс Джоан, — ваш клерк — респектабельний молодий чоловік, котрий вірить у присягу. І він у будь-якому суді підтвердить, що я була у вашому офісі й займалася своїми обов'язками і п'ять хвилин до смерті моєї сестри, і п'ять хвилин після цього. Містер Фламбо теж скаже, що знайшов мене у вашому офісі.

Всі мовчали.

— Отож, Поліна була сама! — закричав Фламбо. — А це означає, що вона скоїла самогубство!

— Вона була сама, — сказав отець Бравн, — та це не самогубство.

— Тоді як вона померла? — нетерпляче запитав Фламбо.

— Її вбили.

— Та ж вона була сама! — заперечив детектив.

— Її вбили, коли вона була сама, — відповів священик.

Всі дивилися на нього, а він сидів, сумний і тихий. Його кругле обличчя було насуплене, так ніби він чогось соромився або ж горював; його голос був сумний і низький.

— Я хочу знати, — знову почав кричати Калон, — коли поліція приїде й забере цю кровожерну зміюку. Вона вбила рідну сестру, вкрала у мене півмільйона, і тепер...

— Годі, годі, пророче, — глузливо зупинив його Фламбо. — Пам'ятайте, що весь цей світ — лише примара...

Жрець сонячного бога зробив спробу повернутися на свій п'єдестал.

— Йдеться не лише про гроші! — вигукнув він. — Хоча з їхньою допомогою я зміг би поширювати своє навчання по всьому світу. Та йдеться про бажання моєї коханої. Для неї це було святим. Очі Поліни...

Отець Бравн різко підвівся, крісло під ним захиталося. Він був мертвотно-блідий, але аж світився надією; його очі блищали.

— Ось! — дзвінко вигукнув він. — Ось із чого потрібно почати. Очі Поліни...

Високий пророк позадкував від малого священика, ніби був несповна розуму.

— Що ви собі уявляєте? Як ви смієте? — повторював він.

— Очі Поліни..., — повторив священик, а його очі заблищали ще виразніше. — Продовжуйте, заради Бога, продовжуйте. Найбільший злочинець, котрого спокусив диявол, після сповіді відчуває полегшення й просвітлення. Благаю вас, покайтеся! Продовжуйте, продовжуйте! Очі Поліни...

— Пусту мене, дияволе! — верещав Калон, пручаючись, ніби зв'язаний велетень. — Хто ти такий? Клятий шпигун! Павук! Плетеш довкола мене своє гідке павутиння! Пусту мене!

— Може, його зупинити? — запитав Фламбо, прямуючи до виходу, тому що Калон залишив двері відчиненими.

— Ні, нехай собі йде, — сказав отець Бравн і зітхнув так глибоко, що, здавалося, це зітхання здатне порушити глибини Всесвіту. — Нехай Каїн іде, він — Божий.

Коли Калон виходив, всі у кімнаті мовчали. А розум Фламбо страждав від питань і здогадок. Міс Джоан Стейсі спокійно перекладала документи у себе на столі.

— Отче, — врешті відізався Фламбо, — це не лише моя цікавість, це мій обов'язок — знайти того, хто скоїв цей злочин.

— Який злочин? — запитав отець Бравн.

— Той, котрий ми щойно намагалися зрозуміти, — відповів нетерплячий детектив.

— Сьогодні тут було два злочини, — сказав отець Бравн, — вони дуже різні, і здійснили їх різні особи.

Міс Джоан врешті поскладала документи й мала намір сховати їх у ящик. Отець Бравн продовжував, звертаючи на неї не більше уваги, ніж вона звертала на нього.

— Обидва злочинці, — вів далі отець Бравн, — використали одну й ту ж особливість однієї й тієї ж особи, й боролися вони за одні й ті ж гроші. Автор більшого злочину перечепився через дрібнішого злочинця, і той отримав гроші.

— Ой, тільки не починайте читати мені лекцію, — застогнав Фламбо. — Скажіть кількома словами.

— Я можу сказати й одним словом, — відповів його приятель.

Міс Джоан одягла свій діловий чорний капелюшок, поділовому суплячись перед малим дзеркалом, узяла сумочку й парасольку та неквапливо вийшла з кімнати.

— Правда дуже проста, — сказав отець Бравн. — Поліна Стейсі була сліпа.

— Сліпа?! — повторив Фламбо й повільно випрямився на весь свій величезний зріст.

— Це у них було спадкове, — продовжував отець Бравн. — Її сестра носила б окуляри, якби Поліна не забороняла їй цього. У неї була своя філософія або примха, згідно з котрою вона вважала, що людина не має права піддаватися слабкості. Вона не визнавала, що імла довкола неї посилюється, і хотіла розігнати її з допомогою волі. Вона постійно напружувала зір, і від цього він ще більше погіршувався; та найгірше було попереду. З'явився цей пророк, чи як він там себе називає, котрий наказував їй дивитися незахищеними очима на полудневе сонце. Вони називали це «приймати Аполлона». Ох, якби ці новітні язичники просто копіювали колишніх, то було би менше шкоди! Колишні язичники знали, що незахищене поклоніння Природі має також жорстокий бік. Вони знали, що око Аполлона може руйнувати й осліплювати.

Священик на хвилину замовк, а потім м'яко продовжував, хоча його голос ламався:

— Не знаю, свідомо чи ні той диявол осліпив її, та її сліпотою він скористався продумано. Цей злочин надзвичайно

простий. Ви знаєте, що Калон і Поліна їздили в ліфті самі, без допомоги ліфтера; ви також знаєте, наскільки тихо рухаються ці ліфти. Калон піднявся до її поверха, через відчинені двері побачив, що вона щось пише, можливо, саме те, що пообіцяла йому напередодні. Він крикнув їй, що ліфт чекає і, коли вона допише, нехай піднімається до його офісу. Потім натиснув кнопку, тихо піднявся на свій поверх і цілком безтурботно пішов молитися на балкон, на очах у всієї вулиці. А в цей час бідолашна дівчина закінчила писати, побігла до ліфта, щоб швидше побачити коханого, ступила...

— Вистачить! — вигукнув Фламбо.

— Він міг отримати півмільйона за те, що натиснув кнопку, — продовжував низький священик. Він говорив це тим безбарвним голосом, котрим зазвичай розповідав страшні речі. — Та йому це не вдалося. А не вдалося тому, що ще одна людина мала намір отримати ці гроші і знала про сліпоту бідної Поліни. У заповіті є одна деталь, на котру ніхто не звернув уваги: незважаючи на те, що він недописаний і не має підпису Поліни, там усе-таки є підписи міс Джоан і служниці. Джоан підписала документ перша і з характерним жіночим презирством до формальностей сказала Поліні, що та може підписатися згодом. Таким чином, Джоан хотіла, щоб сестра підписала документ без свідків. Чому? Я згадав про сліпоту Поліни й зрозумів: Джоан хотіла, щоб сестрі взагалі не вдалося підписати цей заповіт.

Такі люди, як Стейсі, завжди пишуть вічним пером, а Поліна інакше й не могла писати. Звичка, сильна воля і пам'ять допомагали їй писати добре, так ніби вона все бачила, але вона не могла б сказати, чи в ручці є чорнило. Її ручки дбайливо наповнювала чорнилом сестра, всі, окрім цієї. Чорнила вистачило лише на кілька рядків, потім воно закінчилось. Пророк утратив п'ятсот тисяч фунтів і здійснив одне з найбільш страшних і блискучих убивств в історії людства.

Фламбо підійшов до відчинених дверей і почув, що сходять піднімається поліція. Він повернувся й сказав:

— Ви повинні були дуже уважно придивлятися до всього, якщо так швидко розкусили, що Калон — злочинець.

Отець Браун здивувався.

— А! Його? — сказав він. — Ні, я намагався зрозуміти міс Джоан і цю чорнильну ручку. А про те, що Калон — злочинець, я знав, перш ніж увійшов до цього будинку.

— Ви, напевно, жартуєте! — вигукнув Фламбо.

— Та ні, я цілком серйозно, — відповів священник. — Кажу ж вам, я знав, що він — злочинець, перш ніж довідався, що він накоїв.

— Але як?!

— Цих язичницьких стоїків, — задумливо сказав отець Бравн, — завжди підводить їх сила. Почувся гуркіт і крик, а священнослужитель Аполлона не здивувався й не оглянувся. Я не знав, що сталося. Але зрозумів, що він цього чекав.

ЗЛАМАНА ШПАГА

Тисячі рук лісу сіріли, а мільйони його пальців — сріблилися. В темному зелено-синьому небі, схожому на сланець, холодно блищали зорі, нагадуючи уламки льоду. Вся ця лісиста й мало заселена місцина залякла від лютого морозу. Чорні порожнечі між стовбурами дерев виглядали, як безмежні чорні печери скандинавського пекла, у котрому було страшенно холодно. Навіть прямокутна кам'яна вежа церкви була повернена на північ, як язичницькі храми, і трохи нагадувала варварську вежу, побудовану на скелі на побережжі Ісландії. Для дослідження кладовища це була не найвдаліша ніч. Та, з іншого боку, його все ж варто було оглянути.

Кладовище було розташоване на пагорбі, що нагадував плече, над попелястими пустками лісу, і було заросле зеленим дереном, котрий у зоряному світлі виглядав сріблястим. Більшість могил лежала на схилі, а стежка, що вела до церкви, була стрімка, наче сходи. На вершині пагорба, у найбільш видному місці, стояв пам'ятник, котрий і прославив цю околицю. Він контрастував з іншими невиразними могилами. Його автором був один із найвідоміших скульпторів сучасної Європи; та слава митця зблідла у блиску слави того, чий образ він відтворив. Зоряне світло ніби тонким срібним олівцем змальовувало масивну металеву постать солдата, котрий лежав, склавши сильні руки у вічній молитві, а велика голова спочивала на зброї. На достойному обличчі була борода, точніше, бакенбарди у старому важкуватому стилі полковників. Мундир із декількома простими деталями, був сучасною військовою формою. Праворуч лежала шпага з відламаним гострим кінцем, ліворуч — Біблія. У сонячні

літні дні сюди в переповнених екіпажах приїздили американці й довколишні мешканці, котрі цікавилися культурою, щоб подивитися на цей пам'ятник. Та навіть у такі дні вони відчували смуток цієї лісної місцини й мовчазної церкви. В цю морозну темну ніч посеред зими можна сподіватися, що тут нікого не буде. Проте в тиші заляклого лісу заскрипіла хвіртка і дві тьмяні постаті в чорному почали підніматися стежкою до могили.

У слабкому зоряному світлі було лише видно, що обоє одягнені в чорне, один з них височезний, а інший (можливо, через контраст) — приголомшливо-низький. Вони підійшли до пам'ятника відомого героя й упродовж кількох хвилин роздивлялися його. Поблизу нікого не було, принаймні живого, і хвороблива уява могла би підкинути сумнів, чи несподівані гості насправді живі. В будь-якому разі початок їхньої розмови виглядав доволі дивно. Після короткої мовчанки низький чоловік промовив до іншого:

— Де розумна людина ховає камінець?

Високий чоловік тихо відповів:

— На березі.

Низький кивнув головою і після павзи продовжив:

— А де розумна людина ховає листок?

Високий відповів:

— У лісі.

Вони знову помовчали, й тоді високий чоловік продовжив:

— Ви хочете сказати, що коли розумному чоловікові треба було сховати діянт, то він сховав його серед фальшивих прикрас?

— Ні, ні, — сміючись відповів низький співрозмовник, — минуле залишимо в минулому.

Він кілька секунд потупотів змерзлими ногами й продовжував:

— Я взагалі думав не про це, а про дещо інше. Про щось доволі дивне. Ви б не могли запалити сірник?

Велетень понишпорив у кишені, і через мить сірник загорівся, а його вогник золотисто освітив пласку частину монументу. На ній були вирізані чорні літери. Ці слова шанобливо читали натовпи американців:

На священну пам'ять Генерала Сера Артура Сент-Клера, Героя і Мученика, котрий завжди перемагав своїх ворогів і завжди шкодував їх, і котрі врешті віроломно зрадили його. Нехай Господь, у котрого він вірив, винагородить його і віді-мстить за нього.

Сірник обпік високому пальці, почорнів і впав. Велетень хотів запалити ще один, та його низькорослий приятель зупинив його:

— Все гаразд, друже. Я побачив усе, що хотів. Точніше, я не побачив того, чого не хотів побачити. А тепер ми повинні пройти півтора милі до найближчого готелю, і там я спробую вам про все розповісти. Бачать небеса: коли маєш намір розповідати таку історію, найкраще вмотитися біля каміна з кухлем елю.

Вони зійшли вниз звивистою стежкою, зачинили іржаву хвіртку і, притупуючи, попрямували замерзлою лісовою дорогою. Пройшли майже чверть милі, низький знову відізвася:

— Розумна людина ховає камінець на березі. Та що їй робити, коли берега немає? Ви щось знаєте про невдачу, котра спіткала великого Сент-Клера?

— Я нічого не знаю про англійських генералів, отче Бравн, — сміючись, відповів Фламбо, — але трохи знайомий з англійськими поліцейськими. Знаю тільки, скільки часу ви змарнували, тягнучи мене за собою по всіх знаних місцях, котрі якось пов'язані з цим героєм, ким би він не був. Можна подумати, що його похоронили в шістьох різних місцях. Я бачив пам'ятник генералу Сент-Клеру в Вестмінстерському абатстві. На набережній бачив постамент генералові Сент-Клеру на коні. Бачив погруддя генерала Сент-Клера на вулиці, де він народився, і на іншій вулиці, де він жив; а ось тепер ви притягнули мене на це сільське кладовище. Ця надзвичайна особа починає мені набридати, особливо тому, що я до ладу не знаю, хто він. Що ви вишукуєте поміж цих могил і пам'ятників?

— Шукаю лише одне слово, — сказав отець Бравн. — А цього слова тут немає.

— Ну, що ж, може, ви все-таки щось розповісте? — запитав Фламбо.

— Я змушений розділити свою розповідь на дві частини, — коментував священик. — Перша частина — це те, що знають усі, друга — те, що знаю лише я. Першу частину, котру знає кожен, можна викласти коротко й зрозуміло. Та вона повністю помилкова.

— Гаразд, — весело сказав Фламбо. — Давайте розпочнемо з того, що знають усі, тобто з неправди.

— Можливо, це не цілковита брехня, але й правдивого в цій історії мало, — продовжував отець Бравн. — Отож офіційна версія виглядає так: усім відомо, що Артур Сент-Клер був великим та успішним англійським генералом. Усі також знають, що після успішних, хоча й обережних кампаній в Африці й Індії його призначили командувачем військ, котрі воювали проти Бразилії, коли великий бразилійський патріот Олів'є поставив свій ультиматум. Відомо також, що Сент-Клер з невеликим військом атакував Олів'є, у котрого було набагато більше військо, і після героїчного протистояння його взяли в полон. Також усі знають, що після того, як генерала взяли в полон, його знайшли повішеним на дереві. Це викликало здивування відразу всього цивілізованого людства. Коли бразилійські війська відступили, Сент-Клера знайшли в зашморгу, а на шиї у нього висіла зламана шпага.

— І ця популярна історія неправдива? — натякнув Фламбо.

— Ні, — спокійно відповів його приятель, — вся ця історія правдива.

— Мені видається, ви розповіли доволі багато, — сказав Фламбо. — Та якщо все це правда, то в чому полягає таємниця?

Вони минули багато сотень сірих, примароподібних дерев, перш ніж низенький священик відповів. Він задумливо покусував палець і врешті сказав:

— Таємниця полягає в психології. Точніше, в двох психологіях. У цій бразилійській справі двоє з найбільш відомих людей сучасної історії діяли всуперч своєму характеру. Пам'ятайте, що обоє — і Олів'є, і Сент-Клер — були героями, це поза сумнівом. Це був поєдинок між Гектором і Ахілле-

сом. Що б ви сказали про поєдинок, у котрому Ахіллес був би боязким, а Гектор — зрадником?

— Продовжуйте, — нетерпляче сказав високий, коли отець Бравн знову почав покусувати палець.

— Сер Артур Сент-Клер був солдатом старого релігійного гарту, саме такі, як він, урятували нас під час Заколоту, — продовжував священик. — Він завжди більше дбав про зобов'язання, аніж про вдавану хоробрість. Він був дуже відважним солдатом і водночас — обережним командувачем, а особливо обурювався, коли довідувався про даремні втрати війська. Однак у цій останній битві його дії були би абсурдними навіть для дитини. Не треба бути стратегом, щоб побачити незрозумілість його задуму, так само, як не треба бути стратегом, щоб не потрапити під автобус. Гаразд, ось вам перша таємниця: що сталося з головою англійського генерала? А от вам і друга: що сталося з серцем бразилійського патріота? Президента можна назвати мрійником або надокучливим типом, та навіть його вороги визнавали, що він шляхетний, наче мандрівний лицар. Президент завжди відпускав на волю ув'язнених, а деяких навіть обдаровував. Люди, котрі справді ставилися до нього вороже, відходили, зворушені його простотою та шляхетністю. Чому, до біди, вперше в житті він наважився на таку диявольську помсту, особливо за наступ, котрий йому не міг завдати шкоди? От така таємниця. Один із найрозумніших людей на світі безпідставно повівся, як останній ідіот. Один із найбільш шляхетних людей на світі безпідставно повівся, як лиходій. Ось так виглядає ця справа. Про решту можете здогадатися самостійно, мій друже.

— Ні-ні, — коротко відповів інший. — Я залишаю це вам. Розкажіть мені про все.

— Гаразд, — погодився отець Бравн, — це було б негарно стверджувати, що публічне враження вичерпується лише тим, що я щойно розповів, і не згадати про дві події, котрі сталися не так давно. Я не можу сказати, що вони зробили якесь відкриття у цій справі, тому що ніхто не знає їхнього значення. Ці події хіба що додали темряви. Отож, по-перше. Родинний лікар Сент-Клерів посварився з цією родиною

й почав публікувати серію статей, у котрих стверджує, що покійний генерал був релігійним маніяком; але, як він сам каже, це означає лише надмірну побожність. Так чи інакше його спроби не були успішними. Кожний знає, що генерал Сент-Клер був дивакуватим зі своєю пуританською побожністю. Друга подія заслуговує на більшу увагу. В тому нещасливому полку, що непродумано намагався перейти Чорну Ріку, служив такий собі капітан Кейт. У той час він був заручений з донькою Сент-Клера й пізніше одружився з нею. Капітан був одним із тих, хто потрапив у полон до Олів'є, і його, як і решту воїнів, окрім генерала, швидко відпустили на волю. Двадцять років потому цей чоловік, тепер уже лейтенант-полковник Кейт, опублікував свою автобіографію, котру назвав «Британський офіцер у Бірмі та Бразилії». В тій частині книги, де читач завзято шукає бодай щось про таємницю Сент-Клера, він знаходить наступні слова: «Всюди, також у цій книзі, я описував події так, як вони відбувалися, тому що підтримую застаріле переконання в тому, що слава Англії не потребує прикрас. Роблю виняток із цього правила лише стосовно битви біля Чорної Ріки. У мене є на те причини — особисті, але благородні й невідхильні. Однак аби віддати належне пам'яті двох визначних людей, я повинен дещо додати. Генерала Сент-Клера звинувачували в нездарності у цій битві. Я можу засвідчити, що його дії, якщо їх належно розуміти, були найбільш талановитими й проникливими в його житті. Президента Олів'є, натомість, звинувачували в жорстокій несправедливості. Вважаю, що моїм обов'язком є повернути ворогові честь і сказати, що в цьому випадку він виявив ще більшу шляхетність, аніж завжди. Висловлюючись зрозуміліше, запевняю своїх співвітчизників, що Сент-Клер не був таким ідіотом, а Олів'є таким лиходієм, якими вони виглядають. Це все, що я можу сказати, і жодні земні міркування не примусять мене сказати ще бодай слово».

Великий примерзлий місяць був схожий на снігову кулю, що виднілася крізь заплутані гілки дерев. Отець Бравн, щоб освіжити пам'ять, зазирнув у сторінку, вирвану з книги капітана Кейта. Коли він склав її і сховав у кишеню, Фламбо різко підняв руку, як це притаманно французам.

— Зачекайте секунду, зачекайте, — збуджено вигукнув він. — Здається, я здогадуюся, про що йдеться.

Він ішов величезними кроками, важко дихаючи, витягнувши вперед чорну голову на бичачій шиї, ніби людина, котра виграла змагання зі спортивної ходи. Малий священик, збуджений і трохи веселіший, ледве встигав за ним. Дерева ніби розступалися перед ними, дорога йшла вниз долиною, залитою чистим місячним світлом, і, ніби кролик, пірнала в ліс, котрий нагадував стіну. Вхід сюди був малий і круглий і скидався на отвір залізничного тунелю. Та коли вони пройшли кілька сотень ярдів і Фламбо заговорив, вхід у ліс вже нагадував печеру.

— Я зрозумів, — урешті вигукнув він, вдаряючи рукою по стегні, — чотири хвилини подумавши, я зможу розповісти вам про все, що сталося.

— Гаразд, — відповів священик, — розповідайте.

Фламбо підняв голову, але понизив голос:

— Генерал Артур Сент-Клер, — сказав він, — походив з родини, котра страждала спадковим божевіллям, він намагався приховати це від своєї доньки і, якщо це можливо, від майбутнього зятя. Правда чи ні, але він подумав, що наближається час колапсу, й наважився на самогубство. Звичайне самогубство спричинило би плітки, а він боявся цього. Коли почався наступ, його розум затьмарився й він пожертвував обов'язками заради честі. Генерал стрімко кинувся в битву, сподіваючись, що загине від першого-ліпшого пострілу. Та коли зрозумів, що не досягнув нічого, крім полону й ганьби, божевілля в його мозку вибухнуло, наче бомба, він зламав свою шпагу й повісився.

Фламбо уважно дивився на сіру стіну лісу, у котрій був один-єдиний отвір, схожий на могильну діру, куди пірнала їхня стежка. Можливо, в тому, що ліс ковтав дорогу, було щось загрозливе, бо Фламбо ніби насправді побачив усю трагедію і здригнувся.

— Жахлива історія, — сказав він.

— Жахлива історія, — повторив священик, схиливши голову. — Але неправдива.

Він закинув голову назад і у відчаї вигукнув:

— О, якби так було насправді!

Високий Фламбо повернувся й здивовано подивився на священика.

— Ваша історія чиста й майже невинна, — схвильовано сказав отець Бравн. — Хороша, чиста історія, така ж світла, як і цей місяць. Божевілля і відчай доволі невинні. Фламбо, все було набагато гірше.

Фламбо злякано поглянув на місяць, що про нього щойно згадував священик, і помітив: його перетинала чорна гілка дерева, як диявольський ріг.

— Отче, — вигукнув Фламбо з притаманними йому експресивними жестами й пришвидшив ходу, — ви вважаєте, що все було ще гірше?

— Ще гірше, — наче луна, відізвався священик.

І вони ступили в чорний монастир лісу, котрий оточував їх імливими гобеленами стовбурів; такі темні проходи можуть привідітися хіба у сні.

Незабаром вони дійшли в найбільш сховані нутрощі лісу. Тут було настільки темно, що вони нічого не бачили, і священик продовжував:

— Де розумна людина ховає листя? У лісі. А що робити, коли поблизу немає лісу?

— І що ж? — роздратовано відізвався Фламбо. — І що ж робити?

— Людина садить ліс, щоб сховати листя, — похмуро відповів священик. — Жахливий гріх.

— Зачекайте, — нетерпляче вигукнув його приятель, тому що похмурий ліс і ця похмура розмова почали його трохи нервувати. — Ви розповісте мені цю історію чи ні? Ви знаєте ще щось?

— Є три свідчення, — відповів отець Бравн, — котрі я віднайшов з чималими зусиллями, і я можу розповісти про них швидше в логічній, а не хронологічній послідовності. Насамперед про хід битви та її результат ідеться в посиляннях самого Олів'є, і вони доволі зрозумілі. Він із двома чи трьома полками обкопався на височині неподалік Чорної ріки, а її береги, дозвольте нагадати, болотисті. На протилежному боці, котрий піднімався вище над водою, розмістився перший

англійський аванпост, а інші частини війська були в тилу. Британські війська були набагато сильніші й численніші, та перший полк настільки відірвався від бази, що Олів'є вже розробляв проект, як би перейти річку, щоб перерізати британцям шлях. Однак увечері все-таки вирішив залишитися на попередніх позиціях, тому що вони були стратегічно вигідними. На світанку наступного дня він був приголомшений, тому що побачив, як відокремлена жменька англійського війська переходить через річку, частина — сушею, частина — вблід, і групується на болотистому березі неподалік його війська.

Те, що вони намагалися атакувати більш ніж скромними силами, було просто неймовірно, та Олів'є помітив щось більш екстраординарне. Цей божевільний полк, котрий навмання переходив через річку, більше нічого не робив, лише загруз у болоті, як мухи в патоці. Не варто й говорити, що бразилійці зробили багато проломів у рядах ворога, а англійці могли протистояти лише з допомогою енергійної стрільби з рушниць. І все-таки вони не відступили — рапорт Олів'є закінчується щирим захопленням містичною відвагою цих недоумкуватих. «Наші війська почали рухатися вперед, — пише Олів'є, — і загнали їх у річку; ми захопили генерала Сент-Клера й кількох інших офіцерів. Полковник і майор загинули в цій битві. Я не можу стриматися, щоб не сказати: історія бачила небагато таких прекрасних видовищ, як останній бій цього екстраординарного полку. Поранені офіцери забирали рушниці з рук мертвих солдатів, генерал особисто бився на коні, простоволосий і зі зламаною шпагою». Що з генералом сталося потім, Олів'є не пише, так само, як і Кейт.

— Гаразд, — пробурчав Фламбо, — розкажіть про друге свідчення.

— Щоб віднайти наступне свідчення, — сказав отець Бравн, — треба було трохи часу, та я розповім про це коротко. В одній із лінкольнширських старинців мені вдалося віднайти солдата, котрий не лише був поранений у битві біля Чорної ріки, а й стояв навколішки біля полковника, коли той умирав. І цей полковник Клансі, велетень-ірландець, помер

не стільки від ран, скільки від люті. У кожному разі він не відповідальний за цей ганебний рейд, можливо, це був наказ генерала. Останні слова полковника, як переказав мені цей старий солдат, були такі: «Он їде проклятий старий осел зі зламаною шпагою. Краще б він зламав голову». Зверніть увагу, всі помічають цю деталь зі зламаною шпагою, хоча більшість людей висловлюються про неї більш шанобливо, ніж полковник Клансі. І зараз я розповім вам про останнє свідчення.

Дорога через лісову гущавину почала підніматися вгору, і отець Бравн зупинився, перевів подих і діловито продовжував свою розповідь:

— Лише місяць чи два тому в Англії помер один бразилійський чиновник, перед смертю він посварився з Олів'є і залишив країну. Він був добре відомою постаттю і на батьківщині, й на континенті. Іспанець на ім'я Еспадо, я знав його особисто — жовтолиций старий денді з гакоподібним носом. З деяких приватних причин я здобув дозвіл і оглянув документи, котрі залишилися після його смерті. Він, звичайно ж, був католиком, і я був з ним до кінця. Серед його документів не було нічого, що могло би по-новому висвітлити справу Сент-Клера, окрім п'яти чи шести учнівських зошитів, котрі були щоденником якогось англійського солдата. Я можу лише здогадуватись, що бразилійці знайшли це на комусь із убитих. Як би не було, останній запис у щоденнику зроблено напередодні битви.

Та опис останнього дня цього бідаки обов'язково варто прочитати. Я взяв цей щоденник із собою, та зараз настільки темно, що нічого не вдається. Я вам коротко розповім. Перша частина щоденника переповнена жартами, котрі, напевно, були поширені серед солдатів, про якогось чоловіка, що його називали Стерв'ятником. Важко сказати, чи він був одним із них, можливо, він навіть не був англійцем, хоча про нього не говорять як про ворога. Швидше за все, це був якийсь місцевий посередник, може, журналіст або провідник. Він про щось розмовляв наодинці зі старим полковником Клансі, та частіше бачили, як він розмовляє з майором. Цей майор займає важливе місце в розповіді солдата — це

був худорлявий темноволосий чоловік на ім'я Мюррей, пуританин, родом з північної Ірландії. У розповіді багато жартів про контраст між суворістю цього ольстерця й веселістю полковника Клансі. Також трапляються жарти про яскравий одяг Стерв'ятника.

Та вся ця легковажність зникає, коли з'являються перші ознаки тривоги. Позаду англійського табору, майже паралельно до річки, пролягала одна з небагатьох великих доріг. На заході вона звертала до річки, перетинаючи її на мості. На сході дорога знову заглиблювалася в лісові нетрі і дві милі далі стояв наступний англійський аванпост. Того вечора солдати помітили вдалині блиск зброї й почули тупіт легкої кавалерії, і навіть простакуватий автор щоденника здогадався, що це їде генерал зі своєю свитою. Вояка сидів на великому білому коні, котрого ми так часто бачили в ілюстрованих виданнях і на академічних картинах; можете бути певні, що привітання, котре йому влаштували солдати, не було лише церемонією. Генерал не марнував часу, зістрибнув із сідла, відразу підійшов до групи офіцерів і почав енергійну й конфіденційну розмову. Наш невідомий приятель, автор щоденника, помітив, що генерал особливо охоче обговорює справи з майором Мюрреєм, але такий вибір генерала виглядав доволі природно. Обидвоє були створені для взаєморозуміння, обидвоє, як-то кажуть, «читали свої Біблії» й належали до старого, євангелічного типу офіцерів. Як би там не було, достеменно відомо, що коли генерал знову сідав у сідло, то продовжував серйозну розмову з Мюрреєм, а коли кінь поволі йшов дорогою, високий ольстерець продовжував іти, тримаючи коня за вуздечку і продовжуючи бесіду. Солдати спостерігали за ними, поки вони не зайшли в ліс, де дорога повертала до річки. Полковник повернувся до свого намету, солдати зайняли свої позиції. Автор щоденника затримався на якихось кілька хвилин і побачив щось дивовижне.

Великий білий кінь, котрий щойно повільно йшов дорогою, ніби на параді, галопом побіг до табору, так ніби переможець на якихось божевільних перегонах. Спочатку солдати подумали, що кінь скинув вершника, та потім побачили, що це генерал, котрий був чудовим вершником, жене коня.

Кінь і вершник підлетіли до них, ніби вихор. Генерал зупинив коня і з палаючим обличчям і голосом, котрий був подібний на сурми Страшного суду, наказав негайно покликати полковника.

Я помітив, що в мисленні таких людей, як автор щоденника, всі ці події нагромаджувалися одна на одну, як колоди дерев на лісоповалі. Ще добре не прокинувшись і ледь не падаючи, солдати шикуються й довідуються, що мають негайно розпочати атаку й перейти через річку. Їм повідомляють, що генерал і майор знайшли щось біля моста і це єдиний спосіб урятувати життя. Майор негайно повернувся в тил, щоб покликати на допомогу резерви, котрі стоять біля дороги. Однак сумніваюся, щоб підкріплення прийшло вчасно. Вони повинні були перейти річку вночі та зранку захопити висоти. Цим зворушливим описом нічного походу щоденник раптово закінчується.

Отець Бравн ішов попереду. Лісова стежка ставала все вужчою, звивистою й незабаром почала нагадувати гвинтові сходи. Тепер голос священика долинав зверху:

— Там ще є згадка про одну невелику, але незвичайну подробицю. Коли генерал закликав усіх до атаки, він наполовину вийняв шпагу з піхов, але потім, ніби засоромившись таким мелодраматичним жестом, сховав її назад. Ось бачите, знову ця шпага.

Слабке світло прокрадалося крізь сплетене гілля дерев і кидало прозору сітку під ноги мандрівників. Вони знову наближались до тьмяного відкритого неба. Фламбо відчував, що істина оточує його, ніби повітря, та не міг її висловити. Спантичено запитав:

— Ну, і про що йдеться з тією шпагою? Офіцери переважно мають шпаги, хіба ні?

— У сучасній війні про них згадують не так часто, — байдуже відіззався священик, — а в цій справі постійно стикаєшся з цією шпагою.

— Гаразд, ну і що? — пробурмотів Фламбо. — Дешева сенсація: старий солдат ламає свою шпагу в останній битві. Можу посперечатися, що газети відразу ж ухопилися за цю деталь, вони це вміють. На всіх цих могилах і подібних ре-

чах шпагу зображають з відламаним кінцем. Сподіваюся, ви зтягнули мене в цю полярну експедицію не лише тому, що двоє чоловіків з романтичними уявленнями бачили зламану шпагу Сент-Клера?

— Ні, — вигукнув отець Бравн, і його голос пролунав, як пістолетний постріл. — Але хто бачив незламану шпагу?

— Що ви маєте на увазі? — запитав його приятель і зупинився.

Раптом вони вийшли з сірих воріт лісу.

— Я кажу, хто бачив незламану шпагу? — наполегливо повторив отець Бравн. — Напевно, не автор щоденника, тому що генерал вчасно її сховав.

Фламбо оглянувся довкола, як людина, котра дивиться на сонце й нічого не бачить, а його приятель продовжував, і вперше в його голосі відчувалося завзяття.

— Фламбо! — вигукнув священник. — Навіть обшукавши всі ці могили, я нічого не можу довести. Але я впевнений у цьому. Дозвольте мені додати до своєї розповіді лише один невеликий факт, котрий усе змінює. Полковник, як це не дивно, був поранений одним із перших. Його поранило задовго до того, як розпочалася сама битва. Але він побачив зламану шпагу Сент-Клера. Чому вона була зламана? Як це сталося? Мій друже, вона зламалася ще до битви!

— О! — вдавано-радісно промовив Фламбо, — і скажіть на милість, де ж відламана частинка?

— Я можу відповісти, — відразу ж відповів священник. — У північно-східному кутку кладовища біля протестантської катедри в Белфасті.

— Справді? — перепитав співрозмовник. — Ви її вже шукали?

— Ні, не шукав, — з жалем відповів отець Бравн. — Над нею стоїть великий мармуровий монумент, пам'ятник героєві майорові Мюррею, котрий загинув смертю хоробрих у битві біля Чорної ріки.

Фламбо виглядав так, ніби пережив гальванічний шок.

— Ви хочете сказати, — прохрипів він, — що генерал Сент-Клер ненавидів Мюррея і вбив його на полі битви, тому що...

— Вас все ще переповнюють добрі й чисті здогадки, — відіззався священик. — Все було набагато гірше.

— Ну, що ж, — відіззався великий чоловік, — запас моєї нечистої уяви вичерпався.

Священик, напевно, задумався, з чого ж почати, і врешті сказав:

— Де розумна людина ховає листок? У лісі.

Фламбо мовчав.

— А якщо немає лісу, вона його садить. А якщо їй потрібно сховати мертвий листок, вона садить мертвий ліс.

Відповіді не було, і священик продовжував вже тихіше й м'якше:

— А якщо людині треба сховати мертво тіло, вона ховає його на полі посеред мертвих тіл.

Фламбо крокував уперед так, ніби ненавидів найменшу затримку в часі або просторі, а отець Бравн продовжував говорити, розвиваючи свою останню думку:

— Сер Артур Сент-Клер, як я вже згадував, був із тих людей, котрі «читають свою Біблію». Цим усе сказано. Коли люди вже розуміють, що даремно читати лише свою Біблію, не читаючи Біблії інших людей? Друкар читає Біблію, щоб знайти друкарські помилки. Мормон читає свою Біблію, щоб знайти підтвердження полігамії; послідовник «християнської науки» читає свою Біблію і знаходить там, що наші руки й ноги — лише видимість. Сент-Клер був старим англо-індійським солдатом протестантського типу. А тепер подумайте, що це може означати, і, заради небес, відкиньте святенництво. Це може означати, що він був страшною людиною, котра звикла жити під тропічним сонцем у східному суспільстві, котра без жодних духовних підказок вбирала в себе всі підряд повчання східних книг. Звичайно, він більш охоче читав Старий Завіт, ніж Новий. Бузсумнівно, в Старому Завіті він знаходив усе, що хотів — хіть, свавілля, зради. О, я наважуся ствердити, що він був чесною людиною, як ви це називаєте. Але що робити, якщо людина чесна у своєму поклонінні нечесності?

У кожній з гарячих і таємничих країн, у котрих йому довелося побувати, він заводив гарем, катував свідків, нако-

пичував нечисте золото. Звичайно, він, відкрито дивлячись у вічі, сказав би, що робить усе це на славу Господа. Мое богослов'я спонукає мене, щоб запитати: якого Господа? В усякому разі кожне таке зло відкриває нові двері в пекло, котрі ведуть з одного пекельного кола в інше. Справа не в тому, що людина стає все більш нестримною й дикою, а в тому, що робиться щораз підлішою. Через якийсь час Сент-Клер заплутався в хабарництві й шантажах, йому було потрібно все більше й більше грошей. Коли настав час битви біля Чорної ріки, він опустився настільки низько, що його місце було лише в найнижчому пекельному колі Данте.

— Що ви маєте на увазі? — запитав його приятель.

— А ось що, — рішуче сказав священник і раптом показав на калюжку, затягнену тоненьким льодом, котрий поблискував у місячному світлі. — Ви пам'ятаєте, кого Данте поселив в останньому, льодяному колі пекла?

— Зрадників, — сказав Фламбо й здригнувся. Він подивився довкола на неживі дерева, отруйні й непристойні контури ландшафту й на мить уявив себе Данте, а священника з його струмуючим голосом — Віргілієм, котрий веде його по країні вічних гріхів.

А голос продовжував:

— Як ви знаєте, Олів'є був донкіхотом, він заборонив шпіонаж і секретні служби. Однак, як це інколи буває, поза його спиною цих правил не дотримувалися. І порушником був наш старий знайомий Еспадо — той самий яскраво одягнений денді, котрого називали Стерв'ятником через його гакоподібний ніс. Вдаючи зі себе благодійника, він нишпорив серед солдатів англійської армії, поки врешті не знайшов продажну шкуру, котрою виявився — милий Боже! — той, хто стояв на чолі всієї армії. Сент-Клерові негайно були потрібні гроші, гори грошей. Лікар, котрий потім дискредитував цю сім'ю, ще тоді погрожував тими викриттями, на котрі він потім усе ж наважився, але швидко перестав. Подейкували про якісь жахливі й доісторичні діяння англійського евангелика в Парк Лейн, про злочини, котрі не набагато кращі, ніж людські жертвоприношення або продаж людей у рабство. Генералові були необхідні гроші на придане для доньки, для

нього слава, котра супроводжує багатство, була настільки ж важлива, як і саме багатство. Він розірвав останню нитку, шепнувши кілька слів бразилійцям, і багатство полилося до нього від ворогів Англії. Та з Еспадо-Стерв'ятником розмовляв ще один чоловік. Якимось чином похмурий молодий майор з Ольстеру зумів здогадатися про цю огидну справу, і, коли вони з генералом неквапом прямували дорогою до моста, Мюррей сказав йому, що той повинен негайно піти у відставку, в іншому випадку він постане перед військовим судом і його розстріляють. Генерал зволікав з остаточною відповіддю, поки вони не підійшли до тропічних дерев біля мосту, і там, на березі річки, біля пальм, освітлених сонцем (я бачу це, ніби на картині), генерал витягнув свою шпагу й убив майора.

Зимова дорога замерзла, її оточувала темна гушавина. Фламбо побачив далеко попереду нечіткий ореол, котрий виник не від місячного чи зоряного світла — це був вогонь, котрий запалила рука людини. Розповідь священика майже добігла кінця, а Фламбо все дивився на це світло.

— Сент-Клер був породженням пекла, справжнім. Ніколи, я ладен заприсягтися, він не виявив такої ясности мислення й сили, як тоді, коли тіло бідного Мюррея лежало біля його ніг. Ніколи, у жодному з його тріумфів, як правильно помітив капітан Кейт, цей обдарований чоловік не був настільки блискучим, як у цій останній битві. Він холоднокровно подивився, чи на його зброї не залишилася кров Мюррея, й побачив, що кінчик шпаги, котрою він заколов майора, залишився в тілі жертви. Він поглянув спокійно, так ніби дивився з вікна клубу, щоб передбачити можливі наслідки. Зрозумів, що люди все одно знайдуть підозріле тіло, витягнуть підозрілий уламок шпаги, помітять невідомо чому зламану шпагу. Сент-Клер убив, але не змусив замовкнути. Та його владний розум піднявся проти такої несправедливости, бо був ще один вихід. Він міг би зробити труп менш підозрілим. А для цього треба його сховати між іншими трупами. Через двадцять хвилин вісімсот англійських солдатів рушили назустріч своїй смерті.

Тепле світло з-поза зимового лісу мерехтіло все яскравіше, сильніше, і Фламбо прискорив ходу. Отець Бравн також пришвидшив крок, але видавалося, що розповідь його повністю захопила.

— Такою була доблесть цієї тисячі англійських солдатів і геніяльність їхнього командира, що якби вони без зволікання атакували висоту, то цей божевільний марш-кидок міг закінчитися перемогою. Та зла доля грала ними, ніби пішаками, і в неї була інша мета й інші міркування. Вони мусили стирчати в болотах до того часу, поки видовище мертвих воїнів англійської армії не стало звичним. І потім — велична сцена: сивоволосий і майже святий солдат віддає свою зламану шпагу, щоб припинити кровопролиття. О, для експромту все було організовано досить добре. Та мені видається (щоправда, я не можу цього довести), що, поки всі сиділи в кривавому болоті, хтось засумнівався і... здогадався.

Священик замовк на мить і продовжував:

— Внутрішній голос підказує мені, що це був наречений доньки генерала, її майбутній чоловік.

— Але чому ж Олів'є повісив генерала? — запитав Фламбо.

— Частково з лицарства, частково з політичних міркувань Олів'є рідко обтяжував свої війська полоненими, — пояснив священик. — Переважно він усіх їх звільняв. Цього разу також звільнив усіх.

— Усіх, крім генерала, — сказав високий чоловік.

— Усіх, — повторив священик.

Фламбо насупив чорні брови.

— Я щось не все збагнув, — сказав він.

— Це інша картина, Фламбо, — таємничо й напівпошепки сказав отець Бравн. — Я не можу цього довести, але можу більше — я це ніби бачу. Ось уявіть собі. Військовий табір, котрий на світанку піднімається з голих, випалених пагорбів, і бразилійські мундири, вишикувані у похідні колони. Червона сорочка й довга чорна борода Олів'є розвіваються на вітрі, в руці він тримає широкополий капелюх. Він прощається зі своїм ворогом і звільняє його, простого сивоголового англійського ветерана, котрий дякує йому від імени своїх солдатів. А вони струнко стоять позаду генерала, поруч

— запаси їжі й засоби пересування для відступу. Б'ють барабани, бразилійці вирушають в дорогу, а англійці стоять, ніби статуї. Вони не рухаються до того моменту, поки останній бразилійський воїн не зникає з горизонту. Потім відразу ж ламають шеренги, ніби пробуджуються до життя; на генерала дивляться п'ятсот облич, облич, котрі неможливо забути.

Фламбо аж підскочив.

— О! — вигукнув він, — ви хочете сказати...

— Так, — хвилюючись, сказав отець Бравн. — Це рука англійця накинула зашморг на шию Сент-Клера; можливо, це була та ж рука, котра подала перстень його доньці. Це руки англійців підтягнули генерала до ганебного дерева; це були руки тих людей, котрі поклонялися йому і йшли за ним до перемоги. Це англійці (нехай Бог простить і підтримає нас усіх!) дивилися на нього, коли він висів під чужим сонцем на зеленій шибениці з пальми; це вони з усією ненавистю молилися, щоб він потрапив просто в пекло.

Лишень двоє мандрівників дійшли до хребта пагорба, назустріч їм засяяло яскраве світло, котре пробивалося крізь червоні штори англійського готелю. Готель стояв обабіч дороги і гостинно запрошував мандрівників. Троє дверей були відчинені, і навіть з того місця, де стояли отець Бравн і Фламбо, було чути сміх і розмови людей, котрі цієї ночі були щасливими.

— Далі не варто й продовжувати, — сказав отець Бравн. — Вони судили його там, у глушині, і відразу ж покарали, а потім заради чести Англії — його доньки заприсяглися мовчати до кінця своїх днів про повний гаманець зрадника та зламану шпагу вбивці. Можливо (Боже, допоможи їм!), вони навіть намагалися забути про це. Забудьмо й ми. А ось і наш готель.

— Забуду з приємністю, — відповів Фламбо. Він уже стояв перед яскраво освітленим баром і раптом позадкував і ледь не впав на дорогу.

— Погляньте, от чортівня! — вигукнув він, вказуючи на прямокутну дерев'яну вивіску перед входом. На ній була зображена грубо намальована шпага з укороченим лезом і псевдоархаїчним написом «Зламана шпага».

— А що вас дивує? — м'яко запитав отець Бравн. — Він — бог цих країв, половина всіх готелів, парків та вулиць названа на честь генерала та його досягнень.

— А я думав, що ми закінчили з цим прокаженим, — вигукнув Фламбо й плюнув на дорогу.

— Ви ніколи з ним не покінчите в Англії, — сказав священник, дивлячись униз, — поки мідь міцна й каміння ціле. Його мармурові статуї будуть надихати душі гордих і наївних юнаків, а його сільська могила буде символом вірності, ніби квітка лілії. Мільйони людей, котрі ніколи не знали його, любитимуть, як рідного батька, людину, з котрою ті, що її знали, вчинили, як із лайном. Він може стати святим, і ніхто ніколи не довідається істини, я так вирішив. У відкритті таємниці є багато доброго й поганого, от я й перевірю своє рішення. Всі ці газети зникнуть, антибразилійський шум вже закінчився, Олів'є всюди поважають. Але я пообіцяв собі: якщо бодай десь, на металі чи на мармурі, котрий довговічний, як піраміди, з'явиться звинувачення полковника Клансі, капітана Кейта, президента Олів'є або іншої невинної людини, от тоді я почну говорити. А якщо все обмежиться незаслуженим вихвалянням Сент-Клера, я мовчатиму. І дотримаю своєї обіцянки.

Чоловіки зайшли в таверну з червоними шторами, котра виявилася не лише затишною, а й розкішною всередині. На столі стояла срібна копія пам'ятника Сент-Клера: похилена срібна голова, зламана срібна шпага. На стінах були кольорові фотографії із зображеннями пам'ятника та екіпажів з туристами, котрі приїздили подивитися на цю пам'ятку. Фламбо й отець Бравн сіли на зручні оббиті лавки.

— Але й холоднеча! — вигукнув отець Бравн. — Вип'ємо вина чи пива?

— Може, краще брендї, — сказав Фламбо.

ТРИ ЗНАРЯДДЯ СМЕРТИ

І завдяки своєму покликанню, і завдяки своїм переконанням отець Бравн знав краще за всіх нас, що кожному людину удостоюють почестями вже після смерті. Та навіть він був вражений жахливою невідповідністю, коли на світанку до нього постукали й сповістили, що сера Аарона Армстронга вбили. Було щось абсурдне й непристойне в цьому таємничому насильстві над такою відомою та цікавою постаттю. Адже сер Аарон Армстронг був цікавим до смішного, а його слава була майже легендарною. Ця новина зробила таке ж враження, якби вам повідомили, що Сонячний Джим повісився або містер Піквік помер у Генвелі. Хоча сер Аарон Армстронг був філантропом і мав справу з темними сферами нашого суспільства та пишався своїм благородством. Його політичні та соціальні промови скидалися на водоспад жартів та «гучного сміху», він пашів тілесним здоров'ям; його етика була оптимістичною; він також порушував тему пияцтва (це була його улюблена тема), і робив це з безсмертною й незмінною веселістю, котра притаманна людям, які ніколи не куштують спиртного.

Загальновідому історію його навернення в лоно непитущого товариства часто розповідали з найбільш пуританських трибун і катедр: як він ще юним хлопцем відійшов від шотландського богослов'я і вподобав шотландське віскі і як піднісся вище того й іншого і став (як він скромно любив повторювати) тим, ким він є. Щоправда, споглядаючи його широку сиву бороду, обличчя херувима й окуляри, котрі виблискували на численних обідах і конгресах, де він постійно з'являвся, важко було навіть уявити, що колись він був

помірним пияком або кальвіністом. Відразу відчувалося, що це найсерйозніший веселун з усіх синів людства.

Він жив на сільській окраїні Хемпстеда в красивому будинку, високому, але не широкому, котрий нагадував сучасну прозаїчну вежу. Найвужча стіна виходила безпосередньо на зелений пагорб над залізницею і здригалася щоразу, коли повз будинок проходив потяг. Сер Аарон Армстронг, як він особисто бурхливо переконував, був людиною, котра не знає, що таке нерви. Та якщо потяг часто був потрясінням для цього будинку, то цього разу будинок став потрясінням для потяга.

Він сповільнив рух і зупинився в тому місці, де кут будинку нависав над крутим зеленим насипом. Повністю зупинити такий механізм вдається не відразу, та жива душа, котра керувала ним, діяла надзвичайно швидко. Якийсь чоловік, одягнений у все чорне, навіть (це особливо запам'яталося) у страшні чорні рукавиці, випірнув, ніби з-під пагорба над залізницею, почав махати чорними руками, ніби якийсь дикий млин. Такі дії навряд чи змогли б зупинити навіть найповільніший потяг. Та водночас цей чоловік видав такий крик, котрий був цілком неприродним і диким. Це був один із тих звуків, котрі надзвичайно виразні, навіть якщо їх погано чути. У цьому випадку це було слово «вбивство!»

Однак машиніст присягається, що зупинив би потяг навіть тоді, якби почув не слово, а лише цей жахливий і неприємний голос.

Потяг ледве встиг загальмувати, і відразу можна було помітити багато деталей трагедії. Чоловік у чорному, що стояв на трав'янистому насипі, був слугою сера Аарона Армстронга на ім'я Магнус. Баронет з притаманним йому оптимізмом часто кепкував з чорних рукавиць цього похмурого слуги, та зараз ніхто навіть не мав наміру цього робити.

Коли кілька гаволовів зійшли з насипу й підійшли до закіптявілої огорожі, вони побачили тіло старого чоловіка в жовтому домашньому халаті з яскраво-червоною підкладкою, котре скотилося вниз насипу. Довкола його ноги була обмотана мотузка, що, мабуть, заплуталася під час боротьби. Також виднілися невеликі плями крові, а саме тіло було

зігнуте й викручене настільки, що жива істота навряд чи змогла би зайняти таку позу. Це й був сер Аарон Армстронг. Через декілька хвилин прийшов бородатий здоровань, у котрому дехто з пасажирів потяга впізнав особистого секретаря загиблого. Це був Патрик Ройс, колись добре відомий у богемному товаристві й навіть прославлений у ньому. Він приєднався до скорботних висловлювань слуги, хоча робив це більш невизначено, але водночас переконливіше. Коли з'явилася третя особа, Еліс Армстронг, донька загиблого, котра йшла хитаючись і розмахуючи руками, машиніст вирішив, що далі зволікати не можна. Він дав сигнал, і потяг рушив за допомогою до найближчої станції.

Отця Бравна терміново викликали на прохання Патрика Ройса, велетня-секретаря, котрий у минулому належав до богеми. Ройс був ірландцем, він належав до того типу католиків, котрі ніколи й не згадують про своє віровизнання, поки не потраплять в якусь халепу. Та навряд чи прохання Ройса виконали б настільки швидко, якби один із детективів не був другом і прихильником приватного детектива Фламбо, це ж неможливо — бути другом Фламбо й не наслухатися нескінченних розповідей про отця Бравна. Отож поки молодий детектив на ім'я Мертон полями вів низенького священика до залізниці, їхня бесіда була набагато конфіденційнішою, ніж цього можна було сподіватися від цілком незнайомих людей.

— Наскільки я розумію, — відверто сказав містер Мертон, — у цьому всьому важко знайти якийсь смисл. Тут немає кого підозрювати. Магнус — набундючений старий дурень; він надто дурний для того, щоб бути вбивцею. Ройс вже віддавна був найкращим другом баронета, а його донька, це поза сумнівом, просто обожнювала батька. Крім того, це просто безглуздо. Хто міг убити такого веселого старигана, як Армстронг? Хто підняв би руку, щоб пролити кров людини, котра розважала всіх пообідніми балачками? Це все одно, що вбити Різдяного діда.

— Так, це був веселий дід, — погодився отець Бравн. — Це був веселий дід, поки господар був живий. Як ви думаєте, після його смерти в домі також пануватиме радість?

Мертон здригнувся й зацікавлено подивився на співрозмовника.

— Після його смерти? — перепитав він.

— Так, — безпристрасно продовжував священик, — господар був веселуном. Та чи він зумів передати свою веселість? Будьмо відвертими, хіба в будинку є ще хтось, кого можна назвати веселим?

У мозку Мертона ніби відчинилося віконце, і у ньому з'явилось дивне світло здивування, котре вперше за увесь час освітило те, що було відомо з самого початку. Він часто ходив до Армстронгів у дрібних справах, котрі йому доручав старий філантроп, і тепер йому пригадалося, що атмосфера в будинку була справді похмурою. В кімнатах з високими стелями було дуже холодно, оздоблення було посереднє й провінційне, у коридорі, де постійно гуляв вітер, світилися слабкі електричні лампи і їхнє світло не надто відрізнялося від місячного. І хоча рум'яне обличчя старого, його срібно-сива борода освітлювали кожну кімнату і кожен коридор, де він проходив, вони не залишали після себе жодного тепла. Безсумнівно, це відчуття примарного дискомфорту частково було спричинене надзвичайною життєрадісністю та експресією господаря, йому не були потрібні лампи чи печі, як він казав, тому що його зігрівало власне тепло. Та коли Мертон пригадав інших мешканців, то мусив визнати, що вони були лише тінями свого господаря. Похмурий слуга з його жахливими чорними рукавицями був схожий на персонажа з нічних жахів, секретар Ройс, здоровань у твідових штаних, котрий нагадував бика, носив коротку борідку, та в цій солом'яно-світлій бороді почала дивно проблискувати перша сивина, а широке чоло було всіяне зморшками. Він, звичайно ж, був добродушний, але якийсь сумний, і виглядав так, ніби його в житті спіткала якась велика невдача. Адонька Армстронга виглядала так, ніби й не була його донькою, у неї було надзвичайно бліде й чутливе обличчя. Вона була граціозною, та в її постаті відчувалося якесь тремтіння, через що вона нагадувала осику. Інколи Мертон думав, що вона, напевно, дуже боїться гуркоту потягів.

— Розумієте, — сказав отець Бравн, скромно кліпаючи очима, — я зовсім не впевнений, що веселість Армстронга

була приємна для інших мешканців цього будинку. Ви кажете, що ніхто не міг убити такого чудового старигана, а от я в цьому не впевнений; *ne nos inducas in tentationem**. Якби я і вбив когось, — просто додав священик, — то це був би якийсь оптиміст.

— Чому? — здивовано вигукнув Мертон. — Ви вважаєте, що люди недолюблюють веселість?

— Люди люблять, коли хтось часто сміється, — відповів отець Бравн, — та я не думаю, що вони люблять, коли хтось постійно посміхається. Веселість без гумору — дуже надойлива справа.

Якийсь час вони йшли мовчки вздовж зеленого пагорба над залізницею, а коли дійшли до довгої тіні будинку Армстронгів, отець Бравн раптом сказав, ніби хотів відігнати від себе неприємну думку, а не висловити її серйозно:

— Звичайно ж, у вживанні алкоголю немає нічого ні доброго, ні поганого. Та чомусь мені видається, що таким людям, як Армстронг, інколи треба випити келих вина, щоб стати трохи сумнішими.

Шеф Мертона, сивий і дуже здібний детектив на ім'я Гільдер, стояв на зеленому пагорбі, чекав на слідчого і розмовляв з Патриком Ройсом, величезні плечі і щетиниста борода котрого виднілися над його головою. Це було дуже помітно ще й тому, що Ройс завжди ходив сутулячись і, коли йшов у своїх церковних чи домашніх справах, то ступав важко й скромно, ніби буйвол, котрий тягне тарантас для прогулянок.

Помітивши священика, Ройс із незвичайною для нього привітністю підняв голову й відвів його на кілька кроків убік. Тим часом Мертон доволі шанобливо, але й із хлопчачою нетерплячістю звернувся до старшого детектива:

— І як, містере Гільдер, наскільки ви наблизилися до відкриття цієї таємниці?

— Це не таємниця, — відповів Гільдер і сонно подивився на граків.

— Ну, принаймні для мене якась таємниця тут є, — посміхаючись, відповів Мертон.

* І не введи нас у спокусу (лат.).

— Все доволі просто, мій хлопче, — промовив старший детектив, погладжуючи сиву загострену борідку. — Через три хвилини після того, як ви на прохання містера Ройса пішли покликати священика, все стало зрозуміло. Ви знаєте того слугу в чорних рукавицях, котрий зупинив потяг?

— Знаю, звичайно ж. Коли бачу його, мені аж моторошно стає.

— Так ось, — промовив Гільдер, — коли потяг від'їхав, цей чоловік зник. От такий-от холонокровний убивця. Втік на потягу, котрий поїхав сповістити поліцію.

— Тобто ви повністю впевнені, що це він убив свого господаря? — перепитав молодший детектив.

— Так, синку, я повністю впевнений, — сухо відповів Гільдер, — хоча б через таку дріб'язкову причину, що він украв з письмового столу господаря двадцять тисяч фунтів готівкою. Ні, тепер є лише одна річ, котру потрібно з'ясувати — як він убив Армстронга. Виглядає на те, що череп проламали якимось важким предметом, але поблизу ніяких подібних речей не виявлено, а вбивця навряд чи втік разом зі зняряддям убивства, хіба що воно мале й не привертало уваги.

— Можливо, воно надто велике, щоб привернути увагу, — сказав священик, дивно хихочучи.

Почувши таку дурницю, Гільдер повернувся й суворо запитав отця Бравна, що він мав на увазі.

— Я знаю, що висловився трохи безглуздо, — примирливо сказав отець Бравн. — Це як у чарівній казці. Та бідного Армстронга було вбито величезною зеленою палицею, котра надто велика, щоб її побачити, переважно всі її називають землею. Він розбився, бо впав на цей зелений пагорб, на котрому ми стоїмо.

— Про що це ви? — швидко запитав детектив.

Отець Бравн повернув обличчя, котре нагадувало місяць уповні, до фасаду будинку й подивився вгору, часто кліпаючи. Всі слідкували за його поглядом і побачили, що вгорі цієї глухої частини будинку, в мансарді, навстіж відчинене вікно.

— Хіба ви не бачите? — тлумачив він, незграбно, наче дитина, вказуючи на вікно. — Він упав он звідти.

Гільдер насупився, поглянув на вікно й промовив:

— Так, це справді можливо. Та я не розумію, звідки у вас така впевненість.

Отець Бравн широко відкрив сірі очі:

— Ну як, ось на носі у вбитого теліпається мотузка. Хіба ви не бачите, частина такої мотузки звисає з вікна?

На такій висоті всі предмети видавалися крихітними пилинками або волосками, та проникливий старий детектив залишився задоволений.

— Так, ви маєте рацію, сер, — сказав він до отця Бравна. — Один — нуль на вашу користь.

Не встиг він вимовити ці слова, як спеціальний потяг з одним вагоном з'явився з-за рогу, ліворуч від них, зупинився і вивергнув із себе групу поліцейських, поміж котрими було видно неприємне обличчя Магнуса, слуги-втікача.

— От тобі на! Вони його вже схопили! — вигукнув Гільдер і жваво кинувся вперед. — А гроші у нього були? — крикнув він до першого поліцейського.

Той якось дивно подивився на детектива й відповів:

— Ні, — а потім додав, — принаймні тут немає.

— Дозвольте запитати, хто з вас інспектор? — запитав Магнус.

Як тільки він промовив цю фразу, всі відразу зрозуміли, як йому вдалося зупинити потяг. Це був похмурий чоловік з пригладженим чорним волоссям, безбарвним обличчям, а очі та губи натякали на східне походження. Навряд чи хтось знав про його справжнє коріння та ім'я, відколи сер Аарон Армстронг «врятував» його від роботи офіціантом в лондонському ресторані і (як подекують) від інших ганебних справ. Та його голос був настільки вражаючим, наскільки застиглим видавалося обличчя. Чи то через надмірну старанність, з котрою він вимовляв іноземні слова, чи то через особливу повагу до господаря (котрий трохи недочував) мова Магнуса вирізнялася дивною дзвінкістю та пронизливістю, і, коли він заговорив, усі присутні ледь не підскочили.

— Я завжди знав, що це може статися, — голосно й нахабно сказав він. — Мій бідний старий господар кепкував

з мене, тому що я ношу чорний одяг, а я завжди відповідав, що мені не потрібно буде переодягатися на його похорон.

І він руками в чорних рукавицях зробив швидкий виразний рух.

— Сержанте, — сказав інспектор Гільдер, гнівно дивлячись на чорні рукавиці, — ви досі не одягнули наручники на цього типа? Він виглядає досить небезпечно.

— Але, сер, — відповів спантелечений сержант, — я не знаю, чи ми маємо на це право.

— Як накажете вас розуміти? — різко запитав інспектор. — Хіба ви його не заарештували?

Тонкі губи Магнуса зневажливо розтягнулися, і в цю ж мить почувся свисток потяга, котрий ніби підтримував його насмішку.

— Ми заарештували його, — серйозно відповів сержант, — якраз тоді, коли він виходив з поліцейської дільниці в Хайгейті, де передав усі гроші свого господаря під відповідальність інспектора Робінсона.

Гільдер подивився на слугу з величезним подивом.

— І чому ж ви це зробили? — запитав він у Магнуса.

— Звичайно ж, тому, щоб гроші не потрапили до злочинця, — спокійно відповів той.

— Поза сумнівом, — сказав Гільдер, — гроші сера Аарона Армстронга були б у безпеці, якби потрапили до його сім'ї.

Останні слова інспектора зникли в шумі коліс, і потяг, колишучись і гуркочучи, проїхав повз них, та голос Магнуса переміг цей пекельний шум, котрий так часто чути біля цього злощасного будинку, і його відповідь пролунала виразно, наче удари дзвонів:

— У мене немає підстав довіряти сім'ї сера Аарона.

Всі присутні завмерли, тому що відчули якусь примарну присутність когось нового; і Мертон зовсім не здивувався, коли підняв голову й побачив, що з-за плеча отця Бравна виглядає бліде обличчя доньки Аарона Армстронга. Вона ще була молода й чарівна, та її волосся втратило блиск і свіжість, а де-не-де у ньому виднілися перші ознаки сивини.

— Зважайте на те, що говорите, — грубувато сказав Ройс, — ви налякали міс Армстронг.

— Сподіваюся, що так, — чітко вимовив слуга.

Дівчина аж затремтіла від збентеження, всі присутні також були здивовані. А Магнус спокійно продовжував:

— Я вже якось звик, що міс Армстронг постійно здригається. Впродовж років я спостерігаю, як нею тремтить. Дехто каже, що вона тремтить від холоду, дехто вважає, що це від страху, а я ж знаю, що вона трясеться від ненависти й гніву, тих демонів, котрі сьогодні вранці врешті перемогли. Якби не я, вона вже давно би втекла зі своїм коханцем і всіма батьківськими грошима. Відколи мій бідний господар заборонив їй одружитися з цим пияком-негідником...

— Годі! — суворо зупинив його Гільдер. — Нас не цікавлять ваші вигадки й підозри стосовно цієї родини. Якщо у вас немає якихось суттєвих свідчень, то ваші пусті ствердження...

— О! У мене є суттєві свідчення, — перебив його Магнус, ніби відрізаючи кожне слово. — Містере інспектор, ви можете викликати мене до суду, і я скажу вам правду. А правда така: через мить після того, як закривавлений старий випав з вікна, я побіг до мансарди й знайшов там його доньку, вона знепритомніла біля дверей, а в руці в неї був закривавлений кинджал. Дозвольте мені передати вам цю штукенцію.

Він вийняв із задньої кишені довгий ніж з роговим державом і червоною плямою на лезі та ввічливо подав його сержантові. Потім відійшов назад, і щілини його очей майже зникли на товстій китайській пиці, котра аж світилася від посмішки.

Коли Мертон побачив це, йому зробилося погано, і він упівголоса сказав до Гільдера:

— Сподіваюся, ви повірите міс Армстронг, а не цьому типові?

Отець Бравн раптом підняв обличчя, незвично свіже, так ніби він щойно вмився.

— Так, — сказав він, випромінюючи непідроблену простодушність, — та хіба слова міс Армстронг суперечать свідченню цього слуги?

У дівчини вирвався переляканий, різкий зойк, і всі поглянули на неї. Вона заціпеніла, ніби паралізована, лише обличчя, обрамлене тонким каштановим волоссям, залишало-

ся живим, здивованим і збентеженим. Вона стояла так, ніби в неї на шиї затягувалася петля.

— Цей чоловік, — суворо сказав містер Гільдер, — шойно сказав, що відразу після вбивства знайшов вас непритомну і з ножем у руці.

— Він каже правду, — відповіла Еліс.

Коли всі опам'яталися від почутого, то побачили, що Патрик Ройс схилив свою велику голову, вийшов на середину кола й промовив дивні слова:

— Ну, що ж, якщо я все одно пропав, то спершу бодай душу відведу.

Він випрямив могутні плечі, а залізний кулак з розмаху врізався у ввічливу монгольську фізіономію Магнуса, і той відразу ж розкинувся на землі, як морська зірка. Двоє чи троє поліцейських відразу ж схопили Ройса, а решті, напевно, від здивування здалося, що все розумне зникає з цієї землі, а світ перетворюється в якусь клоунату.

— Вистачить, містере Ройс, — авторитетно відізався Гільдер. — Я заарештую вас за напад.

— Ні, вам не вдасться, — заперечив секретар, а його голос пролунав, як гонг. — Ви заарештуєте мене за вбивство.

Гільдер тривожно глянув на Магнуса, котрого Ройс збив з ніг, та слуга вже сів і витирав невеликі сліди крові з майже непошкодженого обличчя, і тому інспектор запитав коротко:

— Що це все означає?

— Цей тип сказав чисту правду, — пояснив Ройс. — Міс Армстронг знепритомніла з ножем у руці. Але вона схопила ніж не для того, щоб убити свого батька, а щоб захистити його.

— Захистити його? — серйозно перепитав Гільдер. — Від кого?

— Від мене, — відповів секретар.

Еліс здивовано й злякано подивилася на нього, а потім промовила тихим голосом:

— Врешті-решт, я тішуся, що ви не втратили мужности.

— Ходімо вгору, — важко промовив Патрик Ройс, — і я покажу вам, де все сталося.

Мансарда, де була кімната секретаря (досить мала келія для такого велетенського відлюдника), зберігала всі сліди

нешодавньої драми. Посеред кімнати на підлозі лежав великий револьвер, котрий, правдоподібно, хтось відкинув, трохи ліворуч лежала пляшка з віскі, відкоркована, але недопита. Скатертина з малого столика лежала розірвана й потоптана, а частина мотузки, подібної до тієї, котра лежала біля трупа, була перекинута через підвіконник і теліпалася в повітрі. Дві вази були розтроснені, і частини з них лежали на килимі та полиці біля каміна.

— Я був п'яний, — сказав Ройс; простота цього передчасно постарілого чоловіка нагадувала перше покаяння дитини.

— Ви все про мене знаєте, — сухо продовжував він, — кожен знає, як починалася моя історія, і закінчиться вона, напевно, так само сумно. Колись мене вважали обдарованою людиною і я міг бути щасливим: сер Армстронг врятував рештки моєї душі й тіла від різноманітних забігайлівок, він завжди по-своєму добре до мене ставився, бідолаха! Та він в жодному разі не дозволяв мені одружуватися з Еліс, і треба сказати, що мав рацію. А тепер самі робіть висновки й не вимагайте від мене подробиць. Он там, у кутку, лежить моя напівпорожня пляшка з віскі, он там, на килимі, лежить мій револьвер, він вже розряджений. Мотузка, котру знайшли на трупі, лежала в моїй шухляді, і тіло викинули з мого вікна. Не треба бути детективом, щоб зрозуміти мою трагедію, — вона буденна в цьому плюгавому світі. Я прирікаю себе на шибеницю, і цього, на Бога, достатньо!

Після ледь помітного жесту інспектора поліцейські оточили цього велетня і вже було хотіли його відвести, та їм завадила дивна поява отця Бравна, котрий навколішки нишпорив по килимі, так ніби здійснював якийсь блюзнірський обряд. Байдужий до того, як навколишні сприймають його дії, отець Бравн залишився в тій позі і лише повернув до присутніх розумне кругле обличчя; він був схожий на чотириногу істоту з кумедною людською головою.

— Знаєте що, — добродушно сказав він, — це нікуди не годиться, подумайте самі. Спочатку ви ствердили, що немає знаряддя вбивства. А тепер ми знаходимо їх аж із надлишком: он ніж, котрим можна зарізати, он мотузка, котрою можна задушити, і ось револьвер, а в результаті сер Аарон

упав з вікна й розбився! Що ж це таке! Це якось, знаєте, неекономно.

І він струсонув головою біля землі, ніби кинь на пасовищі.

Інспектор Гільдер, сповнений рішучості, відкрив, було, рота, але не встиг вимовити ані слова, тому що дивний чоловік, котрий стояв навколішки, продовжував свої багатослівні роздуми.

— І зараз перед нами три неможливі речі. По-перше, дірки в килимі, куди потрапило аж шість куль. Чому хтось стріляв у килим? П'яний чоловік стріляє в голову ворогові, котрий насміхається над ним. Він не шукає способу, щоб схопити ворога за ноги або захопити його домашнє взуття. А тут ще ця мотузка...

Отець Бравн врешті відірвався поглядом від підлоги, але все ще стояв навколішки, тримав руки в кишенях і продовжував:

— Це ж в якому немислимому сп'янінні треба бути, щоб намагатися затягнути мотузку на шиї, а зав'язати довкола ноги?! В усякому разі Ройс не був настільки п'яний, тому що зараз він би спав, як колода. І, нарешті, пляшка віскі. Ви хочете сказати, що алкоголік бореться за пляшку віскі, врешті, відбирає її, кидає в куток і при цьому половина виливається на килим, а решту він навіть не намагається випити? Жоден алкоголік так не вчинить.

Він незграбно підвівся і з виразним жалем звернувся до Ройса:

— Мені страшенно прикро, шановний, та ваша розповідь цілком невдала.

— Сер,— тихенько звернулася Еліс до священика, — я могла би порозмовляти з вами наодинці?

Це тихе прохання примусило балакучого священика вийти в іншу кімнату, та перш ніж він спробував щось сказати, дівчина швидко заговорила сама і в її голосі відчувалася дивна гіркота:

— Ви розумна людина, — сказала вона, — і ви намагаєтеся врятувати Патрика, я знаю. Та це неможливо. Це темна справа, і чим більше ви з'ясуєте, тим більше буде доказів проти нещасного чоловіка, котрого я люблю.

— Чому? — запитав отець Бравн, рішуче дивлячись їй у вічі.

— Тому що, — так само рішуче відповіла дівчина, — я своїми очима бачила, як він здійснив злочин.

— Ага! — сказав отець Бравн і продовжував нерухомо стояти. — І що ж він зробив?

— Я була в цій кімнаті, — пояснювала Еліс, — двоє дверей були зачинені, та раптом я почула голос, котрого ніколи раніше не чула — це було справжнє ревіння: «Пекло! Пекло! Пекло!», це повторювалося знову й знову, а потім двері задрожали від пострілу з револьвера. Перш ніж я встигла відчинити одні й другі двері, почула ще три постріли, а коли зайшла до тієї кімнати, то побачила, що там повно диму, і револьвер в руці у мого бідного Патрика теж димів. Я побачила, як він зробив той убивчий постріл. Потім кинувся на батька, котрий перелякано притиснувся до підвіконня, вчепився в нього й намагався задушити тією мотузкою, котру закинув йому на шию, та поки вони вовтузилися, мотузка сповзла і впала до ніг батька. Потім вона затягнулася довкола однієї ноги, а Патрик, як божевільний, потягнув його. Я схопила ніж, котрий лежав на підлозі, кинулася до них, перерізала мотузку й знепритомніла.

— Зрозуміло, — сказав отець Бравн так само ввічливо. — Дякую.

Поки дівчина боролася з тягарем своїх спогадів, отець Бравн спокійно пройшов у сусідню кімнату, де були інспектор Гільдер, Мертон і Патрик Ройс, котрий у наручниках сидів на стільці. Священик покірно звернувся до інспектора:

— Чи я міг би порозмовляти з підозрюваним у вашій присутності? І зніміть з нього ці сміховинні кайданки, бодай на хвилину.

— Він дуже сильний, — упівголоса промовив Мертон. — Чому ви хочете, щоб з нього зняли кайданки?

— Тому що я думаю, — скромно сказав священик, — що для мене буде честю потиснути його руку.

Обоє детективів остовпіли, а отець Бравн продовжував:

— Сер, ви могли б розповісти їм, як усе було?

Чоловік на стільці похитав скуйовдженою головою, а священик нетерпляче повернувся.

— Гаразд, тоді я це зроблю, — сказав він. — Людське життя важливіше від публічної репутації. Я маю намір рятувати живого, а мертві нехай ховають своїх мертвих.

Він підійшов до фатального вікна і, кліпаючи очима, продовжував:

— Я вже казав вам, що в цьому випадку у нас є надто багато зброї і лише одна смерть. А тепер я стверджую, що все це було не зброєю і це не використовували, щоб спричинити смерть. Всі ці жахливі знаряддя — петля, закривавлений ніж, револьвер — були інструментами своєрідного милосердя. Їх використали зовсім не для вбивства сера Аарона, а для того, щоб урятувати його.

— Врятувати його!?! — повторив Гільдер. — Але від кого?

— Від нього самого, — відповів отець Бравн. — Він був божевільний і намагався вчинити самогубство.

— Що? — недовірливо закричав Мертон. — А його постійна веселість, котру він визнавав?...

— Це жорстоке віровизнання, — сказав священик, дивлячись у вікно. — Чому б йому трохи не поплакати, так, як робили його предки? Плани не вдалися, його погляди стали холодними, як лід — під веселою маскою ховався холодний розум атеїста. І врешті-решт, щоб підтримувати свою репутацію веселуна, він почав випивати, хоча вже віддавна не пив. Та в непитушій людині живе страх перед алкоголізмом, така людина живе в очікуванні тих картин психологічного пекла, перед котрими застерігала інших. Цей страх передчасно й знищив бідолаху Армстронга; сьогодні вранці він був у жахливому стані, сидів ось тут і кричав, що він у пеклі, і кричав таким божевільним голосом, що рідна донька його не впізнала. Він божевільно прагнув кінця і з надзвичайною вигадливістю порозкидав довкола себе ці знаряддя смерті — зашморг, револьвер свого приятеля, кинджал. Ройс зайшов випадково й негайно почав діяти. Він кинув ніж на килим, схопив револьвер, та у нього не було часу, щоб його розрядити, і він випустив всі шість куль у підлогу. Та самовбивця побачив ще один спосіб померти й кинувся до вікна. Рятівник зробив те, що залишалося — він схопив мотузку й намагався зв'язати руки й ноги божевільного. Ось у цей момент

і вбігла нещасна дівчина і, не розуміючи, що відбувається, спробувала вивільнити батька. Спочатку вона шмагнула ножем руку бідного Ройса і тому на лезі залишилося трохи крові. Ви, звичайно ж, помітили, що коли Ройс вдарив Магнуса, то кров на обличчі була, а от ніякої рани не було? Перш ніж знепритомніти, бідна дівчина встигла перерізати мотузку й звільнити батька, а він через оце вікно вискочив у вічність.

Настала довга тиша, котру врешті порушив брязкіт металу — це Гільдер зняв з Ройса кайданки й промовив:

— Думаю, вам варто було відразу розповісти правду, сер. Ви і ця молода леді вартуєте більше, ніж некролог Армстронга.

— Та пропади він пропадом, цей некролог Армстронга, — грубо крикнув Ройс. — Хіба ви не розумієте — я мовчав, щоб вона не довідалася.

— Про що не довідалася? — запитав Мертон.

— Про те, що це вона вбила свого батька, бовдуре! — заревів Ройс. — Якби не вона, він був би зараз живий. Вона збожеволіє, якщо довідається про це.

— Ні, не думаю, — завважив отець Бравн і взяв свій капелюх. — Думаю, буде краще, якщо я їй про все розповім. Навіть убивчі помилки так не отруюють життя, як гріхи. В усякому разі, думаю, тепер ви обоє будете набагато щасливіші. А зараз я повинен повернутися в школу для глухих.

Коли священник вийшов на вулицю, якийсь знайомий з Хайгейта зупинив його й сказав:

— Слідчий щойно приїхав. Зараз розпочнеться слідство.

— Я повинен повернутися в школу для глухих, — відповів отець Бравн. — На жаль, не можу залишитися.

ЗМІСТ

ХРЕСТ ІЗ САПФІРАМИ.....	5
ТАЄМНИЦЯ САДУ.....	25
ДИВНІ КРОКИ.....	46
ЛІТАЮЧІ ЗІРКИ.....	66
ЛЮДИНА-НЕВИДИМКА.....	82
ЧЕСТЬ ІЗРАЕЛЯ ҐАВ.....	101
НЕПРАВИЛЬНА ФОРМА.....	115
ГРІХИ КНЯЗЯ САРАДІНА.....	134
БОЖИЙ МОЛОТ.....	155
ОКО АПОЛЛОНА.....	173
ЗЛАМАНА ШПАГА.....	189
ТРИ ЗНАРЯДДЯ СМЕРТИ.....	208